

VARPAS

ISTEIGTAS 1889 m.
1932 m.

EINA KAS 3 MĒN.
Nr. 2 (5)

TURINYS

1. Vienas iš būtīnų demokrātijos elementu, Prof. P. Leonas
2. Kelios pastabos dēl liaudininku ekonomīnēs ideologijās, A. Rimka
3. Jean Jacques Rousseau pažiūros ī Lietuvās vietās ī 18-jo amžiaus ūkī, Prof. V. Jurgutis
4. Smulkas ar stambas ūkis palaikytinas Lietuvojē? Agron. J. Krikščiūnas
5. Dēl demokrātijās ir autoritētu, J. Mantvila
6. Politika ekonomikos šviesojē, V. Kvieska
7. Mūsu spaudos keliai, V. Ruzgas
8. Atgimstās Anglijās imperializmas, Georg Decker
9. Tarptautinis žemēs ūkio intelektuālu bendradarbiavimo institutas, K. Strimaitis
10. Teatras, literatūra:
 - a) Teatrui — „remonto“!
 - b) Literatūriškos pastabos apie nepastebētus
11. Mūsu žurnaluosē.

Papigintos „Lietuvos Žinios“

Valstiečiams, mažžemiams, darbininkams, žemųjų kategorijų valdininkams, tarnautojams ir studentams „Lietuvos Žinios“ papigintos iki 3 litų mėnesiui, mokant pirmyn už du mėnesių. Adresas: Kaunas, Gedimino g-vė 38 nr.

Jei Tamsta nori elegantiškai atrodyti, eik į
J. Adomaičio
vyrų rūbų

SIUVYKLA

Gedimino g-vė 25 Nr.

Užsakymai atliekami nepaprastai greitai, sąžiningai ir patogiausiomis sąlygomis.

Apdrauskite savo trobesius ir kitą turimą nuo ugnies pavojaus
Centralinėje Apdraudimo Sąjungoje

„KOOPERACIJA“

Kaunas, Laisvės Al. 62. Tel. 31-48.

Įsidėmėkit, kad įkeičiant turimą Žemės Bankas priima S-gos polisus.

Vienintelis demokratinės
krypties trimėnesinis žurnalas
„V A R P A S“

nagrinėja: aktualiuosius politikos, ekonomijos, literatūros ir meno klausimus.

Ateity kiekvienu svarbesniu politiniu, ekonominiu ar literatūriniu klausimu „VARPAS“ dės išsiamamų straipsnių.

Šiandien daug kur demokratijos gynėjai persekiojami ir pati demokratizmo idėja painiojama. „VARPAS“ visada stovėjo ir stovės demokratijos sargyboj.

Tad kiekvienas nepraleiskit progos nusipirkti ir neužsiprenum. „VARPO“.
„VARPO“ per metus išseina 4 numeriai, kiekvienas nr. 80—100 pusl. dydžio.

P r e n u m e r a t a :
metams — 10 lt., atskiras nr. — 3 lt.

A d r e s a s :

„Varpo“ Redakcija ir Administracija,
Kaunas, Gedimino gatvė 38 Nr. tel. 273.

V A R P A S

Isteigtas 1889 m. | 1932 m. Nr. 2 (5) | Eina kas 3 mėn.

Vienas iš būtinų demokratijos elementų

Prof. P. Leonas

Demokratija turi kelias prasmes. Demokratija mes vadiname valstybinę santvarką, kurioj valstybės gyventojai patys — šiais laikais per atstovus — valdo save, siekdami sudaryti kiek galint geresnes medžiagines ir dvasines gyvenimo sąlygas kuo didžiausiam žmonių skaičiui, kuo didžiausiai valstybės gyventojų daugumai. Mes vadiname demokratija ir pačią liaudį, kuri turi demokratišką valstybinį susitvarkymą. Demokratu yra vadinamas ir tas asmuo, kuris, kad ir neturi savo žinioje jokios valstybinės funkcijos, bet yra socialiniu atžvilgiu tokios pasaulėžiūros, kuri atitinka demokratiją, kuris savo darbo ir pastangomis kiek galėdamas prisideda prie demokratijos siekimų įgyvendinimo.

Gamta yra davusi žmogui kūną ir sielą. Žmogaus kūnas ir siela turi tam tikrus gabumus ir tam tikras savybes. Kadangi šitie gabumai ir šitos savybės yra gamtos duoti kiekvienam žmogui, tai kiekvienas žmogus *turi teisės* turėti tokių pat galimumų, kaip ir kiti, savo gabumams ir savybėms lavinti, tobulinti ir kaip savo, taip ir visuomenės naudai juos naudoti.

Tačiau ir kūno ir sielos gabumai yra nevienoki. Vienas žmogus yra stipresnis už kitą, kitas dar stipresnis; vienas yra silpnesnis, kitas dar silpnesnis. Vienas žmogus yra protingenis už kitą, kitas dar protingesnis. Vienas turi geresnę atmintį, kitas dar geresnę; vienas turi silpnesnę atmintį, kitas dar silpnesnę ir t. t. ir t. t.

Dėl jėgų ir gabumų nevienodumo ir žmonių darbo išdavos yra nevienodos. Vieni pajėgia ir sugeba geriau aprūpinti savo būtinus gyvenimo reikalus, kiti — prasčiau.

Dėl jėgų ir gabumų skirtumo tačiau nedidelis yra skirtumas tarp žmonių reikmenių: maistas, apdaras ir k. yra beveik vienoki, nes dažnai būna taip, kad kas kūnu stipresnis, tas protu silpnesnis; o ir proto savybės yra įvairiausios. Tad jei asmuo neturi vieno kurio gabumo, jis turi kitą gabumą, kuris atstoja anąjį.

O didelė nelygybė tarp žmonių turto atžvilgiu susidarė štai dėl ko. Žmogus sugebėjo priversti kitą žmogų dirbti jam, išnaudoti

anojo darbą, ir gavo iš to kur kas didesnę naudą, negu gautų, vienas dirbdamas. Kas sugebėjo daugiau žmonių išnaudoti, tas didesnę naudą, didesnę pelną gavo. Šitą galimumą, išnaudoti kitų darbą, sugebėta toliau padaryti nuolatiniu, įtvirtinant šį savitarpio santykį į teisės normas, kurios ir dabar tebevykdomos organizuotos prievartos būdu. Teisinės priemonės išnaudoti kitų darbui šimteriopai padidino išnaudotojų pelną.

Kultūrinio žmonių gyvenimo pradžioje teisinių priemonių kitų darbui išnaudoti buvo nedaug, o laikui einant jų palengva buvo vis daugiau ir daugiau kuriama. Šitomis priemonėmis vykdant išnaudojimą, griovis tarp turtingųjų ir neturtėlių, skirtumas tarp jų, turėtų turėjimo atžvilgiu, darėsi vis gilesnis ir platesnis. Dauguma kentėjo skurdą ir alkį, mažuma gyveno išteklių ir prabangoj.

Žmonių gyvenimas savo esmėje pasidarė nenormalus: tie, kurie dirba, kenčia skurdą, o kurie nedirba — visakuo perteke. Nuskriaustieji, nors ir įtikinti, kad taip ir turį būti, vis dėlto kartais imdavo murmėti, šiaip ar taip protestuoti prieš išnaudojimą. Ir iš turtingųjų tarpo atsirasdavo jautrios sielos asmenų, kurie ieškodavo kelių pagerinti skriaudžiamųjų buitį ir dėdavo pastangų tiems siekimams įgyvendinti. Istorijos davinuose, nors ir labai menkuose, beveik kiekvieno krašto, randama pėdsakų, kad būta mėginimų gerinti nuskriaustųjų padėjimas. Aš čia pasitenkinsiu nurodęs tikrai porą įvykių iš romėnų istorijos. Plebėjai ilgus laikus buvo patricijų išnaudojami ir skriaudžiami, nes neturėjo visų politinių teisių ir neturėjo teisės gauti žemės iš valstybinių (visuomeninių) žemių, o karinė prievolė jiems reikėjo eiti, reikėjo dalyvauti karuose, dėl kurių medžiaginė jų būklė dar blogyn ėjo. Galop plebėjų kantrybė išseko ir jie, mūsų terminais kalbant, sustreikavo: išėjo iš Romos į Šventąjį kalną (494 metais prieš Kristų). Patricijams jie buvo labai reikalingi, nes plebėjai sudarė didelę gyventojų masę ir buvo produktingi darbininkai. Taikiu būdu jie kovojo dėl savo teisių: nekariauja, bet ir taikoj su patricijais negyvena, kaip pirma buvo gyvenę. Patricijai buvo priversti nusileisti: buvo panaikintos plebėjų skolos patricijams ir buvo įsteigti jų tribunai, užtarytojai. Vadinasi, nuo šio laiko plebėjai tapo nuolat organizuota visuomenė, galinti ginti ir saugoti savo teises.

Visuomenės skirstymosi procesas į turtingųjų nedaugelį ir beturčių daugybę ėjo vis toliau. Vėliau randame brolių Grakchų mėginimus gerinti skriaudžiamųjų būklę. Tiberijus Grakhas, (gyvenęs nuo 163 iki 133 metų prieš Kr.), kuris buvo kilęs iš plebėjų ir labai gabus vyras, visai jaunas iškilo į valstybės vyrus. Jis, būdamas 29 metų amžiaus, išrūpino įstatymą, kurį galime lyginti su mūsų Žemės Reformos įstatymu. Tas įstatymas ir vardą panašų

mūsiškiui turi: *lex agraria*. Šis įstatymas draudė turtuolio šeimai turėti daugiau kaip 1000 jugerų žemės, o kitą valstybinę žemę skirtę bežemiams po 30 jugerų. Nors Tiberijus Grakhas dėl šios reformos tapo užmuštas, bet įstatymas liko galioj, ir per 5 metus buvo duota žemės, einant šituo įstatymu, apie 400,000 ūkininkams. Kitas Grakhas, Kajus (gyvenęs nuo 153 iki 121 metų prieš Kr.) tapo tribūnu būdamas 30 metų amžiaus. Jo rūpesčiu buvo išleista daug įstatymų skriaudžiamųjų būviui gerinti. Iš tų įstatymų aš čia nurodysiu tik šiuos: a) *lex frumentaria*, kuriuo einant neturtėliams duona turėjo būti pigiau pardavinėjama; b) *lex de coloniis deducendis*, kuriuo liepiama buvo dalyti bežemiams valstybines žemes, Pietų Italijoje esamas.

Žmonijos istorijai toliau einant, žmonių skaičius eina daugyn ir skirtumas tarp beturčių ir turtingųjų vis didesnis ir didesnis darosi. Tas santykis ypač paaštrėjo XIX amžiaus eigoj ir dar aštresnis darosi XX amžiuje, mūsų dienomis. XIX amžių išliko taip vadinamasis socialinis klausimas, kuris dabar yra labai įkyrus visuose žemės kraštuose. Vieni, palyginti nedaug, gyvena puikybė, dideliausiame ištekliu, prabangoj, naudodamies visais kultūros kūriniais, o kiti vargsta, nuolat sunkiai dirbdami, o neretai ir badą kešdami. Medžiaginis skurdas neduoda žmogui galimumo naudotis priklausomomis jam, kaip žmogui, teisėmis.

Padėjimas be abejonės yra nenormalus, bet istoriškai susidariusi teisinė tvarka šį padėjimą gina, laiko normaliu. Skriaudžiamieji daugumoje dabar supranta savo būklės nenormalumą, bet susidariusi teisinė tvarka nelengva taisyti. Kadangi skriaudžiamieji jau supranta, kad jie yra skriaudžiami, tai teisinės tvarkos atstovai imasi kartais geruoju raminti juos, prisimesdami jų draugais. Pav., prieš karą taip mėgino daryti caro policininkai ir kiti jo pakalikai. Maskvoje aukšto rango policijos valdininkas Zubatovas steigė darbininkų savišalpos draugijas, kurios gaudavo valstybines pašalpas, kad darbininkai tiktai būtų ištikimi carui. Petrapily panašų darbą dirbo popas Gaponas. Suprantama, ne apie tokius neteisius veiksmus aš čia galvoju, kai kalbu apie demokratų svarbiausiąjį uždavinį. Taip pat turi būti kiekvienam aišku ir šitai: kadangi turtų nelygė daugiausia eina iš teisinės santvarkos, *tai tik esant atitinkamai teisei santvarkai gali būti mažinama kalbamoji nelygė. Tiktai pati liaudis gali pasiekti čia kalbamo tikslo, kai ji pati save tvarkys.*

„Varpo“ pirmiems sumanytojams, dar 1889 metais, šita tiesa buvo aiški. Nedovanai vienas iš jų, siela stipriausias, Vincas Kudirka, buvo sėdėjęs Varšuvos citadėlėje (tvirtovėje), kaip įtariamasis socializmu.

Kelios pastabos dėl liaudininkų ekonominės ideologijos

A. Rimka

I.

Šių metų „Varpo“ 1 Nr. išspausdintas K. Strimaičio rašinys „Dėl „Varpo“ turinio ir krypties“ tarp kita ko paliečia Valstiečių Liaudininkų Sąjungos ekonominę ideologiją ir 1926 m. oficiališkai apibrėžtus programos kai kuriuos ekonominės politikos klausimus. Maždaug tuo pačiu laiku A. Tornau rankraščio teisėmis išspausdino brošiūrėlę, pavadintą „Valstiečių Liaudininkų ideologiniai pagrindai“, kuri esanti santrauka pranešimo, daryto L. V. L. S. ideologiniams klausimams studijuoti komisijoje. J. Mantvila jau š. m. „Varpo“ 1 Nr. išspausdintame rašinyje „Dėl demokratijos ir valstiečių liaudininkų“ taip pat trumpai palietė ir ekonominės ideologijos klausimus, kurie daugiau išplėsti yra to paties autoriaus išleisto brošiūroje vardu „Principinės liaudininkų ideologijos idėjos“.

Tuo būdu per trumpą laiką net trys autoriai viešai prabilo liaudininkų ekonominės ideologijos reikalu, neskaitant dar praeitais 1931 m. V. Kviškos straipsnio „Vagoje“ 1 Nr. lietuviškosios buržuazijos klausimu, kur taip pat prieita prie liaudininkų ekonominės ideologijos revizijos. Nereikia aiškinti, kad visi šie rašiniai galėjo atsirasti tik dėl to, kad pačiuose liaudininkuose daugiau susirūpinta savosios ideologijos bei veikimo programos klausimais, ir kad šis susirūpinimas yra susijęs su praeities tam tikrais nepasisekimais bei dabarties visiems žinomu padėjimu. Visai atvirai šitą mintį pabrėžia A. Tornau, sakydamas, kad „rinkikai laukė iš mūsų skubių žygių, aiškių reformų, o mes kalbėjome, ginčijomės ir nieko kūrybinio nedarėme: apie veikimo programą mes tepradėjome galvoti 1926 m.“ Autorius mano, kad „per 6 mėn. buvo galima daug padaryti; tuo tarpu nė viena rimta reforma nebuvo pravesta“ (čia autorius turi galvoje tuos 6 mėn., kai 1926 m. valstiečiai liaudininkai, koalicijoje su socialdemokratais, sudarė ministerių kabinetą). Esą „su mumis atsitiko tas pats, ką pergyveno vokiečių socialdemokratija 1918 m. Kad antrą kartą neatsitiktų tas pats, mums reikia iš anksto pasiruošti. Mums reikia aiškiai apibrėžti mūsų ideologinius pagrindus, reikia įvairias programos dalis detalizuoti, reikia išdirbti konstruktyvino veikimo planą, reikia visas detales išnagrinėti, duoti plačiai apsvarstyti visiems mūsų draugams, o po to mesti atitinkamus obalsius į liaudį“ (kursyvas mano, A. R.).

II.

Taigi, turime reikalo su rimtomis pastangomis *peržiūrėti liaudininkų ideologijos principus imant apskritai ir ekonominės ideologijos principus* atskirai. Varpininkų arba liaudininkų istorijoje toksai „vertybių perkainojimas“ daromas ne pirmą kartą: ir tat parodo šios ideologinės srovės gajumą. O jei tikėti, kad ir „istorija kar-tojasi“, tad šį reiškinį būtų galima laikyti ir besiartinančių naujų įvykių simptomu. Nes kai varpininkai, arba to laiko demokratai, daugiau susirūpino savosios ideologijos klausimais ir smarkiai ėmė kritikuoti 1902 m. programos projekto dėsnius, netrukus po to susilaukė 1904 m. gegužės 7 d. (spaudos atgavimo) ir 1905 m. spalio 30 (17) d. manifesto, Didžiojo Vilniaus Seimo ir kt. Tada prasidėjo didesnis praktikos darbas ir teoriškieji ideologijos klausimai buvo kaip ir pamiršti. Tačiau kilusi reakcija vėl pamažu privedė prie didesnio susirūpinimo ideologijos problemomis, ir rezultate — 1912 m. vėl pradėta leisti „Varpas“, o 1914 m. partijos suvažiamė priimta nauja programa. Bet čia pasikartojo 1906—1911 m. istorija. Vos buvo suformuluoti ir 1906 m. paskelbti Demokratų partijos ir Valstiečių Sąjungos programos pagrindiniai principai, — kilo reakcija ir tų principų gyvendinimą padarė negalimu daiktu. O kai tik buvo galutinai suformuluoti 1914 m. programos principai, iškilo Didysis karas su naujais darbais ir naujais uždaviniais, kurie privedė prie 1917 m. revoliucijos Rusijoje ir 1918 m. Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo.

Šiame perijode vėl susirūpinta ideologijos klausimais ir vėl „peržiūrėta“ programos. Bet naujai peržiūrėtos programos pagrindinius dėsnius galutinai suformulavus (1923 m.), vėl pasinerta praktikos darbuose ir po kurio laiko apsižiūrėta, kad vėl šis bei tas reikia keisti arba taisyti. Tačiau kaip tik apie tą naują veikimo programą daugiau pradėta galvoti ir pagaliau tos naujos programos dėsniai buvo galutinai formuluoti 1926 m. išleistojoje programoje ir statute, susilaukėme tų pačių metų gruodžio 17 dienos, kuri vėl tokį pat vaidmenį partijos gyvenime suvaidino, kaip 1906 m. prasidėjusi reakcija ir 1914 m. iškilęs karas.

III.

Taigi ir dabar, kai girdžiu naujas kalbas apie reikalą peržiūrėti liaudininkų ideologijos principus, arba kai skaitau tuo pačiu reikalu raštus, — nenoroms kyla praeities vaizdai bei atsitikimai ir prašyte prašosi atitinkamos perspektyvos. Juo labiau, kad ir šį kartą keliamųjų ir gvildenamųjų klausimų esmė bei motyvai yra tie patys, — susiję su liaudininkų ideologijos dualistine kilme, arba, jei nori-

te, ir su dualistine sistema, kuri man atrodo turi ryšio su pačiu lietuvių tautos atgijimu ir apskritai su XIX šimtmečio pavergtųjų tautų judėjimu. Nes ideologija gali būti pagrįsta arba individualiniu principu (individualizmu), arba socialiniu principu (socializmu), arba tų dviejų principų mišiniu (taip sakant, individualinio ir socialinio principų sinteziu). Pavergtųjų tautų, taigi ir lietuvių, tautinis ir politinis atgimimas gali būti pagrįstas tik individualizmo ideologija, nes nuosekliai taikomas socialinis principas turi vesti prie politinio universalizmo arba, kaip J. Mantvila sako, prie monarchijos. Tačiau mūsų tautinio atgimimo pionieriai ir vadovai buvo kilę iš mažaturčių, kuriuos tas pats J. Mantvila ne be pagrindo vadina proletarais arba proletaroidais, iš kurių „ne ką tepavogsi“*, arba kaip dar griežčiau ir aiškiau savo laiku buvo deklaruota Markso ir Engelso „Komunistų Manifeste“, — kurie neturi jokios tėvynės ir kurie kovoj dėl visuotinio socializmo įgyvendinimo laimėti gali viską, o pralaimėti tegali tiktai retėžius“.

Štai dėl ko jau pirmąjį lietuvių tautinio atgimimo dešimtmetį ėjo karštas ginčas dėl individualizmo ir socializmo principų lietuvių ideologijos pagrindams padėti, arba, kaip tada buvo sakoma, dėl „tėvynės“ ir „visatybės“ (plačiau apie tai žiūrėk mano „Lietuvių tautinio atgimimo socialekonominiai pagrindai“ arba „Auszros“ — „Varpo“ gadynės ekonomistai). Tik sulig laiko dvasia ir aplinkybėmis, taip pat sulig atskirų asmenų įsitikinimais, vienas ar kitas principas daugiau prasimušdavo varpininkų arba liaudininkų ideologijos formulavimo mėginimuose. Pav., kol varpininkuose buvo daugiau jaučiama galinga individualisto Vinco Kudikos įtaka, tol socialinis principas ideologijos formulavimo mėginimuose būdavo mažiau ar daugiau apeinamas. Gyvas pavyzdys: 1902 m. programos projektas, sustatytas sulig obalsiu „Lietuva lietuviams“, kur apsirėžiama ūkininkų, amatininkų ir pirklių interesų atstovavimu, o proletariato interesų atstovavimas atvirai pripažįstamas socialdemokratų partijos prerogatyva. Vėliau, kai pradėjo aušti revoliucinis periodas ir daugiau įtakos turėjo socializmo simpatikas Povilas Višinskis, buvo paskelbta Lietuvos Demokratų Partijos programa socializmo ideologijos pagrindais, nors ir nepavartotas žodis socializmas. Visi tolimėsnieji ideologijos formulavimo mėginimai ligi 1919 m. vis daugiau ir atviriau ėjo socialinio principo gairėmis; tačiau po to vėl individualinis principas pradeda įsigalėti. Ir štai 1930 m. *K. Kvieska*, „Vagos“ 1 Nr. išeina viešumon su *lietuviškosios buržuazijos ideologija*, kuri turinti: 1) atsipalaiduoti nuo klerikalės ir fašistinės ideologijų įtakos, 2) nustoti slėptis už kitų nugaros ir sukurti savaimingą platformą politikos, kultūros ir

* J. Mantvila „Principinės liaudininkų ideologijos idėjos“, 7 pusl.

ekonomikos klausimais, 3) pakeist veikimo metodus ir 4) neužsida-ryt savyje, o „pastūmėti *laisvos iniciatyvos* keliu ūkininkus, darbi-ninkus, tarnautojus ir besimokantį jaunimą“.

Apskritai, pasak V. Kvieskos, Lietuvos buržuazija, nors ne-gausinga, bet daugiau už kitus sluoksnius galėtų prisidėti prie per-tvarkymo Lietuvos gyvenimo *laisvos iniciatyvos* pagrindais. Ir „kokia ekonominė jėga būtų“, — baigia savo rašinį V. Kvieska, „jei, pav., mūsų valstybės tarnautojai turėtų pensijų fondą priva-čiais pagrindais sutvarkytą. Arba imkime Vokietijos įvairių darbi-ninkų draudimą. Miliardinės sumos! O jei jos būtų privataus pobūdžio darbininkų organizacijų rankose! *Visa remti viešąja teise rizikinga*. Perversmų akivaizdoje balsavimo kortelė silpna priemo-nė *laisvei* ir *iniciatyvai* apginti. *Metas būtų valstybės aparatą at-palaiduoti nuo ekonominių ir kultūrinių darbų*. Ten, kur tie patys asmenys atlieka viešosios ir civilinės teisės funkcijas, negali gy-vuoti parlamentarizmas, ten nėra faktiškų piliečio teisių, ten de-mokratizmas — graži frazė tėra. Jeigu kalbėsime apie „izmus“, te-gul įsivyrąja *privatizmas*“.

IV.

Vadinas, „vertybių perkainojimai“ liaudininkų istorijoje eina beveik nuolatos, ir ideologijos formulių keitimas nėra naujiena. Ir naujausieji šios rūšies mėginimai neišeina iš bendrosios tokių ver-tybių perkainojimo eilės, nei keičia tokių permamentinių perkainoji-mų linkmės. Pav., K. Strimaitis jau minėtame straipsnyje mėgina parodyti, kad „tie pagrindai, kurių mes šiandien prisilaikome (yra) netvirti ir neaiškūs“, nes „pagal (liaudininkų) programos nuostatus mūsų tautos ūkis turėtų būti trejopai organizuotas: žemės ūkis tu-rėtų būti individualus ūkis su tam tikrais ūkininkaujančio asmens iniciatyvos suvaržymais, prekyba, pramonė ir jų kredito reikalai — sukooperatyvinti ir, be to, greta turėtų būti valstybės arba savival-dybių ūkis“. K. Strimaitiui atrodo, kad ši „kapitalistinė ūkio for-ma, su gana suvaržyta atskiro individo iniciatyva, gal ikišiol ir buvo ideališkiausia, tačiau per šio amžiaus pastaruosius du dešimt-mečius patobulėjusi žemės dirbimo technika reikalaujanti kitų są-lygų. O kad tos naujos sąlygos susidarytų, „reikalinga perorgani-zuoti ikišiol pas mus proteguojamas smulkus ūkis taip, kad būtų galima jame naudoti pigesnė mašinų darbo jėga“.

Kuriuo būdu šis smulkiųjų ūkių perorganizavimas ir pritaiky-mas „garo jėgai“ bei „milžiniškoms kertamosioms mašinoms“ Lie-tuvoje turėtų būti padarytas, K. Strimaitis savo rašinyje nieko ne-sako. Bet A. Tornau savo „Valstiečių Liaudininkų ideologiniuose pagrinduose“ šiam klausimui išspręsti nurodo konkretiškas priemo-

nes, kurias jis gana nuosekliai pagrindžia ideologiškai teoretiškais samprotavimais. 1929—32 metų sunkus ekonominis krizis, rašo A. Tornau, „pakankamai parodė, kad ūkio srityj neaprobežiuota laisvė yra kensminga. Su vartojimu nesuderinta gamyba visiškai suardė pasaulinį ūkį, ji įneša begalinį chaosą ir veda prie nelaimių ir skurdo. *Tad tenka eiti prie planingo ūkio, prie gamybos ir vartojimo reguliavimo, ir apskritai, prie viso gyvenimo reguliavimo. Senojo režimo politinės, socialinės, net intelektualinės nelygybės turi išnykti. Reguliavimo funkciją pasiimti geriausia tinka šiuo momentu tobiliausiam kolektyvui — valstybei*“ (kursyvas mano. A. R.).

Tuo būdu A. Tornau, liaudininkų programoje norėtų daugiau matyti ne V. Kvieskos siūlomo „privatizmo“, o socializmo, ar bent „etatizmo“. Ir K. Strimaičiui rūpimą smulkiojo ūkio perorganizavimo klausimą A. Tornau, išeidamas iš savojo etatizmo ideologijos, išsprendžia gana lengvai: „Atskiri individualiniai ūkiai laisvai (*ar valdžios verčiami*) jungiasi į įvairius kaimo kolektyvus. Tie kolektyvai turi tikslo pakelti gamybą, suprastinti gamybos procesą, arba pagerinti žemės ūkį, parduoti savo gaminius, pirkti vartojimo prekėms, palaikyti savo sveikatą, arba patarnauti teismo administracijos reikalams. Kaimų kolektyvai jungiasi į apskričių, apygardų, visos respublikos kolektyvus“.

„Stojimas į kolektyvus yra laisvas“ — sako kitoj vietoj A. Tornau, bet ten pat pabrėžia, kad valstybė normuoja darbą, ir atskiras individas privalo: „dirbti naudingą visuomenei darbą, pasiduoti valdžios, kaip viso kolektyvo reprezentantės, valiai. *Prieš individą, kuris šiai valiai nepasiduoda, vartojama jėga, arba ostrakizmas (jis pašalinamas už valstybės sienu)*“ (kursyvas mano. A. R.).

Tuo būdu A. Tornau nesitenkina veikiančios liaudininkų programos dėsnių kritika, o jau duoda ir apibrėžtą naujos politinės ir social ekonominės santvarkos sistemos projektą. Dėl to projekto galima tuo tarpu tik tiek pasakyti, kad yra labai sunku išskirti, kurie A. Tornau siūlomos santvarkos dėsniai yra artimesni komunizmui, o kurie fašizmui: nes *valstybės visagalingumą ir absoliutinį pranašumą, net ir ūkio reikaluose, taip pat valstybinės valdžios teisę pavartoti prieš individą jėga tuo atveju, kai tas individas laisvu noru nenorėtų, pav., savo turimą ūkį sukolektyvinti*, — visai tai teorijoj ir praktikoj ligi šiol išpažino ir išpažįsta tik komunistai ir fašistai.

Kad A. Tornau nė galvoj nebuvo siūlyti liaudininkams komunizmo ar fašizmo idejas arba jų santvarkos sistemas, tuo aš nė kiek neabejoju. Bet čia patiektos citatos rodo, kad daug yra lengviau liaudininkų ideologiją ar jų programos dėsnius kritikuoti, kaip pasiūlyti originališką, ir gyvenimo reikalams atitinkantį ginčijamą

klausimų sprendimo būdą. Taip pat nėra lengva išvengt prieštaravimų. Pav., vienoj vietoj A. Tornau siūlo, jei to reikalauja visuomenės interesai, — net jėga verst ūkininkus jungtis į kaimo kolektyvus, ir tuo būdu parodo praktikos kelią K. Strimaičio rūpimam smulkiojo ūkio perorganizavimui bei pritaikymui „garo jėgai“ ir „milžiniškos kertamos mašinoms“, o kitoj vietoj reikalauja dar gilinti žemės reformą ir net smulkinti žemės ūkius. O rodosi, kad nuoseklumas reikalautų viena iš dviejų: arba ir žemės ūkyj „garo jėga“ bei „milžiniškos mašinos“ gali žymiai sumažinti, klimato ir kitose Lietuvos prigimtinėse sąlygose, gamybos kaštus ir tada reikia sąmoningai šalinti visas kliūtis, trukdančias tą garo jėgą ir milžiniškas mašinas panaudoti, — arba žemės ūkio gamyboj tų mašinų teikiama nauda, bent mūsų sąlygose, nėra pranašesnė už smulkiojo ūkio gamybos būdus. Žemės reformos sudarytieji smulkieji ūkliai, aišku, „milžiniškos mašinoms“ naudoti netinkami. Jų kolektyvinimas — arba dar tikslingiau — stambųjų dvarų atstatymas, būtų mašinoms kelio palengvinimas. Bet tuo pačiu laiku „gilinti žemės reformą“ smulkinant žemės ūkius — ir versti ūkininkus stoti į kolektyvus — „gamybos procesui suprastinti“ kaip siūlo A. Tornau, — tai jau atrodo gana toli einantis nenuoseklumas.

V.

Peržvelgus V. Kvieskos, K. Strimaičio ir A. Tornau siūlomų liaudininkams programos pakeitimų projektus, visų pirma reikia bendras išpūdis, kad visų trijų projektų autoriai sutinka tik esamos liaudininkų programos ir ideologijos kritikoje, bet kiekvienas norėtų savaip ir visai skirtingai naują programą suredaguoti. Ideologinių pagrindų atžvilgiu V. Kvieskos siūlomas „privatizmas“ nuosekliai programoj ekonominės politikos dėsnių formuluojamas, turėtų vesti į ekonominį liberalizmą, o A. Tornau etatizmas su valstybinės valdžios supremacija visuose ūkio reikaluose — į santvarką, kurią tik idealu ligi šiol laiko net ir Italijos fašistai. Tuo tarpu K. Strimaitis ligi šiol daugiau pasireiškė tik esamos programos kritikoje; bet jau ir tų pastabų pakanka, kad būtų galima teigti, jog K. Strimaitio įsivaizduojamos santvarkos idealas nieko bendra neturi nei su ekonominiu liberalizmu, nei su fašistiniu nationalsocializmu: greičiausia tai būtų demokratinių socializmu pagrįstas kooperatizmas, ir tuo būdu esamai liaudininkų programos ideologiškai ir istoriškai dar artimiausias.

Liaudininkų programoj pareikštos ideologijos dėsnių daugiausia yra prisilaikęs ir nuosekliausiai juos išdėstęs J. Mantvila jau minėtoje knygelėj. Nesunku yra pastebėti ir priežastis: V. Kvieska,

A. Tornau ir K. Strimaitis savo pastabas dėl liaudininkų ideologijos rašė būdami įsitikinę, kad esamoji liaudininkų ideologija ir ja paremta programa yra, mažų mažiausiai, atgyvenusi savo dienas ir reikalinga pagrindinės revizijos. Tuo tarpu J. Mantvila ima iš eilės programas ar jų projektus nuo 1902 m. ir mėgina iš jų nustatyti principines liaudininkų ideologijos idėjas. Šias idėjas autorius apibrėžia laisvai, nesivaržydamas oficialinių programų teksta, bet tokiu metodologiniu griežtumu ir nuoseklumu, kad nepadaro ne tik esminių, iškrypimų, bet išvengia ir neaiškumų bei prieštaravimų, kurių netrūksta pas kitus autorius. Ir jei vis dėl to ir J. Mantvilos apibrėžtos idėjos gali kaikam pasirodyti sunkiai įgyvendinamos arba ir klaidingos, tai negalima sakyti, kad tos idėjos prieštarautų dabartiniams liaudininkų ideologijos principams. Šiuo atžvilgiu J. Mantvila kaltas tik tiek, kad jis nuosekliai ir sąžiningai liaudininkų ideologijos principus mėgino teoriškai pagrįsti ir iš jų logiškas išvadas daryti.

Manychiau, kad jeigu šiuo metu norima liaudininkų ideologijos pagrindus „peržiūrėti“, tai diskusiją tikslingusia būtų pradėti nuo J. Mantvilos suformuluotų tos ideologijos idėjų. Nes iš tikrųjų liaudininkų ideologija ligi šiol buvo remiama dviem principinėm idėjom: individualizmu ir socializmu. J. Mantvila mėgina formuluoti šių dviejų viena kitai priešingų idėjų sintezę. Jis sako:

„Politinė demokratija tur sudaryt sintezę iš laisvės (sąžinės, žodžio, sąjungų ir t. t.) ir tvarkos, arba, graikiškai, iš anarchijos ir monarchijos, o ekonominė demokratija tur sudaryt produkcijos, arba gamybos, srityje sintezę iš individualizmo ir socializmo. *Individualizmas labiau tinka žemės ūkiui*, nes jo aplinkybės labai įvairios ir nepastovios ir gamybos priemonės turi būti išmėtytos dideliame plote. *Socializmas labiau tinka pramonei*, nes jos aplinkybės vienodesnės, pastovesnės, ir gamybos priemonės galima sukaupt į vieną vietą.

Bet svarbiausias ekonominės demokratijos uždavinys — sureguliuot produktų, arba gaminių, mainus tarp žemės ūkio ir pramonės, ir atvirksčiai; kitaip sakant, išspręst produktų distribucijos, arba paskirstymo, problema. Kad ta problema dar neišspręsta, matyti iš to, kad vieni javus degina, o antri baudauja“ (kursyvas visur mano. A. R.).

Kuo būdu šią tikrai dar neišspręstą problemą, į kurią kaip tik sudūžo bolševizmas“, tikslingiausiai išspręsti? J. Mantvila netiki, kad viską gražiai paskirstysianti viena valstybė su tam tikrą valdininkų armija. Jis sako:

„Ekonominė demokratija į distribucijos problemą žiūri daug rimčiau. Ji regi, kad *paskirstyti nieks negali pajėgti, o galima pajėgti tik pasinaudojus respublika*, — jos aparatu ir dirigavimu. Be to, ji skelbte skelbia, kad ne tauta valstybei, o valstybė tautai, ir ne liaudis respublikai, o respublika liaudžiai. Taigi, demokratijai pirmoj vietoj stovi ne valdininkų armija, o laisva liaudies, atskirų jos grupių ir narių iniciatyva ir bendradarbiavimas. Respublika, visa tai vienija, tvarko ir derina, — koordinuoja ir planuoja“.

Patsai gi distribucijos problemos išsprendimas turys pareiti iš gamintojų ir vartotojų kooperacijos, iš kurios esą demokratija taip pat labai daug tikisi ir laukia.

„Privatinė prekyba, tiek stambi, tiek smulki, turi išnykti, nes ji distribucijai ne tiek tarnauja, kiek jai kenkia. Ji negamina ir nevartoja, o tik sugrobdama produktus į savo nagus, ir gamintojus ir vartotojus išnaudoja. Gamintojai ir vartotojai duodasi tarpininkų išnaudojami dėl nesusipratimo ir nesusiorganizavimo (kursyvas mano A. R.).

Tuo būdu J. Mantvilai vaizduojasi privatiškai individualistinė santvarka žemės ūkyje, valstybiškai socialistinė santvarka pramonėje ir kolektyviškai kooperacinė santvarka prekyboje (distribucijoje). „Sukūrę socialistiškais pagrindais pramonę, o individualistiškais žemės ūkį, sureguliuavę mainus tarp pramonės ir žemės ūkio, ir būdami išmintingai taupūs, galėtume sukurti kultūrą ne menkesnę už Vokietijos, kuria vokiečiai taip didžiuojasi, ir patapt mažiau nuo užsienio pareinami“.

VI.

Reikia pripažinti, kad J. Mantvila liaudininkų ideologijos principines idėjas iš tikrųjų apibrėžė ir formulavo taip, kaip jos logiškai išplaukia iš liaudininkų programos ir jos istorinės raidos. Šiuo atžvilgiu J. Montvila yra liaudininkų programos interpretatorius, nors dabar galiojančioje programoje apie pramonės gamybos socializaciją ir nekalbama. Kitas tačiau klausimas, ar J. Mantvilos vaizduojamoji socialekonominė santvarka tikrai išspręstų vadinamą ekonominės demokratijos problemą? Tuo tarpu aš noriu atkreipti dėmesį tik į šias aplinkybes.

1. Socialekonomines problemas apskritai ir vadinamą distribucijos problemą atskirai nebūtų per daug sunku išspręsti, jei Lietuvą būtų galima įsivaizduoti robinzonijada: tada vistiek kaip susitvarkytume, — gyventume, per daug nesižvalgytume, nes savajai būklei palyginti pavyzdžių neturime. Tačiau Lietuvos ūkis yra pasaulinio ūkio neatskiriama dalis, — nors ir labai maža dalis, — o Lietuvos žmonės po akių visuomet turės kitų kraštų ir kitų tautų gyvenimo bei santvarkos pavyzdžius. Taigi, pirmoji problema, kuri reikėtų išspręsti, būtų *ne tam tikros* socialekonominės santvarkos sudarymas, o socialekonomiškai *racionališkiausias*. Nes jeigu mes, sukūrę socialistiškais pagrindais pramonę, o individualistiškais žemės ūkį ir sureguliuavę mainus tarp pramonės ir žemės ūkio „kooperacijos (ar kitokiais) pagrindais — vis dėlto nesugebėtume mažesniais kaštais sau reikalingų gėrybių įsigyti, kaip kitos tautos, kurios savo pramonę ar prekybą sukūrė individualistiškais pagrindais, o žemės ūkį socialistiškais — tuomet ne tik distribucijos, bet ir apskritai socialekonominės santvarkos, nei einamosios ekonominės politikos problemų, nebūtume išsprędę; ir niekas mumis nesektų jau vien dėl to, kad savąją santvarką mes vadintume demokratine.

2. Sprendžiant betkokią ekonominės politikos problemą socia-ekonominio racionalumo atžvilgiu, nėra kitos priemonės pasistatytam uždaviniui patikrinti — tik *eksperimentas*. Tačiau gyvenime ligšiol platesniu matu ir įvairiose aplinkybėse yra pakankamai „išmėginta“ tik santvarka, pagrįsta individualistiniu principu, o visi kolektyviški socialistinės santvarkos eksperimentai arba nepavyko, t. y. pasirodė negalį išlaikyti konkurencijos su individualistinės santvarkos teikiamomis žmonėms gerovės sąlygomis (pirmosios krikščionių komūnos, Paragvajaus jėzuitų eksperimentas, Paryžiaus komūna ir kt.), arba, mažių mažiausiai, dar per trumpas laikas, kad būtų galima apie tos santvarkos gajumą kalbėti (Rusijos bolševizmo eksperimentas). Taip pat ir kooperacija ligšiol savo gajumą, o tuo pačiu ir sociaekonominį racionalumą, eksperimento keliu yra pakankamai įrodžiusi tik masinio ir kasdieninio vartojimo prekių arba gėrybių distribucijoj (prekyboj) ir tam tikrose sąlygose smulkiojo kredito srityje. Pas mus ir kitur darytieji mėginimai tarpininkauti tarp gamintojų bei vartotojų ir nemasinio vartojimo gėrybėms arba prekėms, kurioms paklausai yra elastiški (labai žymiai svyruoja pagal mados ir konjunktūros kitimus), kooperatyvams, apskritai imant, nėra pavykę (toki kooperatyvai dažniausia nusigyvena).

— Gamybos produktų betarpiško paskirstymo (pardavimo) srityje ligšiol savo gajumą eksperimentu įrodė tik smulkiųjų ūkininkų individualinės gamybos produktų masiniam vartojimui tiekimas (sviesto, kiaušinių, pieno, mėsos, kviečių ir kt. duoninių javų), t. y. kaip tik tos pačios rūšies gėrybių, kurių paskirstymą su pasisekimu atlieka ir vartotojų kooperatyvai.

3. Sociaekonominė santvarka, kur viena ūkio šaka (žemės ūkis) būtų organizuota vienokiais pagrindais (individualistiniais), antra (pramonė) — kitokiais (socialistiniais), o trečia (distribucija arba prekyba) — kitokiais (kooperavimais), — tokia santvarka būtų šiame pasaulyje ne tik dar niekur neišmėgintas eksperimentas, bet ir savaime turėtų vesti prie visos eilės naujų problemų. Pav., kas norėtų rizikuoti socializuota pramone parduoti tiems gaminiais, kuriems paklausai yra labai elastiški ir dėl to rizika labai didelė (pirmoj eilėj manufaktūra bei galanterija, ne masinio vartojimo prekės ir p.)? Kaip pašalinti natūrališką, gyvenimo iššauktą, interesų priešingumą tarp žaliavą arba maisto produktus teikiančio žemės ūkio, kuris būtų individualistiniais pagrindais sutvarkytas, ir tų produktų reikalingos pramonės ir jų darbininkų bei tarnautojų — vartotojų? Kaip turėtų būti sutvarkytas kredito tiekimas individualistiniais, socialistiniais ar kooperatyviniais pagrindais ir t. t.

4. Politinių partijų istorija rodo, kad gajausios ir daugiausia pasiekia ne tos partijos, kurios mėgina remtis visais socialekonomiškais sluoksniais („visa tauta“) ir nori visus socialekonomines santvarkos klausimus vienu žygiu aprępti ir išspręsti, o tos, kurios apsirėžia vieno kurio socialekonominio sluoksnio interesų atstovavimu, palikdamos kitų sluoksnių ar grupių interesų atstovavimą kitoms politinėms partijoms. Iš to seka, kad politinės partijos socialekonominė ideologija turi atitikti jos atstovaujamo sluoksnio (klasės, grupės) interesus esamose kultūros ir techniškai ūkiško veikimo sąlygose, o jos siūlomos ekonominės politikos priemonės privalo tų interesų atsižvelgti.

VII.

1. Oficiališkai vadinamoji Valstiečių Liaudininkų Sąjunga buvo, yra ir ateityj, turbūt, pasiliks politinė darbo žmonių organizacija. O darbo žmonėmis liaudininkai visuomet laikė visus tuos Lietuvos gyventojus, kurie iš savo darbo gyvena — vistiek, ar tas darbas yra paprastai samdomas rankų ar proto darbas, ar betarpiškas savo rizika priemonių naudojimas žemės ūkyj, amatuose arba smulkiojoje prekyboj. Taigi, pirmoji problema, kuri reikėtų išspręsti, būtų: ar liaudininkai turi ir gali remtis visomis šio socialekonominio sluoksnio grupėmis (darbininkais ūkininkais, amatininkais, smulkiaisiais pirkliais ir vadinama darbo inteligentija), ar pasirinkti kurią nors vieną grupę?

2. Atsakymas į šį klausimą jau liaudininkų istorijos yra duotas: nuo pirmojo — Demokratų Partijos programos projekto 1902 m. ligi 1932 m., socialekonominės politikos klausimus liaudininkai sprendavo visuomet atsižvelgdami *pirmiausia smulkiųjų ir vidutinių ūkininkų interesų*. Kitų grupių ar klasių interesus tenkinančias priemones remdavo tik tiek, kiek tos priemonės nekenkdavo smulkiųjų ir vidutinių ūkininkų interesų. Nemanau, kad būtų betkoks reikalas ir dabartiniu metu šias gyvenimo sudarytas tradicijas neigti: nes ūkininkai Lietuvoje sudaro apie $\frac{3}{4}$ visų gyventojų, o iš jų ne mažiau kaip 90% priklauso prie mažžemių ir vidutinių ūkininkų grupės (iš daugiau kaip 300.000 žemininkų Lietuvoje, apie 240.000 turi žemės ne daugiau kaip po 20 ha ir 270.000 — ne daugiau kaip po 30 ha).

3. Teisingai suprastas mažžemių ir smulkių bei vidutinių ūkininkų socialekonominių interesų atstovavimas yra reikalingas dvejopos rūšies ekonominės politikos priemonių: a) tokių, kurios betarpiškai keltų žemės ūkio kultūrą ir lengvintų ūkininkų gyvenimą.

mo sąlygas ir b) tokių, kurios netiesioginiu keliu prisidėtų ypač prie ūkininkų būklės pagerinimo artimesnėje ir tolimesnėje ateityje.

4. Žemės ūkio kultūrai kelti ir ūkininkų gyvenimo sąlygoms betarpiškai lengvinti yra reikalinga:

a) tikslingai sutvarkyti tiesioginius ir netiesioginius mokesčius bei muitus, kad darbo žmonių apskritai ir smulkiųjų bei vidutinių ūkininkų atskirai masinio naudojimo daiktai ir gyvenimui būtinieji pirkiniai būtų prieinami, o tiesioginiai žemės mokesčiai — teisingi ir pakeliami;

b) sutvarkyti kredito tiekimą ypač tose kreditavimo įstaigose, kurios naudoja valstybės išdo lėšas, k. a. Žemės Bankas, taip, kad kreditas būtų pigesnis ir prieinamesnis vidutiniams ir smulkiems ūkininkams;

c) nusausinimams ir žemės ūkio melioracijoms kas metai skirti biudžeto keliu atitinkamas pinigų sumas ir remti taisyklingą žemės ūkio statybą, pritaikintą gyvulių ir pieno ūkiui;

d) kelti bendrąjį ir specialinį žemės švietimą;

e) organizuoti ūkininkus į jiems atitinkamus žemės ūkio kooperatyvus, o esančiųjų kooperatyvų veikimą tvarkyti taip, kad jie visuomet būtų darbo žmonių ir smulkiųjų bei vidutinių ūkininkų ekonominius interesus atstovaujančiomis ir savarankiškai išsilaikančiomis ekonominėmis organizacijomis, o ne paprastomis biznieriškomis verslo įmonėmis.

5. Ūkininkų ir kitų darbo žmonių būklei patikrinti ateityje yra reikalinga:

a) platinti bendrąjį ir socialinį technikos švietimą tam tikslui, kad didesnis gyventojų skaičius turėtų šalies viduje darbo ir uždarbio ir nereikėtų saviems reikalams iš užsienių importuoti tokių dirbinių, kurių patys visuomet gali pasigaminti;

b) skatinti ir remti tokią pramonę, kuri apdirbtų vietos reikalams ir eksportui šalies viduje gaunamą žaliavą; taip pat palaikyti tokią priemonę, kuri gamintų vietos reikalams, konkuruodama su užsienių dirbiniais, kad sodžiaus gyventojų prieauglis savo krašte darbo bei uždarbio turėtų, kad nereikėtų darbo žmonėms emigruoti į svetimus kraštus ir kad ūkininkai savo žemės ūkio gaminiams didesnę ir patogesnę rinką turėtų.

6. Šių dienų bendrajame žmonijos ir lietuvių tautos kultūros laipsnyje tikslingiausiai ūkininkų ir aplamai darbo žmonių dvasinių ir ekonominių reikalų aprūpinimas yra galimas socialekonominėj santvarkoj, kur žmogaus turimas arba darbu įsigijamas turtas, arba nuosavybė, taip pat ir žmogaus darbas yra įstatymų saugojami, kur svetimo darbo naudojimas yra įstatymo normomis kontroliuojamas ir kur silpnesniųjų padėjimas arba apskritai svetimo darbo

piktas arba savanaudiškas išnaudojimas įstatymu yra draudžiamas ir baudžiamas.

7. Tokia socialekonominė santvarka tikslingai funkcionuoti gali tik esant parlamentariškai demokratinei politikos santvarkai, t. y. kur įstatymus leidžia visuotiniu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu išrinkti tautos atstovai iš pilnateisių gyventojų tarpo, kur įstatymus vykdo prieš žmonių atstovus (seimą) atsakinga vyriausybė, ir kur įstatymų vykdymo priežiūra priklauso nepriklausomam teismui.

8. Kadangi L. V. L. S. yra *politinė* darbo žmonių organizacija ir ji pirmoj eilėj atstovauja smulkiųjų ir vidutinių *ūkininkų* ir apskritai darbo žmonių *socialekonominius* reikalus bei interesus, tat tikybos arba religijos klausimų ji visai neliečia, palikdama tat žmonių sąžinės reikalui, o tikybinėms bendruomenėms arba bažnyčioms pripažįsta teisę rūpintis savo narių dvasiniais reikalais ir autonomiškai tvarkytis bile tik tos bendruomenės ar jų atstovai savųjų bažnyčių veikime apsirėžia dvasinių arba religinių savo vienminčių reikalų tenkinimu ir nevartoja fizinio arba moralinio smurto priemonių prieš kitaip tikinčius ar prieš teisinę šalies santvarką.

Jean Jacques Rousseau pažiūros į Lietuvos viešąjį 18-jo amžiaus ūkį¹⁾

Prof. V. Jurgutis

Karo laimėjimai ties Chotinu ir Viena tartum vakarų gaisrai nušviečia jau skubiais žingsniais einančią į galutiną pražūtį mūsų valstybę. Tie dideli laimėjimai dar vieną, paskutinį, kartą ryškiai priminė pasauliui visus mūsų valstybės nuopelnus Europos Vakarų kultūrai.

Kilę kivrčiai renkant Jonui Sobieskiui įpėdinį aiškiai parodė visas mūsų valstybės puvimo žaizdas.

Šį kartą renkant karalių nebėra jokių griežtai politinių srovių, niekas nebežiūri medžiaginių ar idejinių valstybės reikalų, nutilsta ir akla partijinė neapykanta, užlaidinusi prieš 5 metus į sostą Mykolą Višnioveckį, — visi dabar užimti viena mintimi, vienu rūpesčiu: kuodaugiausiai rinkimų proga pasipelnyti. „Žmonės liovėsi politikavę“.

Šis bajorų rinkimų biznis tai paskutinieji „laisvi“ karaliaus rinkimai; visi kiti karaliai jau rinkti žvangant mūsų valstybės priešų ginklams.

¹⁾ Paskaita, skaityta Studentų Teisininkų ir Ekonomistų Draugijoje 1932 m. balandžio 10 dieną.

Švedų karas atnešė sunkiai šiandien nusakomą kraštui skurdą. Žmonės džiaugėsi susilaukę išsilgtos taikos, nors sunkias tos taikos sąlygas nustatė priešų pergalė; džiaugtis tokia taika — tai aiški tautinio pakrikimo, valstybinio silpnumo žymė. Galingųjų saualė ir tos saualės pagimdyta anarchija tartum vėžys apima valstybės kūną ir paraližuoja tautos energiją. Visus apima juoda apatija. Visiems skverbiasi mintis: nesvarbu pagaliau, kas mus valdys!

Tame saualės ir anarchijos sukuryje kiekvienas plikbajoris galėjo išdidžiai kartoti Liudviko XIV žodžius: „Valstybė — tai aš“. Tokius bajoro žodžius visiškai galėjo pateisinti visas, tiek įstatymų leidimo, tiek vykdomosios valdžios, sutvarkymas. Nuo 1718 iki 1864 metų iš 31-no sušaukto Seimo 21 buvo nutrauktas; iš 10 likusių — keturi buvo karalių rinkimo ir vainikavimo Seimai.

Seime reikėjo klausyti daugumos nutarimų; bajoras, pagautas savo didybės ir visų privilegijuotų asmenų lygybės manijos, niekam nenorėjo nusileisti, ir ėmė nekęsti seimų.

Tuo būdu po kilnaus lygybės principo skraiste augo kiekvieno valstybinio darbo griovimas, paremtas centrinės valdžios autoriteto neigimu.

Kiekviena vaivadija ima, pati sau nustatinėti mokesčius, pati skiria tiems mokesčiams rinkti savo valdininkus, surinktais pinigais apmoka savo kariuomenę, savo administraciją. Kas dar patenka į krašto išdą, to neužtenka nė patiems būtiniausiems valstybės reikalams patenkinti.

Politinį pakrikimą, kaip visuomet žmonijos istorijoje, paraleliai sekė dorovinis nupuolimas. Doros puvėsių dumblynu buvo Karaliaus Rūmai; tų dumblynų purvus išnešiojo didžiūnai po visą kraštą ir užkrėtė dorovės maru visą bajoriją. Merdėjanti valstybė ėmė dvokti lavonu.

Mūsų kraštas, kurs visai teisingai didžiavosi savo tikybine tolerancija, dabar užsikrėtė fanatiška kitaip tikinčiųjų neapykanta ir ėmė juos persekioti. Kitatikiai ieško mūsų kaimyninėse valstybėse užtarimo ir duoda mūsų priešams geros progos kištis į mūsų vidaus reikalus.

Dorovinį pakrikimą visuomet lydi tikybinis fanatizmas. Tikrausias to mūsų politinio ir dorovinio pairimo priežastis tenka ieškoti klaidinguose mūsų ūkio ir finansų politikos žygiuose.

Turėjome iki 1864 metų beveik 50 taikos metų, net labai gerų metų; vienok mūsų eksportas metai į metus vis mažėjo. Mūsų kaimietis, seniau, nors ir baudžiauninkas, bet vis dar valstybės globojamas žmogus, — dabar vis labiau atiduodamas pono saualei, pradeda savo padėjimu prilygti lenkų chlopa. Mūsų darbštus sodietis

nebetenka darbo noro, darbo džiaugsmo; jis dirba tik tiek, kiek būtina turi dirbti. Mūsų jaukūs miesčiukai, gyvos prekybos ir dvasinės kultūros centrai, virsta nuskurusiais sodžiais. Kuomet visos civilizotos šalys jau draskė feodalizmo pančius, mes vis dar didžiavomės savo feodalinio viduramžių ūkio sutvarkymu. Mūsų bajorai vis dar tebetvirtino, kad jie su motinos pienu išindę mokesčių nemokėjimo teisę.

Jei kuomet buvo skiriamos kontribucijos, kurias visi turėjo mokėti, tai ir tuomet bajorai sugebėdavo jas suversti ant sodiečio ir miestiečio ir be to jau suvargusios nugaros. Netik mokesčių, bet ir muitų bajorai nebemokėjo. Visos plačios Lietuvos muitų pajamos vosnevos besudarė 100.000 auksinų. Valstybiniai dvarai atiduodami naudoti iki gyvos galvos tariamiems „pasidarbavusiems tėvynei“ vyrams. Tokių valstybinių dvarų valdytojai dažniausia pamažu virto jų savininkais. Tiktai labai maža valstybinių pajamų dalis tepatekdavo į išdą, nors visą laiką veikė įstatymas, kad valstybinių žemių gavinio 25% turi eiti kariuomenei laikyti.

Beveik visą šimtmetį valstybinių žemių metinės pajamos nesudarė ir 100.000 auksinų. Tuo būdu, brangiai kaštavo valstybei išlaikyti valdininkus ir tariamuosius „bene meritas — gerai pasidarbavusius tėvynei vyrus“.

Feodalizmo dvasia netik įsikerėjo privačiame ir viešame ūkyje, bet ji įsiskverbė ir į karališkų regalijų sritį. Tiktai bajoras tegalėjo nuomoti karališkus dvarus. Pasipiktinimų ir protestų audrasiautė krašte, kuomet mėginta ir kitiems duoti galimybės pasipelninti karališkomis žemėmis.

Pati monetų regalija atimta 1632 m. karaliui, nes pradėta įtartinėti karalių norint iš pinigų kalimo pasipelninti.

Druska, kuri taip pat buvo karališka regalija, pardavinėta bajorams žemiau gamybos kainos.

Bajorai, gaudami pusvelčiui karališkos druskos, pardavinėdavo ją prievarta negirdėtai aukštomis kainomis savo žmonėms. Visą pašto našta vilkdavo sodiečiai, miestiečiai ir dvasiškiai. Toms visoms teisėms ir privilegijoms pateisinti bajorai nurodinėdavo, kad jie giną savo krauju tėvynės žemes, jos vaikų gyvybę ir turta.

Deja, tai buvo tik tuščias pasididžiavimas. Bajorų kariuomenė, anuomet mūsų įstatymų vadinama „summum roburac praesidium“, t. y. smarkiausia jėga ir apsauga, dabar beturėjo reikšmės tik bajorų tarpusaviuose kautynėse. Kai mūsų priešai laikė profesionalus karius, mūsų bajorai nenorėjo ir girdėti apie pastovią kariuomenę; jie bijojo, kad karaliai, pasirėmę techniškai išmiklinta, pinigais apmokama kariuomene, nesuvaržytų jų pragaištingos kraštui sauvalės ir anarchijos. 1717 metų seimas tik vargais negalais

nutarė laikyti Lietuvoje 8.000 pastovios kariuomenės. Ka galėjo reikšti tie 8.000 žmonių, išsklaidytų po anuomet visgi dar plačią Lietuvą, kurios sienos beveik dar siekė Smolenską, Černichovą, Liubliną...

Deja, faktiškai ir tos menkos armijos niekuomet nebuvo: padarius 1776 metais patikrinimą, pasirodė Lietuvoje 3928 eiliniai ir 1172 karininkai; vienam karininkui teko 3 eiliniai. Reikėjo didelių politinių sukrėtimų, kol pagaliau nutarta 1791 m. padidinti kariuomenę iki 32.668 žmonių. Visą laiką buvo aiškinama, kad valstybė neturinti kariuomenei laikyti lėšų. 1778 metų biudžete buvo numatyta lėšų laikyti tik 4.770 žmonių kariuomenę.

Tiesa, visa mūsų biudžeto suma buvo labai maža: 1766 metais 3.546.000 auks., 1778 m. 9.723.791 auks., 1786 m. 11.065.135 auks. Tiktai įtempus visas jėgas 1788—1792 m., biudžeto balansas svyravo apie 24 mil., bet deja, tam, kad tuojau vėl nukristų iki 6 mil. Stebėtinai atrodo biudžeto skaitmenų šviesoje negirdėtai didelės nemokančių mokesčių mūsų didžiūnų pajamos: giriamų patrijotų Radvilų metinės pajamos siekė 40 mil., Chreptavičių daugiau 40 mil., Potockių 25 mil. O kame Sapiehai, Tyzenhauzai ir į juos panašūs ponai! Jų kiekvieno skyrium pajamos pranešė visos valstybės pajamas.

Tuo pačiu laiku, kai mūsų valdantieji sluoksniai rūpinosi savo nauda, jie liovėsi žiūrėję gyvų respublikos reikalų: *nustojų politikavę*; negirdėtu greitumu augo ir didėjo politinė mūsų kaimynų maskolių ir prūsų galia. Juo daugiau mes doroviškai, ekonomiškai ir politiškai smukome, juo labiau didėjo pasaulio arenoje jų politinis svoris; jie penėjosi mūsų kraujo syvais. Prūsai stoja su austrais į rungtynes dėl politinės hegemonijos; maskoliai pavergia totorius, laužo turkų galybę, nugali švedus.

Visų tų lemiančių mūsų netolimą ateitį įvykių mes jau nebesame aktingais dalyviais, o vien bejėgiais pasyviais žiūrovais. Apsidirbę su savo priešais, maskoliai ir prūsai nukreipia visą savo dėmesį į merdėjantį mūsų valstybės kūną.

Dažnai tarp savęs susitarę, kartais vieni prieš kitus intriguodami, maskoliai ir prūsai rūpinasi mus izoliuoti nuo kitų valstybių ir paimti mūsų valdančias sferas į savo rankas. Pagaliau maskoliams pasiseka primesti mums tokį karalių, kuris, nesugebėdamas rasti paramos krašte, turėjo ieškoti jos Maskolijoje.

1764, 1766 ir 1768 metų reformų mėginimai yra paskutiniai negausingo bajorų būrelio patrijotizmo pasireiškimai. Didelio pasisekimo tos reformos negalėjo turėti, nes joms nepritarė feodalizmo idėjomis persisunkusi bajorų dauguma.

Tiesa, įvedami bendrieji muitai, kuriuos pasižada mokėti ir bajorai. Valstybinių domėnų valdytojai pasižada dabar mokėti „teisingą kvortą“ būtent — nebesukti tų 25%, kuriuos jie turėjo mokėti nuo valstybinių dvarų pajamų. Suvaržius vaivadijų sauvale, daroma mėginimų įvesti finansų administracijos centralizaciją. Alkoholinių gėrimų akcyzės pavadama išdo reikalams. Biudžeto pajamos pradeda didėti, krašto ūkis, gavęs naujų syvų, ima atgyti; merdėjantis valstybės kūnas ima pamažu krutėti.

Tos atgijimo žymės negalėjo pasislėpti nuo atsidėjus mus sekančių kaimynų grobuonių akių. Jie nutaria veikti. To veikimo rezultatas — 1772 metų katastrofa. Maskoliai netik be pasipriešinimo užima plačias mūsų krašto sritis, bet dar mums paliktas žemes terioja negirdėtai. Friedrichas, tikrasis 1772 metų katastrofos kaltininkas, rašo savo dienyne: „Trijų tikybių valdovai pasidalijo vieną hostiją; nežinau, ar toji hostija išeis tų valstybių sielų sveikatai, bet nė kiek neabejoju, kad ta hostija jų valstybėms bus tikrai naudinga“.

To, ko iš tos hostijos nepajėgę iš karto praryti svetimieji, puolė draskyti savieji. Mykolas Radvila Lietuvoje, kaip Poninskis Lenkijoje, griebėsi dalyti savo giminėms ir jų pataikūnams ne sklypais bet ištaisais dvarais valstybės turtus. Laimė tas tautos turtų išplėšimas buvo pravestas seimė, ir tariamų pasidarbavusių tėvynei vyrų pavardės būsimų kartų žiniai ir atminimui buvo surašyti tose įstatymų knygose.

Tų visų sunkiais tėvynės laikais pralobusių vyrų sąrašai — tai *juodoji mūsų bajorijos knyga*.

III.

Mūsų valstybės katastrofa sujaudintas, ir paskatintas geresniųjų vyrų pastangomis atitaisyti praeities klaidas, laisvos Šveicarijos pilietis, didelis žmonijos laisvės skelbėjas, kurio genijalios teorijos jau judino ekonominius ir politinius senosios Europos pagrindus, Jean Jacques Rousseau, norėdamas padėti mums atstatyti pakrikusią ekonominę ir politinę būklę, sudėjo mums gražų savo kilnių minčių vainiką, kuris nepraslinkus ir dvidešimčiai metų begalėjo papuošti tik mūsų nepriklausomybės karštą.

Tas 1776 metais Jean J. Rousseau nupintas minčių vainikas žinomas vardu „*Considérations sur le gouvernement de Pologne et sursa reformation projetée en avril 1772*“. Tiesa, autorius savo veikalą vadina „Mintis apie Lenkijos vyriausybę“, bet žiūrint paties rašinio turinį, atsimenant tuos tamprius anų laikų politinius Lietuvos ir Lenkijos ryšius ir žinant aštuonioliktojo amžiaus papro-

tį vadinti dažnai abi susijungusias valstybes vienu, Lenkijos, var-
du, galime drąsiai tvirtinti, kad Rousseau mintys taikomos ištisai
ir mūsų valstybei. Šis Rousseau veikalas, kaip teisingai pastebi žy-
miausias mūsų dienų jų raštų žinovas Haymann, — tai visų visuo-
meninių Rousseau veikalų labiausiai subrendęs kūrinys.

Kitų Rousseau rašinių ideologija fragmentavime išmėtyta, ir
todėl sunkiai pagaunama „Mintys“ sudaro vieną vieningą visumą.
Čia Rousseau, nenuslysdamas nuo bendrų savo idėjinių pagrindų,
nepaleidžia iš akių ir konkrečių mūsų gyvenimo sąlygų, savo galin-
gas revoliucines teorijas jis taiko nuolatos gyviems mūsų krašto
reikalams. Tuo būdu „Mintys“ pasižymi labiau negu kuris kitas
Rousseau veikalas savo lokaliniu pobūdžiu.

Jei kituose visuomeniniuose Rousseau veikaluose socialiniai
veiksniai turi dominuojantį vaidmenį, tai čia socialinės idėjos užlei-
džia pirmą vietą patrijotizmui, tautiškumui.

„Mintys“ — tai vienas didelis, galingas tėvynės meilei himnas.
Tėvynės meilė skiepijama tinkamu auklėjimu.

„Auklėjimas, sako Rousseau, turi duoti žmogaus dvasiai tau-
tišką formą; jis turi taip nustatyti žmogaus pasaulėžiūrą, žmogaus
jausmus, kad jis neišvengiamai savo palinkimu, savo aistra būtų
patrijotu. Vaikas, praverdamas akis, turi matyti tiktai tėvynę ir
iki pat mirties tiktai tėvynę. Kiekvienas tikras respublikonas žin-
da su motinos pienu tėvynės meilę, kitaip sakant, — įstatymų ir
laisvės meilę. Toji meilė sudaro jo visą būtybę; jis mato tiktai tē-
vynę; jis gyvena tiktai tėvynėi; jei žmogus lieka vienas, jis virsta
nieku; jei jau nebėr tėvynės, tai ir jo nebėr, o jei jis dar nemiręs, tai
jam tuo blogiau“.

„Aš noriu, — sako kitoje vietoje Rousseau, — kad vaikas, išmo-
kęs skaityti skaitytų savo krašto dalykus; kad būdamas 10 metų ži-
notų visą savo krašto gamybą, 12 metų visas provincijas, visus ke-
lius, visus miestus; 15 metų žinotų visą savo krašto istoriją; 16
metų visus įstatymus; kad nebūtų nė vieno praeities kilnaus darbo,
garsaus vyro, kurių jis neturėtų atmintyje ir širdyje...“

Tas jau duoda suprasti, kad mano siūlomieji vaikams mokslai
nėra tie, kuriuos teikia svetimšaliai ir kunigai“. Tiek apie Rousseau.

IV.

Tuo metu beveik visą vadovaujančių sluoksnių auklėjimą buvo
paėmę į savo rankas jėzuitai. Jie visi buvo viena tarptautinė kos-
mopolitinė ideologija persisunkę, visi veikė vienu kažinkokiu tarp-
tautiniu planu. Tas jų dvasios vienodumas pasireiškė visuose jų žy-
giuose, net ir jų bažnyčių statyboje: viso pasaulio jėzuitų bažny-

čios yra to paties sunkaus, nuobodaus barokiško stiliaus, ir jei kuo skiriasi viena nuo kitos, tai nebent tik savo didumu.

Suprantama, kad tik šią tarptautinį minties, jausmų ir skonio šablona tegalėjo jie įskiepyti ir savo gausingiems mokiniams. Neabejotina, kad jėzuitams tenka nemaža atsakomybės dalis už išvyravusį pas mus 18 amžių kosmopolitizmą.

Stebėtina, kad šiuo atžvilgiu nė kuo geriau buvo ir pas žinomus jėzuitų priešus masonus. Peržiūrėjus Vilniaus ložės „Bon Fasteur“ 1780 metų narių sąrašus, randame net 11 tituluotų mūsų priešų tarnyboje stovinčių asmenų. Net pačioje Vilniaus ložės „Uolusis Lietuvis“ valdyboje 1781 metais buvo maskolių caro rūmų patarėjas Grebnicki. Tais pačiais metais Vilniaus ložė „Union parfaite“ (Tobūla Vienybė) savo 12 narių tarpe turėjo 3 viešojo mūsų priešų karinėje tarnyboje stovinčius narius, ir laikė pas save Berlyno didžiosios ložės Royal Yorkde l'Amitié atstovu didįjį Ordeno inkvizitorių Karolį baroną V. Heyking'ą.

Matyti, visas mūsų visuomenės viršūnes buvo pagavusi kažnokia kosmopolitizmo ir noro brolautis su savo krašto priešais liga. Rousseau ištisuose savo knygos skyriuose visu smarkumu puola mūsų patrijotinio jausmo atrofiją, mūsų tautinių jausmų niekinimą.

Rousseau gerai supranta, kad tvirtas valstybinis organizmas turi remtis gerai organizuotu tautiniu ūkiu, kurį galima sukurti tik tautiškais pagrindais. Piešdamas labai juodomis spalvomis mūsų faktišką padėjimą, Rousseau sako: „Jokios ekonominės tvarkos, maža ar beveik jokios kariuomenės, jokios karinės disciplinos, jokios subordinacijos, visuomet pasidaliję viduje, visuomet laukiantys pavojų iš svetur — kraštas nebeturi savyje tvirtumo, jo likimas pareina nuo priešų — kaimynų užgaidų“....

Rousseau supranta, kad išdykavimas — tinginiavimas ir laisvė, tai du nesuderinami dalykai; tenka pasirinkti: tinginiauti ir vergauti kitiems, — ar dirbti ir būti laisviems.

Darbo klausimai kiekvienoje visuomenėje yra glaudžiai susiję su tos visuomenės socialine struktūra. Mūsų ekonominio ir politinio silpnumo svarbiausią priežastį Rousseau mato mūsų socialinėje struktūroje, tame feodaliniame barbariškume, kaip jis sako, kuris išmeta iš valstybinio kūno jo gausingiausią, o dažnai, ir geriausią gyventojų dalį.

Tiesa, netrūko žmonių, kurie ginčijo, kad geriausia gyventojų dalis esanti išmesta iš valstybinio kūno ir pašalinta nuo valstybės kūrybinio darbo. Kažinkoks vienuolis trinitaras Ignacas a Sancta Maria de Mercede savo veikale „Senelių atsiklausimas“ 1790 metais, pamiršęs ne tik krikščioniškos meilės, bet ir žmoniško padarumo jausmus, taip toli nuėjo, kad ėmė skelbti, būk sodiečių kraujas

esąs kitoniškas negu ponų kraujas; sodiečiai esą sugauti vergai ir nusikaltėliai.

Jei kelta ginčų dėl nuskriaustųjų beteisių sodiečių dorumo, tai niekas neabejojo, kad jie sudarydavo didžiausią gyventojų dalį. Kropsčiu istoriko Kovzono apskaičiavimu, 1792 metais susijungusiose valstybėse buvo dar 8.790.000 gyventojų, tame skaičiuje įvairių rangų bajorų 725.000; sodiečių 6.365.000. Iš to bendro skaičiaus maždaug trečdalis tenka Lietuvai, — tuo būdu pas mus 3-jų mil. gyventojų tarpe buvo 2.500.000 sodiečių ir 240.000 bajorų. Ne be reikalo anų laikų vienas rašytojas sako, kad, jei kas visame pasaulyje imtų ir išnaikintų visus bajorus, tai Lenkija ir Lietuva galėtų visas šalis aprūpinti ponais.

Turėdamas prieš akis šiuos gyventojų suskirstymo luomais skaitmenis, didis lenkų veikėjas Krokuvos universiteto rektorius Hugo Kolontai pesimistiškai pastebi: „Šalis, apsupta iš visų pusių despotiškų valstybių ir turinti 7 mil. vergų, negali išlikti nepriklausoma“.

Panašiai kalbėjo ir mūsų universiteto rektorius Jeronimas Strojnauskis.

Rousseau giliai atjaučia visą tragizmą tų milijonų beteisių sodiečių, kurie savo prakaitu gamina ponams lėbauti ir žudyti lėšas, bet neturi drąsos tuoju pareikalauti sau laisvės. Tiesa, Rousseau, šaukia: „Bajorai, būkite *kuo didesniu*, būkite žmonėmis! Tiktai tuomet jūs būsite laimingi ir laisvi; bet nemanykite, kad tokiais esate, kol laikote savo brolius pančiais sukale“.

Rousseau visgi nepasitiki doroviniu ir politiniu baudžiauninkų subrendimu, matyti, nešviesiomis spalvomis nupiešė jam grafas Wielhovskis, jo prietelius, sodiečius. Gal dėlto Rousseau visur ir vadina juos vergais. Jis pripažįsta, kad vergų išvadavimas yra kilnus ir gražus žygis, bet jo nereikia imtis gerai neapgalvojus. Be kitų priemonių, kurių tenka griebtis šiuo atveju, Rousseau mano, svarbiausias esąs dalykas — auklėti tuos, kuriems ketinama suteikti laisvę, padaryti juos laisvės vertus, kad vėliau galėtų tą laisvę pakelti.

„Didi ir šventa laisve — šaukia Rousseau, — jei tie vargšai galėtų tave pažinti, jei jie žinotų, kokia kaina tų įgijama ir išlaidoma, jei jie pajustų, kiek tavo įstatymai yra sunkesni negu žiaurus tyranų jungas...“

Bet kaip reikia tuos vergus auklėti, kad jie būtų laisvės verti ir kuomet jie bus tiek jau išauklėti, kad galės pakelti sunkius laisvės įstatymus, Rousseau nepajėgia nieko aiškaus, nieko tikro pasakyti. Pataria kiekvienoje provincijoje sudaryti komitetus, kurie be labdarybės darbų sustatinėtų tokių sodiečių sąrašus, kurie savo gyve-

nimu atroda esą laisvės verti. Tokie komitetai būtų sudaromi iš senesniųjų, garbingesniųjų vietos žmonių, pritraukiant ir geresnius klebonus.

Nurodyti sąrašuose sodiečiai būtų už tam tikrą ponui atlyginimą atleidžiami iš baudžiatviesos. Daug šiuo reikalu pasakoma gražių, kilnių žodžių, bet jokių konkrečių pasiūlymų, kas ir kaip auklės laisvei sodiečius, neduodama.

Tuo būdu šeima, kurią sudarytų be bajorų dar ir miestiečiai su sodiečiais, Rousseau mato tik ateities perspektyvose; tuo tarpu tik bajorija pasilieka jam tautos sinonimu.

Bajorai ne tik naudojo mūsų sodiečius, bet naikino ir mūsų miestėnus.

Jie sunaikino mūsų prekybą, įvesdami įstatymą, kuriuo vietos pirkliams draudžiama išvežti į užsienius krašto gaminius ir įvežti svetimąsias prekes.

Visą tai turėjo atlikti svetimšaliai pirkliai, nes jie, bajorų manymu, teikę geresnes ir pigesnes prekes, o už krašto gaminius mokėję aukštesnes kainas.

Vietos pirkliams buvo padarytos kelios išimtys, kurių svarbiausia ta, kad mūsų pirklys, pirkęs mūgėje ponų galvijus, galėjo be maito išvežti tuos galvijus per sieną.

Galima sau įsivaizduoti, kaip galėjo toks įstatymas veikti krašto ekonomiką. Ne tik medžiagiškai, bet ir doroviškai bajorija žudė mūsų prekybą, būtent: nuo 1633 m. veikė įstatymas, kuriuo kiekvienas bajoras, varęs prekybą ar pardavinėjęs alkoholinius gėrimus ar net turįs betkokią miesto tarnybą, nustoja savo bajorystės ir tuo pačiu teisės įsigyti žemės. Suprantama, ką tai reiškė vargingesniesiems žmonėms.

Bajorija vedė ne tik kenksmingą politiką prekybai, bet ir mūsų pramonei.

Buvo įvesti labai aukšti išvežamieji muitai, 10—15% gaminio vertės, nes, bajorišku protavimu, tuos muitus moką svetimšaliai; o importo muitai buvo labai žemi (iki 2%), kad bajorai galėtų luksuso, prabangos, daiktus pigiai pirkti. Žinoma, mūsų amatininkams buvo labai sunku su tokia užsienių konkurencija kovoti. Nereikia manyti, kad bajorija mokėjo aukštus eksporto muitus, — visai ne.

Grūdai, pagaminti savo dvaruose, galvijai, bent vieną žiemą savo dvare išmaitinti, buvo laisvi nuo maito. Laisvai ėjo per sieną ir visų rūšių miško medžiaga.

Savo reikalams gabenami iš užsienio daiktai buvo taip pat nuo muitų laisvi. Tokios ūkio politikos rezultatas buvo tas, kad jei kiek dar ir liko mūsų savarankiškos smulkios pramonės, amatų ir pre-

kybos, tai 18 amžių ji beveik visa buvo svetimšalių ir svetimtaučių rankose .

Ne tik sodiečiai ir miestiečiai, bet ir pati tėvynė buvo gobšų bajorų eksploatacijos auka: visų valdiškų tarnybų monopolis, negirdėtai didelis tarnautojų skaičius. Sakoma buvęs atsitikimas, kuomet 10 bajorų rinkę nuo 20 kiemų padūminį mokesį; monopolinis visų valstybinių dvarų valdymas, dažniausia visai nemokant nustatyto 25% žemės gavinio mokesčio, ir apskritai kiekviena proga valstybinio turto grobimas. Parodyti, kaip apskritai mokėta tas valstybinis turtas grobstyti, norėčiau priminti tik vieną atsitikimą.

1780 metais seimas sudarė komisiją patikrinti visoms skolų pretenzijoms į abi susijungusias valstybes. Buvo pareikšta pretenzijų įvairiomis valiutomis iš viso 132.600.000 auks. sumai. Komisija tikrino, be pasigailėjimo braukė, ir pripažino pretenzijas tik apie 200.000 auks. sumai. „Abejotinas“ pretenzijas komisija pavedė išspręsti pačiam seimui. Tokių vadinamųjų abejotinų skolų buvo apie 7 mil. auks., iš kurių Radvilai 177.669 tal. ir 4.845.097 auks.; kun. Oginskiui 400.000 auks. Suprantama, dėl ko tos skolos pasirodė komisijai neatmestinos, bet tik abejotinos.

Seimas pripažino abi pretenzijas. Radvilai, 2 mil. skolai padengti, tuojau atidavė į amžiną leną Vilniaus valstybines žemes su visomis storastijomis ir visais miškais. Likusią skolą seimas pažadėjo vėliau apmokėti.

Radviloms atiduotas turtas buvo kainuojamas jai ne šimtais, tai, be abejonės, dešimtimis milijonų.

Nereikia manyti, kad Radvilos buvo tuos pinigus valstybei skolinę, — visai ne. Jie tokios geros širdies valstybei niekuomet neturėjo, bent jų pavardžių tarp bajorų, davusių valstybei sunkiais laikais paskolų, neteko man skaityti. Šiame atsitikime Radvila reikalavo atlyginti jam nuostolius, jo paties padarytus, nevykusiai, savo atsakomybe, vestose karinėse operacijose.

Visai teisingai vienas dar padoresnių seimo atstovų, matyti, netetikėdamas, kad valstybė, turėdama tokius seimus ir tokius vadus, galėtų dar gyventi, — išėjęs į tribūną pasakė žinomus biblijos žodžius, taikomus kareiviams po Kristaus kryžiumi: „Et dividerunt vestimenta ejus“ — ir pasidalijo rūbais Jo“. — Šiame atvejy — rūbais kankinamos tėvynės.

Šis ir tūkstančiai panašių faktų ryškiai parodo, kaip teisingai pagavo mūsų socialinę struktūrą Rousseau sakydamas, kad pas mus bajorai yra viskas, miestiečiai, niekas, sodiečiai mažiau negu niekas.

Tiesa, mūsų bajorai, nustatydami valdančių sluoksnių hierarchiją, skelbdavo: karalius, senatas, bajorija. Bet kas buvo tas kara-

Ilius palyginti su tikraisiais suverenais bajorais. Mūsų 18 amžiaus valdovai nešė atsakomybę už visas bajorų kvailybes, bet jų negalėjo patraukti teismo atsakomybėn.

Žinoma, nevisuomet mūsų valdovai buvo tokie bejėgiai.

Kiekvienas, kas buvo sustojęs ties mūsų ekonominės istorijos reiškiniiais, bus pastebėjęs, kad juo labiau silpnėjo mūsų karalių ekonominė būklė, juo, paraleliai, daugiau smuko jų politinė galia; o einant mažyn politinei karaliaus galiai, atitinkamai brendo ir didėjo bajorų sauvalė ir anarchija. Bajorų galia, ar teisingiau sauvalė, išaugo mūsų karalių turtų kaina.

Mūsų didieji kunigaikščiai valdė labai didelius turtus, bet metai į metus tie turtai vis labiau mažėjo. Gerą pradžią padarė Jogaila, kurs, priėmęs krikštą, su tokiu uolumu ėmėsi dalyti bažnyčioms žemes, kad pats popiežius Martynas V turėjo jį sudrausti. Sakoma, bažnyčia bijosi, kad, perėjus visiems turtams į dvasiškių rankas, nereiktų jiems dengti ir visas valstybės išlaidas. Matyti, tų turtų būta tikrai nemaža, nes dar Kazimieras Jogailaitis pareiškė seimo atstovams, kad jo žemių pajamomis būtų galima visas valstybės išlaidas padengti.

Didžiūnai mokėjo, taip kiekvieną progą naudodamies, tuos turtus vilioti, kad jie diena iš dienos tirpte tirpo.

Zigmantas Senasis 1562 m., pasirėmęs smulkiaja bajorija, buvo gražinęs seną kunig. Aleksandro 1504 metų įstatymą, kurs draudė valdovams savo turtus parduoti ar ikeisti.

Deja, tas nedaug ką tepadėjo. Didžiūnai, atgavę Rūmuose savo senąjį padėjimą, varė toliau savo darbą. Pagaliau dalykai atsi-stojo taip blogai, kad paskutinis Jogailaitis Zigmantas Augustas vieną kartą sušuko seime: „Aš parduodu savo žemes, nes aš nebeturiu ko valgyti!“ Nuncijus Lippomani 1557 m. savo laiške popiežiui pripažįsta sunkią medžiaginę karaliaus būklę.

Po Liublino unijos buvo griežtai nustatytos karalių pajamos. Lietuvoje D. K. gavo šias žemes: Gardiną, Šiaulius, Brastą, Alytų, Kobryn'ą, Mohylevą. Be to, atiduota karaliui muitų pajamos. Lenkijoje be dvarų atiduota druskos ir metalų kasyklos, muitai ir monetų kalimo pajamos. Ta proga buvo nutarta, kad karalius gali daryti su savo turtais, ką tik nori; tik negalima jam parduoti ir naujų pirkti. Suktį didikai bijojo, kad karalius, prisipirkęs žemių, netaptų vėl jų sauvalei pavojingas. Tiesa, buvo uždrausta turtai parduoti, bet leista tam tikromis sąlygomis ikeisti. Dabar didikai dviem keliais ėmė naudoti karaliaus turtus:

1. Nuomojo karaliaus dvarus ir nemokėjo nuomos, o karalius neturėjo priemonių priversti galingus didikus užmokėti skolą. [Taip tarp 1580 ir 1590 m. karaliai iš Lietuvos dvarų turėjo gauti 340.879

auks. metams — gavo tik 33.500]. Apskritai niekuomet iš dvarų negauta daugiau pusės to, kas turėta gauti.

2. Antras kelias — tai paskolinti karaliui ar išdui pinigų ir imti naudoti už palūkanas karaliaus dvarus. Kadangi paprastai tos skolos nebuvo sutartu laiku gražinamos, tat toks karaliaus ar išdo kreditorius traukdavo iš paimtų žemių didelius pelnus, nes paprastai už tokias paskolas buvo duodami įkaitai labai dideli — tikrai karališki — tat pelninga buvo juos laikyti kuoilgiausiai savo rankose. Tuo keliu Sapiehų įsikūrimas Šiauliuose visiems yra žinomas.

Smarkiai nukentėjo karaliaus turtai nuo Pirmojo Padalijimo. Seimas atlyginti karaliui už nustotas žemes ir kasyklas paskyrė iš išdo kasmet po 4 mil. auksinų; trečdalį tos sumos turėjo mokėti mūsų išdas.

Tuo būdu dar po Pirmojo Padalijimo, suskaičius visas karaliaus pajamas, pasirodo, kad jos visgi dar siekė 7 mil. auksinų.

Jei paimti anų laikų mūsų ir lenkų biudžetus — būtent nuo 1772—1782 m. — tai pasirodo, kad karalius imdavo nuo 10—20% visų išdo pajamų. Nesuprantama, koku būdu, imdamas tokius pinigus, jis visgi buvo nuolatinėse skolose.

Valstybė kelis kartus nelabai padoriomis kombinacijomis buvo apmokėjęs Stanislovo Poniatovskio skolas; vienok, negarbingai atsisakydamas 1795 m. nuo sosto, jis paliko neapmokėtų asmeninių skolų 40 mil. auksinų. Dar beviešpataudamas, matyti, tiek buvo savo kreditorių spaudžiamas, kad nesidrovėjo kreiptis į didžiausią jo paties valdomųjų valstybių priešą Prūsų karalių, prašydamas paskolinti pinigų. Laimei dėl tos paskolos nebuvo susitarta.

1798 m. trys okupacinės valstybės sutiko apmokėti asmenines paskutinio mūsų karaliaus skolas, žinoma, ne iš savo žmonių lėšų, bet iš surinktų ir taip jau nukamuotuose okupuotuose kraštuose pinigų.

Mūsų 18-jo amžiaus karaliai yra pridarę mūsų kraštui nemaža morališkos ir materiališkos žalos. Šiuo atveju kalti netik patys karaliai, bet ir mūsų senoji konstitucija, nedavusi jiems tinkamos veikimo dirvos. Karaliai, kaip visai teisingai pastebi Rousseau, jei negali daryti gera, daro bloga. Rousseau mano, kad daugiausiai kraštui gero gali padaryti *renkamas*, o *ne iš tėvų paveldėjęs* sostą valdovas.

Piršdamas renkama karalių, jis neužmerkia akių prieš visus tuos nuostolius ir pavojus, kuriuos sudaro kraštui kiekvienį rinkimai.

Rinkimų blogumams pašalinti Rousseau siūlo rinkti karalių burtais iš senatorių tarpo. Tokie rinkimai netik pašalinsią rinkikų papirkinėjimus, bet ir svetimų valstybių kišimąsi į krašto vidaus reikalus. Negali būti baimės, kad burtai pakels į karalius netinkamą

asmenį, nes pagal Rousseau numatyta senato sudarymo sistema kiekvienas senatorius būtų vertas karaliaus vainiko.

Rousseau griežtais žodžiais smerkia pastangas rinkti į karalius svetimšalius. Nurodęs visą tokios politikos žalingumą, jis sušunka: „Kokia skriauda sau patiems; kokia gėda tėvynei! Tartum netekeh vilties rasti savo tarpe valdyti verto žmogaus, jie ieško tokio svetimuose kraštuose!“ Prisiminę mūsų svetimtaučius valdovus, turėsime pasakyti, kad šiuo atžvilgiu Rousseau tikrai neklydo.

Rousseau siūlo įstatymu uždrausti karaliaus sūnums būti karaliais, — ne vien dėl to, kad paveldėtinė monarchija, visų amžių patyrimu, sudaro pavojų pačios tautos laisvei, bet ir dėl to, kad rinkimais galima pasirinkti tinkamesnį valdovą.

Jei mes aplamai savo rinktais karaliais didžiutis negalime, tai visgi turime pripažinti, kad bent du iš jų buvo tikrai verti, ekonomisto akimis žiūrint, karaliaus vainiko, tai Batory ir Sobieskis, — tuo tarpu, kad nė vienas Algirdo dinastijos valdovas neparodė nei gilesnių valstybinių idėjų, nei platesnių užsimojimų.

IV.

Rousseau gerai supranta, kad mes esame iš visų pusių apsupti kaimynų, kurie laiko dideles, gerai ginkluotas armijas. Jis gerai žino, kad tos armijos tam tik ir yra skiriamos, kad pultų ir užkariautų kaimynus, ar supančiotų ir pavergtų nelaimingus savo krašto piliečius. Taip pat jis gerai žino, kad kiekvienas, kuris nori atimti kitiems laisvę, pats nustoja laisvės; tas tinka ne tik karaliams, atėmusiems savo žmonėms laisvę, bet ir tautoms, užkariavusioms svetimą tautą. Rousseau mato, kad savo jėgomis mes negalime užkirsti kelią priešui į mūsų tėvynę. „Bet jūs galite padaryti — sako jis — kad priešas nenubaustas nebegalėtų išeiti iš jūsų krašto... Pamatę, kaip sunku nuo jūsų išeiti, nebeskubės taip ir jus pulti. Vieno dalyko užtenka, kad jūs būtute nepavergiami: tėvynės ir laisvės meilės, gaivinti tas dorybes, kurios gimdo tėvynės meilę. Kol tėvynės meilė degs jūsų širdyse, gal ji, tiesa, ir neapsaugos jus nuo laikino pavergimo, bet anksčiau ar vėliau ji tokia ugnimi suliepsnos, kad numes uždėtą jungą ir grąžins jums laisvę“.

Tais sumetimais Rousseau pasisako prieš nuolatinę armiją, ypač prieš tvirtoves ir taip brangiai kainojančią artileriją. Jo idealas — šveicarų milicija, kur kiekvienas pilietis yra drauge ir karys. Kariuomenė taip turi būti sutvarkyta, kad kiekvienas pilietis galėtų žiūrėti į karį ne kaip į žmogų, tarnaujantį vien už atlyginimą, ne piliečių laisvės priešą, bet tėvynės ir savo pareigų tarną.

Ne tik kariuomenės, karaliaus, ir valstybės aparato, bet ir visos valstybės tikrasis pagrindas yra krašto ūkis.

Tam krašto ūkiui Rousseau pašvenčia vieną gražų savo knygos skyrių. Čia Contrat Social ir Emilio autorius, kurio idėjos pavertė vėliau griuvėsiais senąją pasaulio tvarką, norėtų pagrįsti mūsų ūkį ne revoliucijos, bet evoliucijos keliu kilniomis gamtos teisės sukurtomis idėjomis, kurios raudonu siūlu eina per visus Rousseau veikalus. Turint prieš akis tuos autoriaus siekimus, visai suprantama, kodėl šitame skyriuje nuolatos pinasi robinzoniška utopija ir gyvenimo realybė.

Jau pačioje pradžioje autorius stato mums prieš akis du kelius ir vieną jų liepia mums pasirinkti: „Jei norite tapti garsiais, poniškais, baimę kitiems įvarančiais ir veikti kitas Europos tautas... , kelkite mokslą, meną, prekybą, pramonę, laikykite pastovią kariuomenę, statykite tvirtoves, kurkite akademijas, o ypač turėkite gerą finansų sistemą... Rūpinkitės padaryti pinigus labai reikalingus, kad laikytute savo liaudį didelėje priklausomybėje... Tuo keliu eidami sutversite intrygantų, karštuolių, gobšų, garbės mėgėjų, vergų ir latrų tautą, kokios yra kitos tautos... Tokia tauta neturės vidurio tarp dviejų kraštutinumų: skurdo ir turto, saivalės ir vergijos...“

„Bet jei pripuolamai norėsite sukurti tautą laisvą, taikią ir išmintingą, kuri nieko nebijotų ir nieko nereikalautų, kuri pati savim pasitenkintų ir būtų laiminga... , leiskite, kad jūsų žmonės užsiimtų žemės ūkiu ir būtinais gyvenimui amatais, paverskite pinigus daiktų, vertu paniekos, o jei galima — ir visai nereikalingu... Tiesa, tuomet Europoje mažai kalbės apie jus... , bet gyvensite teisingume ir laisvėje“.

„Svarbiausia, nesistenkite tų dviejų kelių suderinti; jie yra per daug sau priešingi. Pasirinkite tat ir jei ketinate eiti pirmuoju keliu... tat liaukitės mane skaitę toliau...“

Rousseau nori mūsų akis nukreipti nuo pinigų, nuo kapitalizmo į grūdus, į žemės ūkį.

„Pinigai tiktai gali papildyti žmones, bet niekumet negali žmonių atstoti... Pinigai nėra turtai — jie tėra tik turtų žymė, ženklas; ne ženklus reikia dauginti, bet pačius daiktus, pačius turtus“.

Rousseau kartkartėmis mini, kaip pinigai gadina žmones ir duoda galimybės maskoliams papirkinėti mūsų valstybės vyrus.

„Palikite — rašo autorius — tuos pinigus kitiems ir tenkinitės tais pinigais, kuriuos kiti turės jums duoti, nes jie labiau yra reikalingi jūsų grūdų, negu jūs jų aukso“.

„Gerai įdirbkite savo laukus — greitai rinksite, kaipo derlių aukšą. Kad liktumėte laimingais ir laisvais, jums reikia *galvų, širdžių ir rankų*; tame ir yra valstybės jėga ir tautos gerovė“.

Tos gražios idėjos pagauna autorių ir neša jį laimės salos, utopijos, linkme, bet staiga prisimena jam gyvenimo realybė — atsibunda sveikas protas.

„Jei kas sako, kad noriu paversti jus vienuolių kapucinų tauta, tai tas bus tik prancūziškas argumentas: juokauti nereiškia protauti“. Autorius įspėja neperdėti jo idėjų, nes jo tikslas nėra visai panaikinti pinigus, tik padaryti jų apyvartą laisvesnę, ir drauge įrodyti, kad gera ekonominė tvarka neturi būti finansų ir pinigų tvarka.

„Steikite įmones būtiniams daiktams gaminti, nuolatos dauginkite jūsų grūdus ir jūsų žmones... Mažai galvokite apie svetimus kraštus, nesirūpinkite prekyba, bet dauginkite kiek tai galima valgomus daiktus ir valgytojus“.

Kovodamas prieš fiskalizmą, autorius nori, kad ir valstybės aparatas būtų apmokamas ne pinigais, bet tik žemės ūkio gaminiais. Įrodyti tokios sistemos galimybę Rousseau duoda gražių pavyzdžių iš šveicarų gyvenimo. Apskritai visą laiką jam šviečia kaip idealas tų mažų respublikų sąjunga. Jam atrodo, kad būtų gera ir visa Lietuvos-Lenkijos respublika padalyti į 33 federacines savarankiškas valstybėles.

Netik valstybės aparatas, Rousseau nuomone, turėtų būti apmokamas krašto gaminiais, bet ir visi viešieji darbai turėtų būti atliekami pačių piliečių lažu.

Tokia politika ne tik sumažintų įvairių malversacijų, suktybių galimybes, bet ir pašalintų taip kenksmingą žmonių laimei ir valstybės galybei luksusą, prabangą.

Tokia autoriaus ekonominė politika verčia jį kreipti visą dėmesį į žemės ūkį. Žemės ūkis — tai visa žodžio prasme, tautos ir valstybės pagrindas.

„Remkite žemės ūkį ir naudingus amatus, bet nedarykite ūkininkus turtuoliais, nes tas kaip tik paskatintų juos apleisti savo ūkius; rūpinkitės ūkininkų būklę padaryti garbingą ir malonią“, sako Rousseau.

Nustatęs visai ūkio politikai gaires, autorius ieško atitinkamos tai naujai politikai mokesčių sistemos. Jis randa nemaža technišku patogumų pagalvinėse, bet tuojau pastebi, kad neteisinga ir neprotinga krauti mokesčius ir tiems žmonėms, kurie nieko neturi.

Geriausias, natūraliausias ir mažiausiai duodąs galimybių suktybėms mokestis — tai žemės mokestis.

Tas mokestis turįs būti proporcingas ir visuotinis; juo turi būti apdėtos visos žemės: karališkos, bajoriškos, bažnytinės ir sodietiškos. Mokestis turįs būti proporcingas žemės plotui ir ūkio gavinio dydžiui, vis vien, kas būtų tos žemės savininkas. Atmindamas sa-

vo nusistatymą prieš fiskalizmą, autorius siūlo žemės mokesį rinkti ne pinigais, bet grūdais, tartum kokią bažnytinę dešimtinę. Kad išdui nereiktų turėti nereikalingų keblumų dėl tų surinktų grūdų, reikia juos tuojau parduoti iš varžytynių. Tuo būdu, Rousseau mano žmonėms palengvės mokesčių našta, nes jie mokės ne pinigais, bet natūra; valstybė nebus reikalinga didelio, taip žmonių nekenčiamo, mokesčių rinkimo aparato. Vyriausybė, pardavus surinktus grūdus, gaus tuojau pinigų; patys grūdai, nupirkti pirkliai, iškeliaus per Dancigą ir Rygą į užsienius.

Tokiais naujais pagrindais sutvarkę krašto ūkį, sukursime tą Romos filosofų svajotą aukso amžių, kurį taip karštai troško pasauliui gražinti tas simpatijas J. J. Rousseau. Bet paklauskime, ką jis pats sako: „Jūs nebeturėsite nei elgetų nei milijonierių. Prabanga ir skurdas drauge neįtamtai pranyks, ir piliečiai, išgydyti nuo patvirkusio skonio, kurį sudaro turtai, ir nuo nedorų palinkimų, kuriuos gimdo skurdas, matys savo gyvenimo uždavinį ir garbę gerai tarnaujant tėvynei, ir ras savo laimę pildydami savo pareigas.

VII.

Baigdamas savo kilnias pastabas, Rousseau mėgina nustatyti mūsų užsienio politikai gaires. Šiuo atveju jo nurodymai dar ir šiandien: nenustojo savo reikšmės, nors, žinoma, praėjus 150 metų ir pasikeitus iš pagrindų politinei pasaulio konjunktūrai, tenka pakeisti autoriaus minimų valstybių vardus. Bet jo nurodyta politinė linkmė mano įsitikinimu, gali būti ir šandien mums naudinga.

Rousseau gerai supranta, kaip svarbu yra neleisti kaimynams kištis į mūsų vidaus reikalus. „Jūs nebūsate niekuomet laisvi“, sako jis, „kol bent vienas maskolių kareivis stovės jūsų žemėje, ir jūs visuomet turėsite savo laisvei pavojų, kol Maskolija kišis į jūsų reikalus“.

Mums iš visų pusių apsuptiems priešų ir labai abejotinos vertės draugų, Rousseau teisingai sako: „Nepasitikėkite nei savo sąjungininkais, nei savo kaimynais... nevarkite su tuščiomis dėrybomis, negriaukite savo finansų, laikydami ambasadorius ir ministerius kitose valstybėse, ir nemanykite, kad sąjungos ir sutartys ką nors reiškia“.

„Valstybės nežino kitų ryšių, kaip tik savo intereso ryšius: kai joms naudinga sutartis vykdyti, jos vykdydys; kai joms bus pelninga sutartis laužyti, jos laužys“.

Jei kurios sutartys esančios naudingos, Rousseau manymu, tai tik prekybos sutartys. Bet kad nepalikus mus visai be draugų už-

sieniuose, Rousseau nurodo vieną tolimesnę, neturinčią sumanymų mus pavergti valstybę, kuria galime bent kiek pasitikėti. Toji valstybė vedanti tiesesnę ir labiau sveiko proto politiką, negu kitos šalys. Ji mėgstanti pildyti savo pasižadėjimus, ir, paprastai, gerbianči sutartis. Tas kraštas — tai Turkija. Rodos, kad, nurodydamas tokį sąjungininką, Rousseau neklydo.

Sakoma, kad ir tuomet, kai mūsų vardo nebeliko geografijos žemėlapiuose, sultano priėmimuose buvo šaukiamas mūsų atstovas ir kiekvieną kartą tam tikras Tortos užsienių ministerijos valdininkas pareiškėdavo: „Sutrukdytas, negali atvykti, dėl ne nuo jo pareinančių priežasčių“. Tai buvo vieša demonstracija prieš valstybes — plėšikes. Mūsų diplomatų pareiga, — surasti dabar kitą tokią tolimesnę, vedančią tiesią ir sveiko proto politiką, mėgstančią pildyti pasižadėjimus ir gerbiančią sutartis valstybę, — kuriuo vardu ji besivadintų.

Visą savo, palyginti, nemažą veikalą išlaikęs kilnių idėjų aukštumoje ir šviesaus ateities optimizmo perspektyvoje, Rousseau negali paskutiniame lape nugaltėti sunkaus pesimizmo antpuolio ir klausia: „Kas bus, jei laimė ir visos valstybės jus apleis ir atiduos tėvynę jos priešams?“

Tokiame padėjime, mano Rousseau, jis svetimšalis negalys nieko pasakyti; čia turį parodyti savo įsitikinimus tėvynės vaikai, bet ne žodžiais, o veiksmais.

Deja tų laisvės skelbėjo ir laisvės ideologo lauktų veiksmų tėvynės vaikai neparodė, ir sunkus karsto dangtis 1795 metais užvožė mūsų nepriklausomybę. Rousseau šviesių minčių vainikas puošė 123 metus mūsų laisvės kapą.

Kuomet Europos Rytų žemėlapiuose nebeliko Lietuvos vardo ir atsirado Severo sapodny kraai, tuomet didelis mūsų krašto praeities žinovas ir jos mylėtojas Tadas Czacki' rašė: „Karalių rūmuose, vyriausybės namuose voras audžia savo tinklus; mūsų pylių bokštuose ramiai tupėdamos verkia pelėdos, tartum norėdamos mus įspėti...“ Aš norėčiau pridurti, — įspėti, kad nekartotume mūsų XVIII šimtmečio viešojo ūkio politikos klaidų.

Tiesą pasakius, tie visi liūdni mūsų tamsios XVIII amžiaus praeities faktai, net tie visi anuomet neišklausyti karšti Rousseau įspėjimai, tai vis mūsų praeities pelėdų balsai, kurių ypač ekonomiškai ir politiškai sunkiais laikais mes neturime šaltai praleisti pro ausis. Mes gyvename labai sunkios ūkiškos depresijos laikus, kurios visą tragizmą net ir mūsų inteligentiškoji visuomenė nepajėgia šiandien dar suprasti.

Mes ne Padunojaus valstybė; mums niekas neateis padėti; mes tik patys savo sunkiu, kietu darbu tą krizį galėsime nuveikti, at-

mindami Rousseau dilema, kad turime pasirinkti: tinginiauti ir vergauti; ar dirbti ir būti laisvais.

Tretį kartą mūsų istorijoje mūsų amžinas priešas prūšas vokietis, kurs dar 18 amžiuo netik plėšdamas saivališkus muitus, bet ir nesidrovėdamas falsifikuoti — padirbinėti mūsų pinigus, ardė mūsų viešąjį ūkį ir tuo griovė mūsų nepriklausomybės pagrindus, mėgina užkirsti mums kelią į mūsų jūras.

Ne tik jis, bet ir mes gerai suprantame, ką reiškia mūsų ūkiui — o tuo pačiu ir mūsų politikai, mūsų nepriklausomybei tas langas į pasaulio rinkas. Juk dar mūsų Vytautas reikalavo kaip tik etnografiniais motyvais gražinti mums mūsų Klaipėdą. Tas genijalus administratorius gerai žinojo, ne tik, ką jis darė, bet ir ko norėjo.

Jei pirmą kartą nepajėgėme tų mūsų durų į platesnį pasaulį apginti, jei antru kartu davėme save lengvai kitoje vietoje nuo jūros atstumti tiek dėl mūsų valdančių sluoksnių trumparegės politikos, tiek dėl mūsų didžiūnų, ypač Radvilų, asmeninių išrokavimų, tai dabar, atmindami gerą mūsų laisvės ideologo patarimą — nepasitikėti nei savo sąjungininkais, nei savo kaimynais, bet tik savo tautos jėgomis, turime visa vieninga tauta gauti galimybes pareikšti žinomus Martyno Liuterio 1521 m. Wormse pasakytus žodžius: „Ich stehe hir, ich kann nicht anders!“ — mes stovime Klaipėdoje, ir kitaip būti negali, ir tokį savo nusistatymą ne tiek patrijotiniais šūkiiais, sveikinimais ir demonstracijomis įrodinėti, kiek, Jean Jacques Rousseau patarimu, — sunkiu ir kietu darbu mūsų šviesiai ir laisvai ateičiai.

Smulkus ar stambus ūkis palaikytinas Lietuvoje?

Agron. J. Krikščiūnas

Ginčas apie tai, kuris ūkis — stambus ar smulkus — yra našesnis ir sociališkai kraštui sveikesnis yra labai senas. Visuomet buvo ir yra ir vieno ir antro ūkio tipo karštų gynėjų, yra ir jų priešininkų.

Pas mus yra žmonių, kurie sako, kad žemės reformą vykdydami ir ūkius smulkindami, mes padarėme didelę klaidą; kiti atvirkščiai tvirtina, kad mūsų žemės reforma turėjo teigiamų ūkiškųjų pasėkų ir kad, jos nepadarius, mūsų kraštas būtų sunkesnėj būklėj.

Jau iš šito nuomonių ir nusistatymų įvairumo tenka daryti išvadą, kad klausimas painus ir reikalingas visapusio nagrinėjimo. Ištikrųjų, ir vienas ir antras ūkio tipas turi gerų, turi ir blogų savybių. Vienur labiau reiškiasi vienos savybės, kitur kitos, todėl pa-

sakyti, kad tam tikras ūkio tipas visur ir visokiomis aplinkybėmis labiausiai tinka, būtų stačiai nesąmonė. Deja, yra žmonių, kurie tokias nesąmones ne tik skelbia, bet ir vykdo, tuo būdu ardydami ūkiškąjį šalies gyvenimą ir darydami žemdirbių luomui nematytai didelių materialių ir moralių nuostolių.

Ryšų tokios nesąmonės vykdymą gyveniman mes matome Rusijoje, kur tuojau po bolševikų perversmo žemė buvo išdalinta mažais gabalais valstiečiams, t. y. visos Rusijos plote buvo sukurtas vieno tipo — smulkus ūkis, o vėliau imta šis ūkis naikinti ir vietoje jo pradėta kurti stambūs ūkiai — „sovchozai“ ir „kolchozai“ („sovietų“, arba valstybiniai ūkiai ir „kolektyviniai“, arba kooperatiniai ūkiai).

Žinovai nurodo šias teigiamas smulkaus ūkio savybes:

1. Smulkiame ūkyje didžioji darbų dalis atliekama paties savininko arba jo šeimos narių. Visi šie žmonės gyvai suinteresuoti geromis darbo pasėkomis, todėl jie visus darbus atlieka rūpestingai. Toks ūkininkas žino, kad jis juo daugiau turės, juo intensyviau ir geriau jis dirbs, todėl darbingumas ir rūpestingumas darbuose smulkiame ūkyje paprastai yra didelis.

2. Smulkus ūkis yra labai lankstus ir palyginti lengvai pergyvena sunkesnius laikus arba, kaip dabar sakoma, krizės laikotarpius. Šitai išeina iš smulkaus ūkio natūros ir ūkininkavimo būdo jame. Galutinieji ūkininkavimo tikslai smulkaus ir stambaus ūkių išreiškiami tokiomis matematinėmis formulėmis:

Smulkus ūkis.

$$B_{pj} - l_{dk} = D_{pl}$$

Iš bendrų ūkio pajamų atėmus išlaidas ūkiui reikalingiems daiktams pirkti, gaunamas darbo pelnas.

Stambus ūkis.

$$B_{pj} - l_{dk} \quad l_{dr} = G_{pl}$$

Iš bendrų ūkio pajamų atėmus išlaidas ūkiui reikalingiems daiktams pirkti ir samdytam darbu apmokėti, gaunamas grynas pelnas.

Bendros ūkio pajamos pareina nuo bendros ūkiškos situacijos ir nuo oro sąlygų. Geresnei situacijai ir geresniems derliams esant, jos būva didesnės ir, atvirkščiai, blogesnei situacijai atėjus ir nederliui pasireiškus, jos sumažėja. Ūkio vedėjas, žinoma, gali pajamas kiek padidinti, bet tik iki tam tikrų netoli siekiančių ribų.

Ūkio išlaidos įvairiems ūkio reikalingiems daiktams pirkti — trašoms, koncentruotiems pašarams, įvairiems įrankiams, trobesių ir inventoriaus remontams — yra gana pastovios ir nuo ūkininko norų mažai pareina, bet sunkesniu metu ir neilgam lai-

kui ūkininkas gali jas sumažinti. Štai, kuri laiką gali pastovėti neremontuoti trobesiai, gali likti netreštos perkamomis trašomis dirvos, be baimės, kad dėl to žymiai sumažės ūkio pajamos.

Išlaidos samdytam darbui apmokėti (stambiam ūkyje) yra gana pastovios ir nuo ūkininko norų nepareina. Neretai atsitinka, kad žemės ūkio gaminiams atpigus, darbininkas darosi sunkiau gaunamas ir brangesnis, nes jis palyginti trumpu laiku užsidirba sau pragyvenimo minimumą ir daug dirbti nenori.

Sunkesniais metais arba krizės laikotarpiais smulkus ūkininkas gauna menką atlyginimą už darbą. Tas atlyginimas dažnai būva mažesnis už juodo darbo darbininko atlyginimą. Jei jis savo asmenines išlaidas sumažina iki minimumo — o tą jis dažniausia padaro — jis vis dėlto gali gyventi ir krizės metais; jo ūkininkavimo išdavos nebūna negatyvios.

Stambus ūkis, kurio galutinas ūkininkavimo tikslas yra grynas pelnas, sunkesniais metais ir krizės laikotarpiais turi negatyvias ūkininkavimo išlaidas; jo ūkio pajamos žymiai sumažėja, išlaidos ūkiui reikalingiems daiktams pirkti mažai tesumažėja, išlaidos samdytam darbui apmokėti pasilieka maž daug tos pačios. Tuomet ūkis darosi nepelningas (duoda nuostolių), jo savininkas brenda į skolas, ir pagaliau ūkis likviduojasi.

Dėl nurodytų aplinkybių smulkus ūkis yra gajesnis, atsparesnis nepalankiom sąlygom ir visam kraštui arba valstybei yra naudingesnis. Tačiau ir jis turi silpnų savybių, kurios kartais gali labiau, kartais mažiau pasireikšti.

Didžiausia smulkaus ūkio silpna savybė yra ta, kad jame negalima pritaikinti arba bent labai mažai tegalima pritaikinti mašinas. Žemės ūky mašinos tokios didelės reikšmės, kaip pramonėje, neturi, bet vis dėlto eilę darbų, kaip, pav., arimas ir iš viso žemės purenimas, piovimas ir kūlimas jomis galima daug greičiau, pigiau ir dažnai geriau atlikti, kaip rankomis. Kai kurios mašinos vartojamos ir smulkiam ūky, bet jų reikšmė čia nedidelė: dėl reto vartojimo jos labai brangiai atsieina; be to, smulkiam ūky galima vartoti tik mažas ir paprastas mašinas, o šios savo darbu toli negali susilyginti su didelėmis ariamomis mašinomis, kombinuotomis ker-tamai-kuliamomis ir t. t.

Vėliau, stambiame ūkyje greičiau pritaikomi įvairūs išradimai ir iš viso mokslas. Stambaus ūkio savininkas turi pinigų išeiti sistematingą mokslą ir vėliau jis turi laiko sekti žemės ūkio literatūrą. Naudingas žinias jis pritaiko savame ūkyje, tuo būdu didindamas jo pelningumą. Smulkaus ūkio savininkas iš pat mažens

yra priverstas dirbti fizinį darbą; jis neturi nei pinigų nei laiko išeiti bet kurį mokslą, kurio studijavimas ilgiau trunka. Be to, nuolat dirbdamas sunkų fizinį darbą, jis nepajėgia taip sekti žemės ūkio literatūros (kad ir jam suprantama kalba parašytos), kaip kad seka sumanus ir savo amata pamėgęs ūkininkas (dvarininkas).

Tuo būdu abu ūkio tipai — stambus ir smulkus — turi ir blogų ir gerų savybių. Žiūrint žemės ūkio krypties, kartais labiau pasireiškia vienos, kartais antros.

Štai grūdų gamyboje aiškiai geriau sekasi tiems kraštams, kur ūkiai stambūs: Kanadai, Jungt. Amerikos Valst., Argentinai, Australijai, Pietų Rusijai. Ši gamyba ten tiek suprastinta ir mechanizuota, kad minėtų kraštų stambūs ūkiai, ir dabartinėms labai žemoms grūdų kainoms esant, dirba su pelnu ir nemano likviduotis. Užtai Europos grūdų gamybos kraštai — Balkanai ir Europos pietūs — turėdami smulkesnius ūkius, negali taip pigiai juos gaminti ir konkurencijos su užjūrio kraštais neišlaiko.

Užtai gyvulininkystės produktų gamyboje niekur pasaulyje stambus ūkis negali nugalėti smulkaus. Gyvulus reikalauja labai rūpestingos priežiūros, neretai stačiai meilės; šios jie gali gauti smulkiame ūkyje, kur juos prižiūrintis asmuo suinteresuotas darbo vaisiais ir negauna jos stambiame, kur dirba samdyti, savo darbo pasėkomis nesuinteresuoti asmens. Be to, laikant daug, ypatingai lepesnių, gyvulių, ligų pavojus pasidaro daug didesnis, o mažame ūkyje jis mažesnis.

Daug smulkiųjų ūkininkų turintieji kraštai socialiniai yra sveikesni: nuosavybės turintis smulkus ūkininkas yra ramus, mėgsta darbą, prisirišęs prie savo krašto; tuo tarpu proletaras — dvaro darbininkas yra greit suagituojamas, linkęs triukšmauti ir užsikrėsti visokiomis kraštutinėmis idėjomis, kurių įgyvendinimas gali būti jam pačiam labai skaudus (Rusijos pavyzdys).

Kadangi mūsų klimato ir žemės sąlygos labiau tinka gyvulininkystės produktams gaminti ir kadangi labai stambių mašinų (kaip, pav., kertamai-piaunamųjų) vartojimą pas mus sulaiko klimatinės aplinkybės, gajesnis, racionalesnis ir našesnis Lietuvoje yra smulkus ūkis. Jis lengvai konkuruoja ir konkuruos su stambiu ūkiu. Jei žemės reforma „iš viršaus“ nebūtų buvusi padaryta, ūkių smulkėjimas vistiek būtų ėjęs „iš apačios“.

Nesunku yra įrodyti skaitmenimis, kad mūsų naujakurių ūkiai dažnai yra našesni už pačius geruosius dar nesumulkintus stambius ūkius. Bet čia mes šio klausimo smulkiai nenagrinėsime.

Tačiau nereikia būti per daug vienašaliu ir reikia pripažinti, kad ir gyvulininkystės kraštuose kai kuris stambių ūkių skaičius yra naudingas: aukštesnės kilmės reproduktorių auginimas arba pirkimas, pagerintos sėklos gamyba ir kai kurie kiti darbai labiau sekasi stambiuose ūkiuose, mažiau — smulkiuose. Todėl reikia, kad ir tokia krašte, kaip mūsų, būtų ir stambių ūkių.

Dėl demokratijos ir autoritetų

J. Mantvila

Demokratijos vado, arba autoriteto, problema daug kam parūpo. Šit, neseniai išpleškino ilgiausią straipsnį V. Gustainis („Vairo“ 1931 m. 12 Nr. ir 1932 m. 1 Nr.), o dabar — V. Kvieska („Lietuvos Žinių“ 1932 m. 38 Nr.) ir V. Gečius („L. Ž.“ 1932 m. 43 Nr.).

Man ši problema ne per įdomi. Ne per įdomi dėl to, kad ji antraeilė. Man įdomesnė kad ir ši: *kas darytina, kad piliečiai pataptų šviesūs ir dori*, t. y. tokie, kurie supranta, kad žmonės idealinėje sferoje yra lygūs, nors realinėje sferoje jie labai nelygūs, ir kurie dėl tokio supratimo solidarizuoja, — vieni kitus brangina ir gerbia. Čia tai problema, ir pagrindinė problema, nes ją išsprendus autoriteto ar vado problema savaime išsispręstų.

I.

V. Kvieska stengte stengiasi įrodyti, kad demokratija savo sistemą remia taip pat autoritetu. Šių V. Kvieskos pastangų negalima kitaip pavadinti, kaip tik nereikalingomis. Kuo gi kitu demokratija galėtų remtis, jei ne autoritetais, t. y. jei ne nusimanančiais, kompetentingais, bent daugelio gerbiamais žmonėmis?

Kad demokratija remias autoritetais, tai savaime aišku, ir čia jokios problemos nėra. Kaip tie vadai demokratijoje atsiranda ir koks jų pobūdis — čia jau šiočia tokia problema, — antraeilė, betgi problema. Tik Kvieska čia vieno dalyko kaip reikiant neiškėlė: kaip tie autoritetai demokratijoje gali išlikti? — Tai gana sunkus klausimas. Ir nuostabu, kad Kvieska pro jį praėjo. O jam labai gerai yra žinoma, kaip liaudininkų autoritetai buvo griaujami. Net d-ras Grinius buvo padarytas lenkų legijonierium. Be to, pačiam Kvieskai, tur būt, labai gerai žinoma, kaip griaujamas jo paties autoritetas socialdemokratų spaudoje. Taigi, labai reikia stebėtis, kad Kvieska savo straipsnyje šito klausimo nepalietė.

Kas yra bandęs spręsti pagrindines demokratijos problemas, tam visi šitie klausimai — apie autoritetų atsiradimą, apie jų pobūdį

ir išlikimą, — nėra baisūs, nes tam yra žinoma, *kad demokratija galės suprasti tik tokios grupės, kurios stengiasi viena kitą remti, o ne smaluota virvė iškarti*. Vadinasi, viena grupė kitos grupės autoritetų nešmeiš, nedergs. Tuomet nesunku bus jiems išlikti. O grupės ar srovės viduj visiems viena, o vienam visus remiant, ne per sunku ir ne per lengva bus autoritetams atsirasti ir įgyti tinkama, demokratiškai padorų, pobūdį.

Tik bėda, kad tokių demokratiškų grupių šiuo tarpu beveik nėra. Paprastai grupės ar srovės piaužiasi ne tik su kitomis srovėmis ar grupėmis, bet ir savo tarpe. „Autoritetai“ dažnai ima kapotis, kaip gaidžiai. Ir įdomu, kad daug tokių „gaidžių“ drįsta svajot, o kai kada net pašūkaut, apie demokratiją. Jiems ir į galvą neateina, kad, jei nėra meilės ir pagarbos, negal būt ir demokratijos.

O blogiausia, kai atsiranda „autoritetų“, kurie tik patys sau autoritetai, kurie piktnum negali tvirti, kad kiti jų autoritetais nepripažįsta, nes dažnai tie kiti ir su žiburiu dieną ieškodami negali tuose tariamuosiuose autoritetuose surasti tų savybių ir ypatumų, — tų vertybių, kurios žmogų iš tikro daro autoritetu.

Kvieska sako, kad monarchijos ar katalikų autoritetas yra kilęs iš ano pasaulio, iš dangaus, iš Dievo, iš metafizikos, gi demokratijos — iš „žemės“. Bet taip galvot gal tik teologas ar monarchas, bet ne pozityvistas ir demokratas Kvieska. Kvieskai visi autoritetai turi būti dygę iš žemės. Argi Kvieskai nežinoma, kad visas monarchų ir kitų tokių autoritetų „metafiziškumas“ yra tik pasaka, mitas, fikcija? Tai viena. Antra, dėl sąžinės laisvės principo nebūtina, kad visi demokratai būtų ateistai. Demokratai gal būt ir teistai, net krikščionys ir katalikai. Tai dėl ko tokių teistų prezidentas negalėtų pasisakyti, kad jis yra prezidentu dėl Dievo malonės ir visuomenės valios? — Taigi ir demokratijos autoritetas gali būt kilęs iš dangaus. Ir matyte matyti, kad Kvieskos toks autoritetų rūšiavimas iš kilmės nėra rimtai pagrįstas.

Daug netiesos Kvieska prikalbėjo ir apie demokratijos autoriteto pobūdį. Girdi, demokratijos autoritetas esąs kolektyvus — ne asmeninis.

Iš kur Kvieska tokią naujieną išrausė?

Iš tikrųjų demokratijai svarbus tiek kolektyviškasis, tiek asmeninis autoritetas. Ir abiem jais demokratija turi remtis. Dažnai asmeninis autoritetas turi būti dar labiau vertinamas, negu kolektyviškasis. Mat, kolektyvas žmones niveliuoja. Kolektyve silpnesnieji dažnai kliudo galingesniesiems pasireikšti. Dėl to išmintingesniųjų vertė kolektyve dažnai smunka. Ir ši vieta kaip tik opi kolektyvo vieta. Net kyla problema: kaip būtų galima, jei jau nepadidint, tai bent išsaugot kolektyvę savo vertę? — Išsprendus pa-

grindinę problemą — išsiauklėjimo problemą, — t. y. kuomet visi viena, o vienas visus remia ir gerbia, tai ir šita problema lengvai išsprendžia.

Minioj atskiro žmogaus svarba beveik visai dingsta. Dėl to demokratija minios turi vengti. Vienok minia reikia skirti nuo gaušingų aibių, kurių kiekvienas elementas savarankiškas.

Apskritai, Kvieska nenurodė kaip reikiant kolektyvo ir, anot jo, „didžiumos“ reikšmės. Kad ji aikštėn iškiltų, pažvelkim į šį pavyzdį.

30 mokinių klasė, *susitare, bet kiekvienas savarankiškai*, sprendžia tą patį uždavinį. Išsprendę 29 gauna tokį atsakymą: 12 kg., o tik vienas gauna tokį: 6 kg. Visi mokiniai, net ir tasai trisdešimtas, nusprendžia, kad tikras atsakymas — 12 kg. Bet ką pasako jiems mokytojas? — Gi pasako, kad tikras atsakymas yra 6 kg. ir kad anie 29 yra padarę tą pačią klaidą, būtent: vietoj skersmens ėmę spindulį.

Iš šito pavyzdžio aiškiai matyti:

1) kad kolektyvo ne tiek valia svarbi, kiek protas;

2) kad daugumas svarbus problemos išsprendimo teisingumui patikrinti ir svarbus tik tada, *jei kiekvienas kolektyvo dalyvis problemą sprendžia savarankiškai*: juo didesnis skaičius vienodų sprendimų, juo didesnė teisingumo tikimybė; ir

3) kad dauguma, vis dėlto absoliutaus tikrumo nelaiduoja, nes betkada tos daugumos nariai gal padaryti tą pačią klaidą.

Iš čia plaukia išvada: dauguma visados turi skaitytis su mažuma, net su vienetu, su atskiru asmeniu, ir turi skaitytis ne vien dėl to mažumos ar asmens vertingumo, bet ir dėl savo netobulumo. Tokiu daugumos su mažuma ir mažumos su dauguma skaitymuisi kaip tik reiškiasi tikrų tikriausias demokratiškumas.

Vienok tikrų demokratijos autoriteto žymių Kvieska kaip tik nenurodė. Šit jos: 1) demokratijos autoritetas pripažįstamas sąmoningai, laisvu noru, laisva valia; 2) demokratijos autoritetas duodasi lengvai kontroliuojamas, nes moka gerbti kitų autoritetų protą, valią, gabumus, taip pat nepamiršta savo, mirtingo žmogaus, silpnųjų ir netobulumo, ir dėl to 3) reikale lengvai pašalinamas; net pats pasišalina, kai pastebi, kad jau neturi pasitikėjimo. Visa šitai kyla iš autoriteto ir jį pripažinusių sąmoningumo ir taurumo, iš jų demokratiško padarumo.

Nors daug ko dar būtų galima pasakyti dėl Kvieskos straipsnio, bet paliesiu tik vieną kitą dalykėlį.

Vadinamoji parlamentinė monarchija yra viens iš demokratijos laimėjimų. Taigi, parlamento demokratija iš monarchijos nesiskolina, o tik pasilaiko, ką ji pati buvo sukūrusi.

Apie fašizmą (ir apie bolševizmą) neišsimoka kalbėt, kaip apie kažką nepaprastą. Kur *demos*, arba liaudis, tamsus ar tamsi, ten visados galimos monarchijos atrūgos — visoki Leninai ir Musoliniai. Galimi ir Hitleriai, nes iš tikrųjų Vokietijoje nėra taip šviesu, kaip kad yra įsitikinę patys vokiečiai ar mes, jų kaimynai. Galima mokėt rašyt, skaityt, skaičiuot ir t. t., o visuomeniniu atžvilgiu būt barbaru.

Pagaliau tuo, ką Kvieska pripasakojo apie žemės reformą, apie jos revoliucioniškumą, tai tik stebėtis reikia. Iš tikrųjų žemės reforma, kaip ir visos kitos reformos, jei tik jos iš reikalo, teisėtai, teisingai ir taisyklingai vykdomos, yra paprastas demokratijos reiškiny. Žinoma, mūsų vadinamajai žemės reformai demokratas daug ką galėtų prikišti, bet ne apskritai žemės ar kitai kuriai reformai. Pati demokratija kaip tik yra nuolatinis žengimas pirmyn, į gerovę.

II.

V. Gečiaus straipsnis iš dalies mane nudžiugino, bet iš dalies ir nustebino.

Nudžiugau, kad jame radau suformuluotas svarbiausias demokratijos problemas, kurios man labai rūpi ir apie kurias užsiminiau kalbėdamas apie V. Kvieskos straipsnį. Kaip nesidžiaugsi tokiais posakiais: „Demokratijos pagrindas yra sąmoninga visuomenė“ (aš pridėčiau — ir dora, nes sąmoningumas be doros dažnai turi tik neigiamą vertę); „demokratijos pagrindas — kritika“, „paneigę“ kritiškumą tuo pačiu paneigsime ir demokratizmą“ ir t. t.

Nustebau dėl V. Gečiaus tvirtinimų, kad autoriteto sąvoka yra priešinga kritikos sąvokai ir jokių būdu tos dvi sąvokos sutaikinti nėra galima ir kad iki šiolei pasaulyje demokratija nesirėmė „autoritetų teorija“. Bet ypačiai mane nustebino pripažinimas teisingu demokratijos priešininkų šūkio: „Autorität, nicht Majorität“.

Jei autoriteto ir kritikos sąvokas Gečius laiko priešingomis ir nesuderinamomis, tai, matyt, bent vieną iš šitų sąvokų jis savotiškai supranta. Pasisakysiu, kaip aš šias sąvokas suprantu. Būtent: man autoritetas yra asmuo ar kolektyvas, kurį dėl tam tikrų mano branginamų savybių ir ypatybių ar nuopelnų laisvu noru gerbiu ir juo pasitikiu. Šitoks autoriteto supratimas sutampa su tuo autoriteto supratimu, kurs paprastai nurodomas enciklopedijose (Meyerio, Brockhauso ir kit.) ir su Kvieskos supratimu, — bent iš dalies. Iš V. Gečiaus straipsnio matyti, kad ir pats Gečius turėtų ne kitaip autoritetą suprasti. Vadinasi, V. Gečius tur klaidingai suprasti kritiką. Matyt, jam kritika — tai tik neigiamybių ieškojimas ir nurodymas. Iš

tikrųjų kritikai turi rūpėti ne tik neigiamybės, bet ir teigiamybės. Dabar gali būti aišku, kad ne kas kitas, o tik kritika autoritetus iškelia, — tikrus iškelia, o klaidingus sugriauja. Tai kur čia tas priešingumas tarp kritikos ir autoriteto?

Kad demokratija kaikur nesirėmė autoritetų teorija, iš dalies tai tiesa, bet ten tokia ir demokratija. Tokios demokratijos parlamentuose būtinai turi būt visokio šlamšto.

Autoritetų teorija būtinai reikia remtis, tik žinoma, demokratų teorija, o ne demokratijos priešininkų. Deja, Gečius tų demokratijos priešų šūksnį „Autorität, nicht Majorität“ pripažįsta teisingu. Kas šį šūksnį pripažįsta teisingu — pripažįsta teisingu vieną iš svarbiausių priekaištų demokratijai.

Vienas iš svarbiausių priekaištų demokratijai kaip tik yra, kad demokratija neigianti autoritetus, vadinas, gabius ir išmintingus žmones, o viską pavedanti daugumui, — to daugumo valiai, tiksliau saktant, įgeidžiams, o ne protui.

Norint šį priekaištą atremti, visų pirma reikia pažvelgti, dėl ko tam demokratijos priešininkų šūksniui pusėtinai sekasi, dėl ko tuo „Autorität, nicht Majorität“ daug kas tiki? — Nagi dėl to, kad jis, tasai demokratijos priešininkų šūksnis, panašus į šitą mintį: vieno nusimanančio nuomonė yra svarbesnė, negu tūkstančio nenusimanančių. Bet su šita mintim demokratija skaitosi. Ir kai ji kalba apie daugumą, tai kalba apie *autoritetų daugumą*, — žmonių nusimanančių, kompetentingų. Kitaip ir būt negali, nes pati demokratija tegal gimti tik iš visuomenės sąmoningumo ir dorumo.

Ir kas šūksnį „Autorität, nicht Majorität“ laiko demokratijos priešingybe, — daro stambią logikos klaidą, nes autoriteto negalima laikyti autoritetų daugumos priešingybe. Pats tas šūksnis iš esmės yra grynas absurdas.

Ar šiaip ar taip, taip lengvaširdiškai kalbėt apie autoritetą demokratijoje, kaip kad kalba Gečius, bent neatsargu.

*

*

*

Ir Kvieskai, ir man rūpi demokratijos autoritetai, o ne monarchijos ar diktatūros. Šitiems autoritetams dažnai būva reikalinga „metafizika“. Bet beveik visada tokių autoritetų „metafiziškumas“ kyla iš to, kad tie „autoritetai“ iš esmės mažai kam esti autoritetais. Atimk iš Mikalojaus II „metafiziką“, tai liks tik tuščia, nuolat girta siauraprotė būtybė. O diktatorių „autoriteto“ galia paprastai kyla ne iš gerųjų sielos ypatumų, o iš įžūlumo, klastingumo ir t. t. Dieve, apsaugok mus nuo tokių „autoritetų“!

Tikrojoj demokratijoje nereikės dirbtiniais būdais autoritetų ugdyti, nereikės jų, kaip kokių pūslių, pūsti, o patiems autoritetams nereikės ieškoti priemonių kitiems versti, kad juos, tuos autoritetus, gerbtų ir kad jais pasitikėtų, nes tikroji demokratija remiasi kitų asmenų pagarba, — teisingu, objektyviu kito asmens ypatumų įvertinimu; čia negal būt pavydo, tuščios garbės troškimo, negal būt tarnaujančios destrukcijai autoritetų konkurencijos. Jeigu tikras demokratas, trokšdamas visuomenės gerovės, pamato, kad kitas asmuo, jojo vietoj būdamas, tos gerovės galėtų teikti daugiau, negu jis, — jis lengvai savo vietą ir autoritetą užleidžia tam kitam.

Demokratas turi būt kuklus, bet drauge ir atsparus. Demokratas turi būt pats autoritetas ir autoritetų gerbėjas, tik ne kažkokios pūslės garbintojas.

Politika ekonomikos šviesoje

V. Kviška

Redakcijos prierasas. — Straipsnis, kaip ir kiti „Varpe“ spausdinamieji, yra tik autoriaus minčių reiškėjas. Tačiau dėl p. V. Kviškos projekto atimti (arba aprėžti) moterims balsavimo teisę ir įvesti rinkimų sistemą, užkertančią kelią pasireikšt mažumoms („mažoms partijoms“), jau šioj vietoj tenka pabrėžti, kad tai yra vien autoriaus subjektyvinė nuomonė, kuriai pritarti „Varpo“ Redakcija negali.

Be to, šiuo atveju autoriaus projektas atrodo nesuderintas ir su pagrindinėmis rašinio mintimis: nes jeigu autorius siūlo atimti arba aprėžti moterims balsavimo teisę tuo pagrindu, kad jos „neturi ūkiškos iniciatyvos“, tai ne tik teisybė, bet ir logika reikalautų tą patį dėsni taikinti ir vyrams, t. y. išviso duoti „balsavimo teises tik tiems, kurie veda ūkius, įmones, praktikuoja savo profesiją ir apskritai atlieka savarankišką ūkišką darbą“. Tai būtų cenzinė rinkimų sistema, kuri tačiau beveik nieko bendra neturėtų nei su demokratinės santvarkos pagrindais, nei su demokratijos ideologija.

Tą patį reikia pasakyti ir del projekto „apsunkint mažoms politinėms grupėms patekti seiman“; jei tos grupės „nerealios“ arba atsitiktinės — jos išnyks ir pačios; o jei jos realios — visi sunkinimai turi vesti tik prie sambruzdžių ir bendro nepasitenkinimo.

Anot L. Duguit visuomenė esanti gyva, socialinis bendravimas nuolat plėtojasi, kinta žmonių reikalai, kintas ir socialinių jėgų suskirstymas, o tuo pačiu ir kinta atskirų socialinių junginių svarba ir galia visuomenėje. Tarp įvairių socialinių junginių vykstanti kova, einas veržimasis prie valdžios. Joks konstitucinis valstybės sutvarkymas nepajėgsias sulaikyti stipresniųjų de facto gaivalų nuo įsiveržimo valdžion, nuo užėmimo valdančiųjų vietos. Jeigu pasenusi konstitucinė valdžios konstrukcija nėra pritaikinta tai socialinei visuomenės konstrukcijai, kuri reiškiasi esamu faktiškuoju jėgos susiskirsty-

mu, tai vis dėlto stipresnieji gaivalai prasimušią ir pateksią valdžion, kad ir kontrabanda, aplinkiniais keliais, o jei negalėtų tai pasiekti kontrabanda, tai jie nugriausią viso konstitucinę konstrukciją ir nustatysią naują¹⁾.

Kartus gyvenimo patyrimas sakyte sako, jog ši L. Duguit nuomonė turi daug tiesos. Pokariniais laikais naujai atsiradusios konstitucijos didžiumoje turėjo pasiduoti naujoms socialinių junginių jėgoms. Vienur jos griuvo, kitur nors formaliai laikosi, bet nebenormuoja socialinių junginių tarpusavio kovos. Pavyzdžiui, Lenkijos konstitucija iš formos veikia, bet faktiškai valstybės gyvenimas eina kitos jėgos nurodymais, būtent — pilsudskininkų nusistatymais.

Įdomūs reiškiniai vyksta Vokietijoje. 1919 metais susirinko Vokietijos steigiamasis seimas, kurio daugumą sudarė social-demokratai, Katalikų Centras ir demokratai. Tais pačiais metais bandė jėga užgrobti valdžią monarchistai (Kapp'o sukilimas) ir bolševikai (Spartak'o grupė). Nepavykus pagrobti valdžios jėga, tie patys gaivalai neatsisakė nuo senų priemonių, be to, nevengia ir teisėtų kelių, būtent, rinkimų. Laikui bėgant tie gaivalai įgyja vis daugiau ir daugiau pasitikėjimo.

Pavyzdžiui, palyginkime 1919 ir 1930 metų reichstago rinkimų davinius. Gavo balsų tūkstančių:

	1919 m.	1930 m.
Katalikų Centras	5.980,2	5.186,6
Socialdemokratai	13.826,4	8.575,2
Demokratų Partija	5.641,8	1.322,0
Nacionalistų P.	3.121,5	2.457,7
Hitlerininkai	—	6.406,4
Komunistai	—	4.590,2

Palyginkime balsų skaičių procentais tų partijų, kurios aiškiai pasisako už veikiančią konstituciją (Kat. Centras, Socialdemokratai ir demokratai) ir kurie atvirai pasisako už naujos tvarkos įvedimą (komunistai, hitlerininkai ir nacionalistai).

Gavo balsų procentais:

	Už konstituciją	Prieš konstituciją
1919 m. rinkimais	83,5%	10 %
1930 m. rinkimais	42 %	38,2%
1932 m. Prūsijos rinkimai	38,3%	55,9%

Fašistai ir komunistai atkakliai siekia valdžios. Veikianti konstitucija jiems gelbsti eiti prie tikslo, tuo tarpu konstitucijos gynėjams

¹⁾ M. Roemeris. Repräsentacija ir Mandatas, 128 pusl.

vis sunkiau darosi užsilaikyti ir gintis tos pačios konstitucijos nuostatais. Reichstogas negali normaliai veikti, pastaruoju laiku nebegalės veikti ir Prūsijos landtagas. Konstitucijos gynėjai vis dažniau turi griebtis iš esmės nekonstitucinių priemonių: vis dažniau leidžia įstatymus be reichstago aktingo dalyvavimo, o tik pasirėmę konstitucijos 86 §, vadinasi, tenkinosi prezidento dekretais.

Žvilgtėrėję į skaičių lentelę, tuojau pamatysime, kad iš socialdemokratų bėgama pas komunistus, o iš demokratų — pas hitlerininkus. Kodėl taip įvyko, ilgu būtų kalbėti, bet lieka faktas, jog per 10 metų Vokietijos gyventojų socialė struktūra pakitėjo, susidarė nauji socialiniai junginiai, kurie, verždamiesi prie valdžios, nepasitiki esama konstitucija, net teisėtai laimėję valdžią žada įvesti naują tvarką, kuri tiksliau užtikrinsianti jų viešpatavimo pastovumą.

Čia susiduria du faktoriai: teisė ir jėga, teisybė ir jėga. Pirmoji abstrakti, formali; antroji faktiškoji — faktas ir gana! Kam atiduoti pirmenybę: teisei ar jėgai? formai ar faktui?—įsitikinimo klausimas.

Bet toks klausimo pastatymas ne visai tikslus, nes yra dar trečioji, sintetinė, išeitis. Moksliskas galvojimo metodas reikalauja patyrimo, vadinasi, reikalauja pažinti faktus ir tik jais pasirėmus daryti išvadas, formas. Kitaip tariant, idėjos ar formos turi būti paremtos faktais, kitaip galima pražūti abstrakcijose ir utopijose. Kadangi pats žmogus gali sudaryti kaikuriuos faktus, todėl jis gali daryti išvadas pasirėmęs ne tik duotais faktais, bet ir potencialiais, tai yra tais, kuriuos teks padaryti. Tad žmogaus teisės ir teisybės sąvokose, nors faktais paremtose, vistiek bus kūrybinio subjektyvinio momento, bet tas subjektyviškumas turi būti sekamas ir dabojamam, kiek jis virsta realiu faktu.

Dirbą visuomenės srityje skiriasi kits nuo kito savo pažiūromis, žiūrint, kiek jose subjektyviškumo. Čia gali būti įvairi gradacija: nuo utopisto ligi grynų faktų, dėsnis vienos jėgos, gerbėjų. Kaip vienas kraštutinumas, taip ir antras — abu kenksmingi. Bet kur aukso vidurys, sunku aiškiai apibrėžti. Kiekvienas visuomenės veikėjas instinktyviškai gali jį nustatyti, o kiti taip pat instinktyviškai jam pasitikėti

Pažangiajai lietuvių visuomenei tenka daugiau kovoti su palinkimu į utopizmą, negu į kraštutinį realizmą. Tad pravartu pažvelgti į lietuvių visuomenės socialės struktūros skleidimosi eigą ir jos dabartinę būklę, pasigaunant išbandyta moksliško medžiagiškai istoriško metodo.

Masės ar tam tikros grupės medžiagiški interesai turi pastovumo žymių ir kinta pagal tam tikrą tvarką. Be to, pastebėta, kad gamybos sutvarkymas nėra amžinai sustingęs, jis kinta, ir tas kitėjimas taip pat eina pagal tam tikras normas. Jei pažvelgti istorijos

perspektyvoje į gamybos struktūros kitėjimą ir į grupių interesų gynimo būdų įvairumą, tai galima padaryti išvadų, jog istorijos procesas didele dalimi priklauso nuo objektyviškų sąlygų ir eina dėsningai.

Tiesa, medžiagiškai istoriškas metodas labai suprastina įvykius, vertindamas juos tik iš medžiagiškų interesų pusės; vis dėl ateities spėliojimo, ko politikas negali išvengti, tiksliau ir drąsiau pasigauti išbandyto metodo, negu remtis vien fantazija ir žodžių žars-tymu.

Nuo 1890 metų jau galima kalbėti apie lietuvių visuomenę, nes nuo tų metų ėjo „Varpas“, skiriamas inteligentams, „Ūkininkas“ — ūkininkams ir „Apžvalga“ — katalikams, praktiškai — ūkininkams. Vadinasi, nuo 1890 metų lietuvių tarpe ryškiai matyti diferencijacija, kas sudaro vieną svarbesnį visuomenės gyvybės požymį.

Išsižiūrėjus į lietuvių visuomenę, galima joje jau 1890 metais įžiūrėti dvi grupes, kurios supranta savo interesus: inteligentai arba inteligentinių profesijų žmonės (kunigai, daktarai, valdininkai ir t. t.) ir ūkininkai. Inteligentai jau kovoja tarp savęs dėl įtakos ūkininkams. Patys ūkininkai kol kas pasingi, duodasi pamokinami, laikosi vienodų reikalavimų ir tarp savęs nesivaržo, žodžiu, jų tarpe viešpatauja vienybė. Tokias išvadas aš darau paskaitės „Ūkininką“ ir „Apžvalgą“, nes abiejuose laikraščiuose ūkininkų medžiagiški reikalai vienodai sprendžiami.

Negalima sakyti, kad 1890 metais nebūtų lietuvių darbininkų, bet jų kultūrinis ir socialis svoris buvo toks mažas, kad buvo apleidžiamas, kaip mažas dydis, quantité negligeeable.. „Ne labai užsitikime darbininkiškai organizacijai, ardančiai luomišką ir profesionališką Lietuvos harmoniją“, taip rašo Šernas 1889 metų „Varpo“ 4 N. „Kiti laikraščiai“ (suprask: „Varpas“ ir „Ūkininkas“), rašo V. Kudirka 1893 m., „išsyk užsiėmė lietuvių dalykais apskritai kalbant, užsiėmė lietuvių vienijimu, sutvirtinimu tautiško jausmo ir t. t., o ne atskiru klausimu, pv.: apgynimu katalikybės arba socialistiška draugijos organizacija. Klausimas darbininkų ir lietuvių tai ne identiškai dalykai — gali būti sujungtais, bet gali būti ir skyriumi“. Trumpai tariant, 1890 metais ir vėliau dėl nenoro komplikuoti klausimų ir skaldyti ūkininkų, darbininkų interesų svarstymas neliečiamas. Taigi, 1890 metais ir vėliau darbininkai sudarė potencialią, o ne realią lietuvių visuomenės dalį.

Ūkininkų interesai buvo labai skriaudžiami tų laikų viešpataujančio režimo. Nuo ko norėjo ūkininkai nusikratyti ir ko gauti, gerai nusako Lietuvių Demokratų Partijos programos projektas, pažymėtas tokia data: 15. XI. 1902. Nors aš pradėjau nuo ankstyvesnių laikų, bet tas nekliudo naudotis kalbamo projekto daviniais, nes

jis suveda krūvon, kas anksčiau buvo kalbėta įvairiose vietose ir įvairiais atžvilgiais.

Ten išstatyta 12 ūkininkų reikalavimų: 1. Pašalinti suvaržymus perkant žemę; 2. panaikinti išperkamuosius žemės mokesčius; 3. panaikinti natūralias pareigas (kelių taisymą, „stuikas“); 4. sulyginti ūkininkų teises su visų kitų luomų teisėmis; 5. palengvinti skirstytis į vienkiemius; 6. sugrąžinti konfiskuotas lenkmečio laikais žemes; 7. išdalyti valdžios žemes bežemiams darbininkams; 8. uždrausti kurti Lietuvoje rusų ūkininkų kolonijas; 9. suteikti pigesnio kredito žemei pirkti ir jos pagerinimams; 10. įvesti prie valsčių agronomus patarėjus; 11) įkurti kiekvienoje apskrityje žemdirbystės, sodininkystės ir bitininkystės mokyklas ir 12. leisti ūkininkams steigti naujas draugijas, bendroves ir jų sąjungas.

Inteligentų profesiniai reikalavimai buvo trumpesni: gauti galimybės Lietuvoje užsidirbti sau pragyvenimą.

Prie medžiaginių interesų reikia dar pridėti kultūrinių interesų trukdymą. Teisybę sakant, nepatenkinus tų kultūrinių interesų dar labiau kenčia medžiagiški. Pav., buvo užginta lietuviška spauda, daroma tikėjimo, tautybės suvaržymas. Ypač buvo varžomas administracijos priemonėmis katalikų dvasiškios tikybinių apeigų atlikimas; kitaip tariant, buvo varžomas kunigų profesijos darbas.

Kalbami ūkininkų ir inteligentų ekonominiai ir kultūriniai interesai tiek buvo gyvi ir svarbūs, kad visokios kliūtys juos pasiekti labai erzino ir kankino. Todėl be didelio kurstymo galima buvo sukelti akciją, arba, kitaip tariant, revoliucinizuoti mases. Kartais kuri nors grupė, kad ir labiau skriaudžiama, aktingai nereagoja, o tik žemiau lenkiasi. Po 1890 metų Lietuvos ūkininkai, teisingiau tariant, jų dalis, jau susiprato, žinojo, ko reikia ir kas kliudo, todėl nebesilenkia, o ima šiauštis.

Jeigu spręsti iš „Apžvalgos“ ir „Tėvynės Sargo“ apie kunigų nusistatymą, tai jis buvo smarkus ir bene labiau opozicingas už svietišku inteligentų. Tat suprantama, nes administracijos priekabės ir valdžios noras supravoslavinti mases labai skaudžiai lietė kunigų interesus.

Aukščiau paminėti 12 reikalavimų galėjo patenkinti susipratusių ūkininkus, turinčius bent vidutinį kiekį žemės, ant kurios gali moderniškiau įsigyventi, t. y. pritaikyti technikos, susisiekiimo ir susiorganizavimo patogumus. Bet buvo daugybė ūkininkų, arba mintančių žemės ūkio darbu, kurie turėjo tiek maža žemės, kad dėl kapitalo ir žinių stokos žemėj nesitikėjo sulaukti geresnės ateities. Jų svajonės buvo savo darbo jėgas išnaudoti ne intensyviu, o ekstenyviu būdu, tai yra gauti daugiau žemės, o ne kelti darbo našumą ant turimo žemės sklypo.

Artėjant 1905 metams buvo priimta dėmesin ir tokių ūkininkų pageidavimai ir buvo iškeltas papildomas reikalavimas: „Mūsų žmonėms reikalingas antras platesnis žemės padalinimas, ne toks, koksai buvo daromas paliuosuoju žmones nuo baudžiavos“ („Ūkininkas“ 1904 9 Nr.).

Lietuvos miestai visuomet buvo negausingi, tad pas mus cechai buvo tik užuomazgoje. Kas kita Vakarų Europoje. Ten prieš kapitalizmo laikus darbininkai išėjo organizacijos mokyklose, cechose. Sutvirtėjus kapitalizmui ir atsiradus gausingesniam darbininkų skaičiui, jie turėjo tradicijas ir organizacinį patyrimą, todėl sugebėjo ir naujose sąlygose įkurti savo ekonominiams reikalams ginti profesines organizacijas. Vėliau tie darbininkai, nesitenkindami vien profesinėmis ir ekonominėmis organizacijomis, sukūrė politines partijas.

Pas mus ėjo atvirkiščiai: pirma darbininkų politinė partija, po to profesinės organizacijos. Suprantama, kad darbininkų politinė partija galėjo būti darbininkiška iš vardo, o ne iš narių sudėties. Apie 1896 metus susidariusi socialdemokratų grupė susidėjo iš inteligentų. Ir kas įdomu, kad pirmas laikraštis darbininkams skiriamas išėjo lenkų kalba, nors jį rašė lietuviai. Vadinas, lietuvių darbininkų masės dar nebuvo pasiruošusios net pasingai priimti iš aukšto (inteligentų) skleidžiamą darbininkišką ideologiją.

Praūžė 1905 metai, kurių sukrėtimas palietė visus lietuvių gyventojų sluoksnius ar grupes. Nuo 1906 metų prasidėjo reakcija. Vadinas, išsisiūbavusi banga grįžta atgal, ir kur ji sustos, iš anksto sunku pasakyti. Viena galima tvirtinti, kad toji banga nebegriž į savo seną padėjimą, o sustos kur nors kely, kaž kas ją sulaikys. O sulaikyti ją gali tik stipresnieji. 1906, 1907 ir 1908 metai — smarkiausios reakcijos laikai; dar protarpiais banga paslenka pirmyn, dar negalima 1905 metų įvykiams sustatyti balanso. 1909 ir 1910 metai jau daug aiškaus atnešė, bet nėra tikro objektyvaus mato, kuriuo galima būtų išmatuoti 1905 metų įvykius. Tik 1912 metų rinkimai į Dūmą galutinai sustatė 1905 metų įvykiams balansą.

1912 metais į Dūmą išrinko iš Suvalkijos kun. Laukaitį, pirmiau buvo A. Bulota; Kaunioj: P. Keinį ir M. Januškevičių — demokratų ir M. Yčą, linkusį į klerikalų pusę. Vadinas, nei vieno socialdemokrato, nors seniau turėjo savo atstovų. Suvalkijoje klerikalų toks didelis buvo laimėjimas, kad jie visus gubernijos rinkikus iš lietuvių ūkininkų turėjo savo pusėje.

Palyginkime Suvalkijos ir Kaunijos žemės ūkio kultūrą ir ūkininkų tautiško susipratimo laipsnį ir prisminkime, kad 1912 metais per rinkimus į Dūmą Suvalkijoje laimėjo atžagareiviai, o Kaunioje pirmieviai; visa tai prisiminus ir sugretinus kultūros laipsnį su politinių pažiūrų kairumo laipsniu, gauni paradoksišką išvadą: aukš-

tesnės kultūros krašte laimi dešinioji partijos, ir atvirkščiai—mažiau kultūringame — kairiosios.

Tas paradoksas tampa suprantamas ir įgyja pamokinančios reikšmės, jei priimti dėmesin tam tikrų grupių ekonomiškus interesus ir pagal juos spręsti apie grupių revoliucingumo laipsnį.

1905 metai patenkino, didele dalimi progresingus ūkininkus. Čia aš turiu galvoje žemės ūkio kultūros progresingumą, o ne politinių pažiūrų. Iš 12 aukščiau paminėtų ūkininkų reikalavimų 1905 metai patenkino 8, arba 66% visų reikalavimų. Ūkininkas, gavęs geresnes sąlygas žemės kultūrai kelti, paskendo savo ūkyje, pamiršdamas mažiau reikalingus politinius klausimus. Tik dabar, kai ūkininkas galėjo intensyviau išnaudoti savo žemę ir galėjo gauti daugiau pelno, jis susidūrė su darbininku, kuris tapo svarbiu faktoriu išgaunant pelningumo laipsnį.

Suvalkijos ūkininkams darbininkų klausimas darėsi vis svarbesnis, todėl jie aktingai jį svarstė savo susirinkimuose. Suvalkijos plote veikė Marijampolės Ūkininkų Draugovė, kuri 1912 metais turėjo 18 skyrių, apie 500 narių, valdančių apie 40.000 margų. Draugovės organas buvo „Žemė“ — „Lietuvos Ūkininko“ priedas.

Draugovės susirinkimuose taip opiai buvo svarstomi ūkininkų ir darbininkų santykiai, kad dėl mažmožių „Lietuvos Ūkininkas“ sulaukė tokios rezoliucijos: „Lietuvos Ūkininkas“ negerai padarė, daug mažiau vietos savo skiltyse paskyręs ūkininkams ir neįdėjęs dėl lygumo Aleksos ar keno kito rašto iš ūkininkų pusės (1910. Žemė. 172 p.). Nors „Lietuvos Ūkininkas“ gynė A. Bulota ir P. Vitkauskas, bet neapgynė.

Maža istorija su „Lietuvos Ūkininko“ papeikimu rodo ūkininkų atsinešimą prie kairesniųjų srovių. Ūkininkai bijo, kad gink Dieve kairesniosios srovės nepalaikytų darbininkų pusės. Jeigu ūkininkas ir sutiktų su pažangesne valstybės tvarka, bet jis bijo, kad darbininkai „nepasileistų“ nors taip, kaip 1905 metais. Todėl, kol ūkininkui neužtikrintas nepavojus iš darbininkų pusės, tol jis bijo politiškų naujovių.

Dalis inteligentijos — kunigai, nuėjo į dešinę iš dalies nenorėdami atsilikti nuo ūkininkų, iš dalies jų reikalavimai tapo patenkinti (nuimti suvaržymai) ir, pagaliau iš, dalies taikydami konservatyvų valstybės sutvarkymą patogesniu atsiginti nuo svietišku inteligentų, kurie nori jų „aveles“ paglemžti.

1905 metų banga negausingus švietiškus inteligentus nubloškė toliausiai ir reakcija nepajėgė jų atgal pastūmėti. Jeigu reakcijos banga nešė ūkininkus atgal ar nešė tol, kol pajėgė, tai inteligentus, kaip sakiau, paliko vienus. Ir jie netekę masių, nuėjo dar tolyn, 1905 metų bangos duotąją kryptimi.

Jaunieji inteligentai 1906 metais nukreipė Valstiečių Sąjungos programą į socializmo pusę, nes pradėjo ūkininkams skiepyti žemės nuosavybės panaikinimo principą. O 1912 metais, po Dūmos rinkimų, seni ir jauni, visi kartu, nutarė pasukti į socializmą, o 1914 metais pasiryžo eiti dirbti į darbininkų tarpą.

Kodėl taip pasielgė inteligentai demokratai? Todėl kad reakcija dar smarkiau, negu režimas ligi 1905 metų, palietė inteligentų interesus, atskirdama juos nuo masių ir uždėdama didesnius suvaržymus.

Mažžemių ir ekstensyvaus ūkio ūkininkų reakcija nepalietė, prašliaužė pro juos, nes jie nebuvo pasirašę 1905 metų įvykiams, todėl ir nebuvo išsijudinę.

Inteligentus ir ūkininkus, kurie dėjosi 1905 metais socialistais, reakcija sutriuškino juos moraliai ir fiziškai. Daugel jų pasivadinę socialistais tik dėl taktikos, o ne programos po 1905 metų prablaivėjo, pasitraukė ar paliko socialistais iš vardo, 1912 metais Lietuvos Socialdemokratai pergyveno didelį krizį. Socialistus ištiko toks likimas todėl, kad panorėjo remtis dar nepasireiškusiais, nesusipratusiais, ekonomiškai silpnais ir negausingais lietuviais darbininkais.

Atėjo 1918 metų gruodis ir pradžia 1919 metų. Tai didelio organizacinio darbo laikas. Visi emigrantų — pabėgėlių kivirčiai, skylimai ir naujų partijų atsiradimai didelės svarbos neturėjo. Lietuvoje darbas prasidėjo nuo to, kas 1905 metais nebuvo įvykdyta, būtent: nuo valstybės kūrimo ir žemės reformos.

Ne tik mažžemiai ir bežemiai dar nebuvo gavę žemės, bet ir ūkininkų žemei gresė pavojus iš bolševikų pusės. Tad norint apginti ar gauti žemės, reikėjo organizuotis, ir organizuotis ne bet kaip, o sukurti visą valstybės aparatą ir kariuomenę.

Taigi, ūkininkai ėjo ginti, o darbininkai užkariauti sau žemės. Intelligentai ėjo užkariauti sau valdiškų vietų ir gerų sąlygų miestuose išgyventi. Ūkininkų, darbininkų ir inteligentų interesai stūmė visus į nuoširdžią ir visiems naudingą talką.

Patikrintomis žiniomis 1920 m. į St. Seimą kareiviai, karininkai ir valdininkai balsavo daugiausia už liaudininkus ir socialdemokratų, vadinasi tada buvo tuose sluoksniuose „kairumo pareikalamas“. Tas labai suprantama, nes buvo laukta griežtų žygių. Juk žemę iš dvarininkų atiminėti, laūžyti nuosavybės principą, yra darbas rizikingas ir reikalingas pasiryžimo.

1923 metais kun. M. Krupavičius tapo žemės ūkio ministru. Žemės reformos vykdydame savo griežtumu jis neatsiliko nuo bet kurios kairiosios partijos. Iš 35.690 naujakurių 1924, 1925 ir 1926 metais 20,926. Iš inercijos naujakurių atsirado ir 1927 m. 4013, dar

didelis skaičius. Ne tik dvarų parceliacija ėjo smarkiu tempu, bet prie M. Krupavičiaus buvo išdalinta daug miesto sklypų.

Žemės reforma tapo įrankiu krikščionių demokratų reakcijai sustiprinti. Man pačiam teko mitinguose kovoti su naujakuriais, klerikalų užpiūdytais prieš kairiuosius. Kadangi žemės reforma ėjo labai greitu tempu, tai tuomi pačiu buvo išjudinta daug žmonių. Vieni gavę žemės stengėsi ją išlaikyti savo rankose, o negavę stengėsi jos gauti. Kadangi žemės perteklius apribotas, tai pasipylė įtarimų dėl neteisingo padalijimo. Negavę žemės tikėjosi jos gauti iš naujo seimo. III Seimo vyriausybė noroms nenoromis turėjo svarstyti skundus, kai kuriuos patenkinti, atimti žemę iš pirmųkščių valdytojų. Kuo mažiau žemės liko parceliacijai, tuo didesnė kova ėjo dėl sklypų.

Mažažemiai ir darbininkai gavę žemės, nurimo ir paskendo savo ūkiškuose reikaluose. Ką jiems politika gali beduoti? Jei bent atimti!

Intelligentai ir miesto žmonės gavę mieste sklypus įklimpo į statybą. Visuose apskričių miestuose pridygo valdininkų namelių. Kaikurie lietuviai, apsigyvenę miestuose, pradėjo verstis prekyba ar kitokiu verslu. Kadangi jie neturi savų kapitalų, tai bando įsitaistyti aplinkiniais keliais, prisidengdami patriotais šliejasi prie valdžios įstaigų.

Nepriklausomoje Lietuvoje, neskaitant valdininkų ir tarnautojų, sparčiai auga lietuviška miesčionija. Bet ji ekonomiškai tiek silpna, kad velyja vaikščioti patamsėje, negu išeiti viešumon, į politinę areną ir parlamentą.

Keleta žodžių dėl valdininkų. Krikščionių demokratų bloko viešpatavimu laiku valdininkai, ypač mokytojai, jautė didelį suvaržymą. Tas suvaržymas tuo labiau buvo jaučiamas, kad seniau tokio suvaržymo nebuvo; jį pradėjo klerikalai nuo 1923 metų. 1926 metais Seimo rinkimų metu jų vienintelis pageidavimas buvo, kad tik būtų ramiau, kad tik nauja vyriausybė juos paliktų vietoje, nekilotų ir neblaškytų. Buvo laukta, kad tautininkai valdininkams duos ramumo, todėl ir už juos balsuota, kas matyti iš to, kad tautininkai miestuose gavo daug daugiau balsų, negu į II seimą. III Seimo vyriausybė valdininkams ramumo negarantavo, atvirkščiai visą laiką erzino, ketindama mažinti etatus ir algas. Teisybė, Voldemaras nedavė ramumo. Po to prasidėjo palyginti ramus gyvenimas valdininkams.

Prisiminkime L. Duguit išreikštą mintį, kad joks konstitucinis valstybės sutvarkymas nepajėgsias sulaikyti stipresniųjų de facto gaivalų nuo įsiveržimo valdžion. Trumpa lietuvių visuomenės

struktūros kitėjimo padaryta apžvalga rodo, kad „stipresnieji de facto gaivalai“ trumpu laikotarpiu kitėjo. 1905 metais į priešakį prasiveržė pasiturį ūkininkai; 1919 metais — žemės ūkio darbininkai, mažžemiai ir ūkininkaičiai, nes iš jų susidarė pirma mūsų kariuomenė, o 1926 metų gale — miestėnai. Įdomus faktas, jog 1919 metais įsigalėjo ordinarninkai ir mažžemiai, ūkininkams pasingai laikantis, o 1926 metais įsigali miestiečiai, ūkininkams ir buvusiems ordinarninkams ir mažžemiams (naujakuriams) tylint ar net pritariant. Toks reiškinys gali būti išaiškintas tuo, jog visi tie trys socialiniai junginiai paeina iš vieno kamieno — ūkininko ir nėra dar galutinai susitupėję ir suformulavę savo medžiaginių interesų. Žemės reforma netiesioginiai buvo suinteresuoti ir pasiturį ūkininkai, nes jų sūnūs galėjo gauti žemės. Tą patį galima pasakyti ir dėl miestelėnų. Lietuviai apsigyvenę miestuose yra kilę iš ūkininkų ar žemės ūkio darbininkų, tad vienu interesų tenkinimas iš dalies patenkina ir kitus.

Kiekvienas stipresnis socialinis junginys, prasimušęs į priešakį, bando įgyvendinti savo politiškas pažiūras. 1919 metais įgavęs svorio socialinis junginys buvo gausingas, todėl savo politinę pasaulėžiūrą kūrė ant plataus pamato — seimo ir plačiu rinkikų skaičium.

Jeigu tik stipresni socialiniai junginiai prasimuša valdžion, tai kuo buvo stiprūs 1919 metais ordinarninkai ir mažžemiai? Atsakysite — skaičium! Skaičius neturi lemiančios reikšmės. Socialinis junginys įgyja svorio ne tiek skaičium, kiek vaidmeniu, kurį vaidina gamyboje ir gamybos apsaugoje. 1919 metais dvarų laukai dirvono ir nerodė tendencijos greitu laiku kilti. Jų išparceliavimas mūsų sąlygoms galėjo greičiau pakelti žemės ūkio produkciją. Kadangi iš bolševikų pusės grėšė pavojus byle kuriam ramiam darbui, tai be kariškos apsaugos Lietuvoje buvo neįmanoma jokia naši gamyba. Ordinarninkai, mažžemiai ir ūkininkaičiai ir pasiėmė atlikti istorijos skirtą jiems rolę.

Pasibaigus karams, sutvarkius krašto apsaugą ir išparceliavus dvarus, ordinarninkų, mažžemių ir ūkininkaičių istorinė rolė užsibaigė; be to ir jų didelė dalis persikraustė į kitų socialinių junginių sudėtį: į ūkininkus (naujakuriai) ir į miestiečius (valdininkai, tarnautojai).

Nėra reikalo įrodinėti, jog kiekvienoje valstybėje miestiečių svoris yra daug didesnis, negu jų skaičius. Patį miestų padėtis duoda jų gyventojams vadovaujančios reikšmės. Ir nenuostabu, jei lietuviai miestiečiai pareikalavo sau prideramų teisių ir dėl kitų sluoksnių nesusiorganizavimo įgavo daugiau svorio, negu leidžia objektyvios sąlygos.

Nuo 1927 metų eina smarkus lietuvių miestiečių stiprėjimas ir kitų sluoksnių susipratimas. Kuris socialinis junginys iškils, sunku pasakyti, bet imant pavyzdžiu senos kultūros tautas, atrodytu, kad ateityje vienas kuris junginys negalės žymiai išsiskirti iš kitų, o turės vykti derinimas ir kompromisai, kas paviršutiniškai atrodo lyg įvairių junginių taika. Senos kultūros valstybių eilėje: Šveicarijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, Belgijoje, Olandijoje, Danijoje, Švedijoje, Norvegijoje — nei vienas socialinių junginių negali žymiai iškilti ir uždėti savo letenos kitiems, todėl ten pastovi politinė tvarka.

Jau nustatyta, kad gali pakilti tik tas socialinis junginys ir tol, kol jis žymiai prisideda prie gamybos padidimo. Išeidami iš tikrą paminėto principo, panagrinėkime lietuvių socialinius junginius.

Miestiečių sluoksnis, susidedas iš valdininkų, tarnautojų, pirklų, negausingų pramonininkų ir amatininkų kartu su darbininkais, savo darbu aptarnauja tik vietos gyventojus, mažai pajėgia plėsti eksporto pramonę ir tranzito prekybą, todėl jo gamybinės perspektyvos siauros ir tuo pačiu ypatingai iškilti aukščiau kitų sluoksnių neturi sąlygų. Jeigu miestiečių sluoksnis dominuotų kitiems sluoksniams, tam jis trukdytų gamybos pažangą ir taptų reakciniu faktorium.

Ūkininkai (turiu galvoje tuos, kurie valdomajame žemės plote gali pritaikyti visas savo šeimos darbo rankas) yra pagrindinis gamintojų sluoksnis ir dėl to turi pagrindo užimti krašto valdyme pirmą vietą. Deja, ne visuomet ūkininkai sugeba tinkamai susiorganizuoti, nemoka savo iniciatyva pagaminti pasaulinėje rinkoje reikalaujamos prekių markės, atsilieka nuo kultūros pažangos ir tuomi žymiai susilpnina savo reikšmę. Tuoju atsiranda organizatoriai, mokytojai, kurie ir veikia ūkininkų vardu.

Mažažemiai yra taip pat ūkininkai, kurie teturi tiek žemės, jog patys ir jų šeimos nariai priversti ieškoti darbo iš šalies. Šito sluoksnio perspektyvos sunkios: jie privalo tiek intensyvinti savo žemės apdirbimą, kad galėtų sunaudoti savo darbo jėgas, arba turi gauti žemės pridėdamai. Kadangi dvarai išparceliuoti, sunku tikėtis žemės reformos pagilimum, todėl jiems lieka vienintelė išeitis: kelti kultūrą valdomajame žemės plote. Tai nelengvas dalykas: viena, reikia sugebėti, antra — reikalingi kapitalai. Jeigu mažąžemis sugebės pakankamai pakelti savo žemės našumą, tai medžiagine padėtimi ir interesų akiračiu pateks į ūkininkų kategoriją. Kitais atvejais mažąžemis turi tapti amatininku arba paprastu darbininku (miesto ar sodžiaus). Mažažemis, pasilikęs archaiškoj būklėj, nėra nei ūkininkas, nei darbininkas, — tampa socialiniu atžvilgiu padrikęs, visuomenės našta, o politikoje demagogijos ir reakcijos auka.

Dabar dėl darbininkų, lauko ir pramonės kartu. Darbininkai gamyboje iniciatyvos neturi, jų svorio didėjimas priklauso nuo geros konjunkcijos, arba nuo situacijos, kuri susidaro kovojant miestiečiams su ūkininkais, anot patarlės: duobus ligitantibus tertius gaudet. Šitai minčiai patvirtinti pakankamai randasi medžiagos XIX amžiaus Anglijos ir Vokietijos partijų kovose. Nors darbininkai neturi iniciatyvos gamyboje, vienok savo organizuotumu ir išsilavinimu, statydami savo reikalavimus darbdaviams, nuolatos juos ragina, verčia ieškoti tikslesnių gamybos priemonių ir tuomi prisideda prie gamybos pakėlimo.

Miestiečių sluoksnį sudaro pirkliai, pramoninkai, inteligentinių profesijų žmonės ir darbininkai. Porą žodžių aš jau tariu dėl pramonės darbininkų ir tuomi pačiu kaip ir priėjau prie miestiečių sluoksnio gvildenimo į mažesnius sluoksnius. Ta kryptimi einant aš noriu paliesti tarnautojus ir valdininkus. Keleta davinčių ir palyginimų iš statistikos.

Vokietijos dirbančiųjų gyventojų skaičius procentais.

	1882 m.	1895 m.	1907 m.	1924 m.
Valdininkai ir tarnautojai	6,4%	10,0%	12,5%	16,5%
Darbininkai	47,5%	48,3%	46,3%	45,1%

Danijos dirbančiųjų gyventojų skaičius % %.

	1911 m.	1921 m.
Tarnautojai	5,6%	9,3%
Valdininkai	2,3%	2,5%
Darbininkai	42,9%	37,8%

Mes neturime gyventojų statistikos per eilę metų, todėl tenka pasinaudoti kitų kraštų statistika. Skaičiai daug pasako. Pasirodo, kad darbininkų procentas mažėja, o tarnautojų ir valdininkų didėja. Kas per reiškiny? Pažanga ar regresas? Pažanga. Mat, technikai tobulėjant mašinos vis labiau pakeičia žmonių darbo rankas ir vis didesnis skaičius reikalingas žmonių priežiūrai, sąskaitybai ir įvairiems tarpininkavimams. Mašina išstumia žmogaus mechanišką darbą, bet negali pakeisti organizacinio darbo. Jeigu visur prikimštos aukštos mokyklos, tai matyti tas atitinka laiko dvasią.

Tarnautojai ir valdininkai organizatoriai, jie panašūs savo darbu į įmonių ar ūkių savininkus, tik patys to viso neturi. Kadangi tarnautojai ir valdininkai neturi kapitalo (įmonių ir ūkių), tai savo organizacinius gabumus gali plėtoti tik valstybės ar visuomenės kapitalus panaudodami. Užtat tiek didelis šiais laikais palinkimas į valstybinimą ar visuomeninimą.

Šio straipsnio pradžioje, L. Duguit minčiai iliustruoti, aš daviau skaičių iš Vokietijos politinio gyvenimo. Skaičiai rodo, kad susidarė naujas socialinis junginys, kuris veržiasi prie valdžios. Dabar galima pridurti, kad tas junginys — viešai hitlerininkais vadinamas — didžiumoje susideda iš esamų arba būsimųjų tarnautojų dar besimokinančios jaunuomenės.

Iš padaryto lietuvių visuomenės socialinės struktūros analizo politikas gali padaryti kaikiurių praktiškų išvadų, paremtų objektyviais daviniais.

Pirma, lietuvių visuomenės socialinė struktūra įeina į pastovesnes formas. Kadaisė buvusi vienalytė baudžiauninkų masė: ūkininkų — mažžažemių, paprastai liaudimi vadinamų, pamažu socialiniu atžvilgiu skaidėsi ir formavosi į sluoksnius — luomus senesnės kultūros tautų pavyzdžiu. Tasai skaidymasis kad ir stambiais bruožais, bet jau įgavo pastovias formas. Toliau eis tik aštrių kampų šlifavimas ir kiekvieno socialinio sluoksnio ideologijos gilinimas.

Aišku, kad visuomenė, patekusi į kalbamą skleidimosi laikotarpį, nepasižymi revoliucingumu, kitaip tariant, nestato griežtai bet kurios vienos politinės valdymo formos, o ieško kompromiso.

Antra. Prieš karą dar nesusipėję pasireikšti sluoksniai: lauko darbininkai — mažžažemiai ir miestiečiai (intelligentinio darbo žmonėms vadovaujant), nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metu savo interesus patenkino tiek, kiek leido sąlygos: dvarai ir miesto sklypai buvo išdalinti, algos pakeltos. Ta pačia kryptimi nebėra kur eiti: negi gilinsi žemės reformą?

Jeigu nebėra gatavų vertybių (žemės ir išdo pajėgumas), kurias galima būtų dalyti, tai tenka susirūpinti nebe dalijimu, o naujų vertybių kūrimu. Todėl valstybės valdymo forma tenka įvertinti pagal jos sugebėjimą naujas vertybes gaminti, o ne pagal senųjų dalijimą. Visoki dalijimo politikos nepritekliai ar neteisingumai turi būti užmiršti kaip mažos reikšmės dalykai, kurie vienok kūrybiniam darbui galėtų kenkti. Jeigu civilinės teisės srityje prileidžiama dešimties metų užsisenėjimo laikotarpis, tai politikoje jis turi būti sutrumpintas daugiausia ligi trijų metų.

Trečia. Valdymo forma turi būti reali ir lanksti. Reali, jei sugebės palaikyti įvairių socialinių sluoksnių lygsvarą ir duos progos aktingesniai sluoksniui išplėsti savo iniciatyvą negriaunant pačios valdymo sistemos.

Kadangi kiekvienas socialinis sluoksnis ir nevienodai sveria savo skaičiumi ir kūrybinio pajėgumu, tai išlaikyti lygsvarą ir sudaryti tinkamas sąlygas kūrybiniam darbui yra gan sunkus uždavinys.

Aukščiau aš nagrinėjau įvairių socialinių sluoksnių ekonominių svorį vertikalčiai, kiekvieną atskirai. Dabar pravartu visus tuos sluoksnius perpjauti horizontale linija į dvi dali: į vyrus ir moteris.

Lietuvoje vyrauja individualus ūkis ir, be to, smulkus, paremtas nuosavybės principu. Prisiminkime romėnų pater familias teises. Romėnų šeimos galva buvo beveik absoliutus viešpats. Jam priklausė ne tik ūkiškoji iniciatyva, bet ir daug viešosios valdžios teisių. Ekonominiams santykiams kitėjant, šeimos galvos valdžios teisės sumažėjo iki minimumo, bet individualiniame ūkyje gamybos iniciatyva pasiliko. Imkime žemės ūkį ar prekybos įmonę, vistiek šeimos galvą reiškia ūkiškąją iniciatyvą ir atstovauja santykiuose su kitais ūkiais ar valstybės aparatu. Šeimos nariai: žmona ir vaikai pašaliniam žmogui lieka nežinomi, ekonominiu atžvilgiu lieka neįdomūs. Jeigu suaugę sūnūs kaipo kuriamieji šeimos galvos išsistumiami šiek tiek priešakin, tai moterys visą laiką pasilieka nuošalyje.

Nekalbėsiu apie tai, kad moterys amžiais, neturėjusios ūkiškosios iniciatyvos ir nepraktikavusios platesniu mastu ūkiškųjų santykių, turi savišką, siauro akiračio psichologiją, bet svarbu pabrėžti, kad jų ūkiškasis svoris, jeigu jį vertinti organizaciniu atžvilgiu, yra labai mažas. Kadangi moters ūkiškoji iniciatyva tegali pasireikšti tik vieno ūkio rubežiuose, tai daugelio ūkių santykiai ir jų bendrų reikalų tenkinimo būdai mažai jai įdomūs ir suprantami, nes retas žmogus gali iššokti iš savo aplinkos ir plačiau pažvelgti.

Iš prigimties moterys gal ir nesilpnesnės intelektualiu atžvilgiu, bet gamybos santykiai ją pastatė į atitinkamą padėtį. Moterys, kurios aplinkybių pašauktos būti šeimos galvomis, vesti ūkius, įmones, ar savarankiškai gyventi, — įgauna tokią pat psichologiją ir ūkiškąją iniciatyvą, kaip vyrai. Bet jokiais priemonėmis greitai laiku nepastatysi visų moterų į panašias sąlygas, didelė jų didžiūma gyvena ir gyvens senose sąlygose, tai yra neturi ir neturės aiškios iniciatyvos. Gali būti palankiausiai moterims nusiteikęs, bet realiai nepakeisi didžiūmos moterų ūkiškosios rolės.

Esant parlamentarinei valdymo sistemai valdžia remiasi gyventojų dauguma. Kadangi Lietuvoje yra didesnė pusė moterų, tai jos savo balsais gali turėti lemiančios reikšmės. Vadinasi, Lietuvoje gyventojų dalis, neturinti ūkiškos iniciatyvos gali lemti ūkiškąją politiką. Aiškus nenormalumas, iš ko gali būti dvi išeitys: arba kraštas ūkiškai regresuoja, arba faktiškai pajėgūs su ūkiškąją iniciatyva gaivalai prasiveržia priešakin, ima tvarkyti krašto ūkiškuosius reikalus kontrabandos ar perversmo keliu.

Protestantų ar reformatų kraštuose šeimos galva yra tikybos klausimais autoritetas ir todėl veikia i moters nusistatymą pasaulėžiūros reikalu. Kitas dalykas katalikuose. Čia šeimos galva — tėvas jos autoritetas tikybos klausimais. Kunigas neginčijamas autoritetas, o moterys geriausios sekėjos, nes vyrai dažnai kritiškai atsineša prieš kunigo pamokinimus. Jeigu reformatuose didžiumoje moteris seka vyro nusistatymą, tai katalikų tarpe kunigai joms vadovauja. Pas reformatus (protestantus) moterys neturinčios ūkiškos iniciatyvos rinkimuose seka vyrų ūkišką išmintį ir tuo išlygina netikslumus; pas katalikus — moterys didžiumoje seka paskui kunigus, kurie patys nepasižymi ūkiškąja iniciatyva, ir tuo iškreipia tikrąjį krašto ūkiškųjų jėgų santykiavimo vaizdą. Neveltui, su nepasitikėjimu žiūrima į moterų balsavimą katalikiškuose kraštuose. Prancūzų dešinieji norėjo suteikti moterims balsavimo teises, bet kairieji tam pasipriešino. Ispanijos steigiamasis seimas išrinktas moterims nebalsuojant. Anglijoje moterų balsavimo teises praplėtė konservatoriai.

Be abejonės, jeigu norime turėti valdymo sistemą, paremtą realėmis jėgomis, tai moterys, kurios neturi ūkiškosios iniciatyvos, neprivalėtų turėti rinkimuose balsavimo teisių. Šiuo atveju reiktu eiti palaipsniu: moterys gauna balsavimo teises tik tos, kurios veda ūkius, įmones, praktikuojas savo profesijoj ir, apskritai, dirba savarankišką ūkiškąjį darbą. Kultūrai augant be abejonės tokių moterų skaičius didės.

Kadangi dažnai ir negausingas gyventojų sluoksnius išplečia savo kūrybinę iniciatyvą, tai valdymo forma turėtų būti tiek lanksti, kad netrukdytų tai iniciatyvai pasirodyti. Pastarais laikais inteligentinio darbo žmonės reiškia didelę ekspansiją ir rodosi su savo iniciatyva, bet skaičiumi jie negali nubalsuoti kitų pasingesnių sluoksnių. 1922 metų konstitucija numatė tik Seimo įstatymo leidžiamąją galią, tuo tarpu, pav., Vokiečių konstitucija duoda teisėto pagrindo leisti įstatymus be seimo iniciatyvos. Ir kaip matome, Vokiečiuose ta teise naudojamasi ir duodama progos prasiveržti negausingai sluoksnio iniciatyvai.

Ketvirta. Valdymo sistema turi remtis išbandytomis jėgomis.

Bloga valdymo sistema, jei ji prievartos keliu slopina tam tikros grupės ar socialinio sluoksnio iniciatyvą. Proporcijonalė rinkimų sistema turi tą gerą pusę, kad duoda progos pasireikšti mažoms grupėms. Bet toji pati sistema gimdo ir pripuolamumus. Keleta aktingų žmonių gali išstatyti sąrašą ir padėjus didesnių partijų gali praveisti į parlamentą vieną antrą atstovą. Jei parlamente susidaro keletą tokių mažų grupelių ir jei yra tinkamos sąlygos, tai tokie parlamento atstovai ima vaidinti lemiančią rolę ir

trikdyti visą gyvenimo sistemą. Latvių parlamento atstovų sudėtis, ypač pirmesnių seimų, gali būti kalbamai minčiai iliustruoti pavyzdžiu.

Visokiems palengvinimams turi būti ribos. Kas per politinė partija, jei ji gali praveisti vieną — antrą atstovą? Jeigu ji yra tiek maža, tai gali prisiglausti prie didesnės partijos ir jos ribose bandyti praveisti savo nusistatymą. Arba kiekviena partija turi tiek sustiprėti, kad įgytų krašte didesnio pasitikėjimo ir galėtų pasirodyti parlamente dideliu atstovų skaičiumi. Todėl nenuostabu, jei bandoma atsikratyti mažų partijų. Pav., Estuose rinkimų sąrašas, kuris nepraveda dviejų atstovų netenka visų balsų ir nieko nepraveda. Tuose pačiuose Estuose dažnai keliama mintis, kad mažoms grupėms reiktų sąlygos dar labiau pasunkinti.

Jei Lietuvoje socialinė gyventojų struktūra nusistovi ir įgauna pastovesnes formas, tai pripuolamų grupių atsiradimas yra negeistas ir kenksmingas sveikai politikos raidai. Jei rinkimų sistema paliktų proporcinga, tai turėtų būti apsunkinta mažoms politinėms grupėms patekti Seiman. Tada laimėtų didesnės politinės grupės ir tuo būdu parlamentarizmas įgautų tvirtesnę bazę.

Šia proga tenka pastebėti, kad daugelio kraštų politinė praktika eina ta kryptimi, kad mažos grupės nyksta didžiųjų sąskaiton. Tas ryškiai matyti iš Vokietijos rinkimų davinių.

Baigdamas noriu tarti pora žodžių dėl pažangumo sąvokos. Kokius politinius įvykius vadinti pažangiais ir kokius reakciniais. Dažnai žmonės ginčijasi ir vieni kitus pravardžiuoja. Šiame straipsnyje aš pasistačiau sau uždavinį žvilgtuoti į Lietuvos politinį gyvenimą, pasirėmęs istoriškai medžiagišku metodu. Vadinasi, aš pirmon eilėn iškeliau žmonių medžiagiškus reikalus. Todėl šį kartą spėskime apie pažangumą prisilaikant kalbamo metodo.

Taigi, pažangus bus tas, kuris didins medžiagiškas vertybes arba sudarys palankias sąlygas medžiagiškoms vertybėms didėti. Kas veiks priešingai, tas bus reakcionierius, regresistas, nors kažin kokias gražias mintis jis skelbtų. Tai minčiai iliustruoti turime gražų pavyzdį iš rusų komunistų praktikos.

Aukščiau aš nagrinėjau atskirų Lietuvos gyventojų socialinių sluoksnių kūrybinę potencialą. Ten buvo matyti, kad jie ne visi vienodos potencialios. Tad ne vis viena kuris jų stos priešakyje, nes nuo to priklausys, ar medžiagiškos vertybės didės ar mažės, vadinasi, bus pažanga, ar regresas.

Jei kas imtų ginčyti, jog medžiaginės vertybės neturi sprendžiamos reikšmės kultūros pažangai, tai tas klystų. Nes be medžiaginės gerovės augimo negali būti dvasinės kultūros klestėjimo.

Mūsų spaudos keliai

V. Ruzgas

Spauda yra tokia galinga jėga, kuri valdo visą pasaulį, prieš ją negalėjo išsilaikyti nei galingos armijos, nei pagaliau stiprūs įsigalėję sostai. Be spaudos dabar neįmanomas būtų gyvenimas ir kultūrinė, ir ekonominė bei socialinė pažanga. Pagaliau spauda turi didžiausios reikšmės žmogaus saviprusai, nes mokykla žmogų tik išmoko naudotis knyga ir padeda orientuotis gana painioje, labai išsiplėtojusią mokslų sistemą ir pačiame žmogaus supančiame gyvenimo sūkury.

Ypač didelės svarbos saviprusai skiria anglų filosofas Spenceris, kuris daugiausia žinių yra įgijęs iš knygų. Jis rašo: „Auklėjimo srityje savarankiškam saviprusos darbui turi būti suteikta daugiausia vietos. Žmonija visuomet sėkmingiau lavinasi saviprusos pagalba“.

„Be knygos pasaulis tamsybė, ir žmogaus prote skurdas; be knygų žmonės kaip banda beprasmiški“.

„Knyga, tai dvasinis vienos žmonijos kartos testamentas kitai“. Be knygų mes negalėtumėm naudotis mūsų protėvių įgytomis žiniomis ir negalėtume užfiksuoti savo stebėjimų ir tyrimų ir tiksliai juos perduoti savo ainiams.

Tose valstybėse, kur spauda yra labiau paplitusi, kur daugiau kreipiama į ją dėmesio, tai ir kultūriškai ir ekonomiškai kraštas daug aukščiau stovi už tuos kraštus, kur spauda yra silpna. Manau, kad neapsiriksiu pasakęs, kad turint kurios nors tautos spaudos balansą, nesunku nustatyti ir kultūrinę, politinę ir ekonominę to krašto gerovę.

Dabar trumpai pažvelgsime, ką gi mes toje srityje esame nuveikę. Pasirodo, kad ir labai sunkiose apylostose bedirbant, nuolat trukdant mūsų „geradariams“, norėjusiems nuslopinti ir visai užglemžti mūsų spaudą, ir net visai ją uždraudus, mes nepaliovėme dėję pastangų mūsų spaudą atvaduoti ir galiausiai ją laimėjome.

Lietuviška spauda turi gana seną istoriją. Pirmoji lietuviška knyga — Mažvydo Vaitkūno Katekizmas išspausdintas 1547 m. Pirmas lietuviškas laikraštis — „Nusidavimai apie evangelijos praplatinimą tarp žydų ir pagonų“ išėjo 1832 m. Taigi, šiais metais mes švenčiame 100 m. pirmojo laikraščio sukaktuves.

Apskritai, knygų produkcija Lietuvoje, prof. V. Biržiškos duomenimis, augo taip: XVI amžiuje buvo išspausdinta 24 lietuviškos knygos, XVII amž. — 46 knygos, XVIII amž. — 194 knygos, XIX

amž. (iki 1864 m.), — 891 knyga, 1865 — 1904 m. — 3281 knyga. Iš viso nuo XVI iki 1904 m. išėjo apytikriai 4436 knygos.

Nuo 1904 m., kada Lietuva atgavo spaudą iki 1904 m. išspausdinta apytikriai 3500 knygų. Nuo 1914 m. iki nepriklausomybės atgavimo apytikriai 800 knygų ir atgavus nepriklausomybę, nuo 1918 m. iki 1931 m. 6916 knygų. Taigi, iš viso, mes turime lietuviškų leidinių, išėjusių nuo XVI amž. iki 1931 m. apytikriai 15.652 leidinius.

Palyginimui vienkartinių leidinių produkcijos su periodinių leidinių produkcija dedame sekančią lentelę.

Metai	Vienkartiniai leidiniai				Periodiniai leidiniai	
	Tonų	Puslapių	Vienam leidiniui tenka puslapių	100.000 gyv. tenka tonų	Leidinių	100.000 gyventojų tenka leidinių
1928	763	93 475	122,50	33,37	156	6,82
1929	926	78.904	85,20	39,97	165	7,12
1930	961	87.585	91,14	41,07	203	8,68
1931	1.060	96 271	90,06	45,16	199	8,41

Periodinių leidinių tarpe turime: dienraščių — 12, išeinančių 3 — 2 kartį savaitę — 4, savaitraščių — 44, dvisavaitinių — 26, mėnesinių — 61 ir likusieji išeina kas 2 — 3 mėnesiai ar neaiškiais periodais.

Šie duomenys yra tikrai apytikriai. Jie rodo, kad mes, nors ir dideliai varžomi ir pergyvenę 40 metų spaudos draudimo golgotą, turime jau nemažą turta, kuriame reikia mums susiorientuoti. Tiesa, jau turime bibliografų, kurie purena bibliografijos dirvonus. Tačiau mūsų visuomenė vis dar mažai tuo domisi.

Kad būtų pilnesnis mūsų tos srities darbo stovis, čia patiekiami duomenų sugretintų su kitų Pabaltijo valstybių tos srities darbais.

Valstybės	Vidurkis	Vienkartiniai leidiniai				Periodiniai leidiniai	
		Per metus išleidžiama tonų	Išleisty kn. puslapių skaičius	Vienam leidimui tenka puslapių	100.000 gyv. tenka tonų	Per metus leidžiama	100.000 gyv. tenka leidinių
Lietuva	1928—31	930	89.059	95,8	40,0	181	7,8
Latvija	1926—30	1.657	188.901	114,0	88,0	318	16,0
Estija	1927—29	1.231	108.065	87,8	110,4	211	18,9

Šie skaičiai komentarų nereikalingi. Jie labai aiškiai rodo, kad norint pasivyti mūsų kaimynus Latvius ir Estus mūsų spaudinių

skaičius reikėtų daugiau kaip padvigubinti, nes jie turėdami žymiai mažesnę gyventojų skaičių daug daugiau knygų spaudina, kaip mes,

Latviai turėdami mažiau už mus gyventojų turi antros laidos enciklopedijai per 11.000 prenumeratorių, mes teturime vos tik 3000 prenumeratorių. Jų dienraščių tiražai siekia 100.000 prenumeratorių, mūsų gi retas tepasiekia ir 10.000 pren. taip pat ir su moksline literatūra. Gal kiek geriau su vadovėliais.

Tat kodėl mes toje srityje taip pamažėl žengiame pirmyn? Gal mes neturime spaudos darbuotojų, kas mums knygų parašytų, žurnalų ir laikraščių skiltis užpildytų? Tuo nebegalime per daug nusiškusti. Turime gana rimtų mokslo jėgų, kurie sugeba rimtų mokslo veikalų parašyti, turime ir beletristų ir žurnalistų, kurie spaudą gamina, tik neturime spaudos vartotojų.

Gal čia leidėjai ir autoriai kalti, kad per mažai leidiniai reklamuojami? Taip bent kai kas mano. Bet ir čia buvo įvairių bandymų. Tačiau ir labai reklamuojama mūsų knyga trūnija knygų sandėliuose. Pavyzdžiui, kad ir ta pati lietuviška enciklopedija, gana intensyviai reklamuojama, o rezultatai turėtų būti daug geresni. Tuo tarpu gi mažai reklamuojamos rusiškos „Dvuch litovkos“ mūsų valdininkijos tarpe yra labai paplitusios. Kiek teko patirti turi didelio pasisekimo ir tokios knygos, kaip „Technika braka“, „Tainy slādostrastija“ ir panašios.

Lietuviškos knygų naujienos skelbiamos dienraščiuose ir savaitraščiuose, rašoma ir recencijų, leidžiamos „Bibliografijos Žinios“, spausdinami ir siuntinėjami knygynų katalogai, tačiau skitytojų vis mažai. Nes ką gi gali žmogus apie knygų naujienas sužinoti iš laikraščių, kad jis ir laikraščių beveik neskaito.

Nors ir negausių, tačiau yra ir spaudos parodų, kurių tikslas suapažindinti visuomenę su spauda. Tačiau praktika rodo, kad ir parodomis mūsų visuomenė mažokai tesidomi.

1932 m. vasario mėn. 14 d. K. M. S. V. Kudirkos skaitykloj buvo atidaryta VII 1931 m. leidinių paroda, kuri tęsėsi iki kovo m. 6 d. Parodą atlanke tik apie 1000 asm. Buvo išleistas parodai ir katalogas, kuris buvo dalinamas parodos lankytojams. Taip rengiamos apžvalginės parodos duoda progos susipažinti su praėjusių metų spauda natūroje ir pasirinkti sau knygų, ir aplamai pasiinformuoti, reikalui esant, įvairiais spaudos klausimais.

Mūsų Universitetas šiemet šventė 10 metų įsisteigimo sukaktuves. Tąja proga Universiteto biblioteka suruošė Universiteto ir jo dėstytojų leidinių parodą. Ši paroda davė progos platesnei visuomenei susipažinti su moksliska literatūra, pagaminta mūsų mokslininkų 10 metų laikotarpy. Buvo išstatyta arti 1800 veikalų. Lan-

kytojų buvo arti 1000 asmenų. Tuo tarpu, kai vienu studentų turime per 4000 asm. Mažoka.

Perijodinės spaudos 100 metų sukaktuvių proga buvo surengta mokytojo J. Kirlio perijodinių leidinių kolekcijos paroda. Parodoje buvo išstatyta per 1500 įvairių perijodinių leidinių pavadinimų. Didelio kropštaus darbo vaisius perijodinių spaudinių surinktas skaičius — 1500 labai imponuojas. Tačiau paroda, nors ir gausiau buvo lankoma, turėjo turėti dar didesnę pasisėkimą. Tąja proga norisi pasisakyti, kad toks didelis perijodinių leidinių skaičius rodo ir gana liūdną mūsų perijodinės spaudos vaizdą, jeigu atkreipsime dėmesį į jų amžių. Nedaug mes turime sveikų, tvirtų leidinių, kurie yra susilaukę kiek rimtesnio amžiaus; dauguma jų yra mirę arba dar visai jauni, dalis tiesa, gana tvirtų, o didelė dalis liguistų. Dauguma mirė vos gimę. Tas rodo, kad mūsų visuomenė nepakankamai yra spauda susirūpinusi. Antra vertus, daugelis ir buvusių redaktorių neapsvarstę savo dvasinių ir materialinių jėgų, pagimdė ligūnistą kudiškį, kuris negalėjo susilaukti pagalbos ir mirė. Taigi, tokia didelė kolekcija, kurioje yra tiek daug „lavonų“ taip pat yra mums pamokanti. Čia reikia imtis profelaktinių priemonių.

Turime gana didelį skaičių valdininkų ir tarnautojų, kurie daugiau ar mažiau yra įgiję mokslo ir turėtų daugiau domėtis spauda, skaityti knygas. Kad jie knygų mažai skaito rodo tai, kad beletristinės literatūros, kuri daugiausia yra skaitoma, parduodama iki 1000 ekz., vien tik valdininkų turime per 25.000, o kur gi jaunimas, šeimininkės ir kit. Gal pasakysit jie ima knygas iš skaityklų. Paminkit „Bibliografijos Žiniuose“ ar kur kitur išspausdintas bibliotekų apyskaitas ir pamatysite, kad valdininkų, tariamų inteligentų, ten rasite labai mažai. Štai dviejų didesnių centrų viešosios skaityklos: Kauno V. Kudirkos skaityklos iš 428 abonem. 1931 m. buvo 39 valdininkai, Centr. Valst. knygyno Šiaulių skyriuje 1931 m. iš 836 abon. tarnautojų (kartu ir valdininkų) — 175 asm.*)

Taigi dalykai labai liūdni, kad dauguma mūsų inteligentų savo inteligentiškumą tepareiškia dėvėdami gražius kostiumus, madingas sukneles, skrybėlaites, ne be to dažnai inteligentų klūbų ir kitų lankymas. Pas daugelį galima rasti nemažą kolekciją kino žvaigždžių, vieną kitą rusišką romaną, bet labai retai lietuvišką knygą. Apie tai pasakoja aukščiau išdėstyti faktai.

Dabar reikėtų tarti bent žodis, kas lieka daryti, kad iš tos baltos išbristi. Prievara čia sunku kas nors padaryti, reikėtų griebtis kultūringų priemonių tiems trūkumams prašalinti ir iš mūsų „inteligentų“ pasistengti padaryti tikrus inteligentus. Ypač daug tame

*) „Bibliografijos Žinios“ 1932 m. 1 N.

galėtų padėti mokytojai ir studentai, kiekviena proga kelti literatūrinius klausimus ir pastatyti tariamus „inteligentus“ į tokį padėjimą, kad jie pasistengtų susipažinti su mūsų rašytojais ir aplamai su literatūra.

Moksleivija šiek tiek daugiau domisi, dažnai gal ir iš prievartos, literatūra, kurią gauna mokyklose ir kitokiose bibliotekose, ką rodo ir aukščiau minėtų bibliotekų apyskaitos. Ar pamils knyga jaunesnioji mūsų karta ir ar bendraus su ja, pareis nuo mokytojų; ypač tuo turi pasirūpinti literatūros mokytojai, kurie už savo darbą atsakingi.

Jaunesniosios kartos, kad ir lėtas susidomėjimas knyga šiek tiek jaučiamas, ypač kaimo jaunuomenės tarpe. Apčiuopiamai tatau galima patirti iš kariuomenės bibliotekų darbų apyskaitų. Čia taip pat gana svarbus akstinas mūsų „inteligentams“ truputį susirūpinti saviprusa, nes baigęs gimnaziją valdininkas, neskaitęs knygų po 3—5 metų, gali atsikiti užpakalyje baigusio pradžios mokyklą ir skaitančio knygas sodiečio.

Norint pasakyti dėl spaudos ydų, negalima jau vien tik visuomenę kaltinti. Yra kaltės iš dalies ir tų, kurie privalėtų pasirūpinti, kad mūsų mokyklose būtų didesnės bibliotekos, kur mokiniai iš mažens priprastų bendrauti su knyga, ją pamiltų ir suaugę be jos negalėtų apseiti. Reikėtų pasirūpinti, kad ir suaugusiems būtų valdžios ir vietos savivaldybių steigiamą daugiau bibliotekų, skaityklų, kaip kad yra kituose kraštuose. Mažiausia turėtų būti nors kiekviename valsčiuje rimtesnė biblioteka. Reikėtų išvilkti iš Švietimo M-jos stalčių dar 1926 m. Kultūros sąjungos sudarytą bibliotekų tinklo įstatymą. Tiesa dabar krizio metai, bet kultūros darbui reikėtų ištesėti ir krizio metu, nes kultūra padės ir krizį lengviau pergyventi.

Rašytojai, knygų ir laikraščių leidėjai ir visuomenė, bendromis pastangomis, be didelio vargo, lietuvišką spaudą galėtų pakelti į tinkamą padėjimą ir artimiausiu laiku prilygti kultūringesniems mūsų kaimynams. Tatau reikia atlikti mums greit, nes mūsų kaimynai sparčiai žengia į priešakį, o mes snausdami liekame toliau ir toliau jų užpakalyje.

Atgimstąs Anglijos imperializmas

Georg Decker¹⁾

Š. m. vasario m. 4 d. Anglijos parlamento dalyviai galėjo būti retai pasitaikančios scenos stebėtojai. „Tautinės“ vyriausybės finansų ministeris Neville Chamberlain tą dieną gynė vyriausybės

¹ Laisvas Georg Deckerio šia antrašte straipsnio, tilpusio š. m. žurnalo „die Gesellschaft“ 3 nr., vertimas.

vardu naujų muitų projektą, o kitas kabineto žymus narys, vid. reik. ministeris Samuel, pasakė dėl jų aštrią opozicinę kalbą.

Anglijoj dabar yra gyvai diskutuojama, ar šis įvykis yra suderinamas su vyriausybės solidarinės atsakomybės praktika. Pailikę šį klausimą nuošaliai, turime pripažinti, kad ši parlamente suvaidinta scena turi artimą ryšį su prachios politinės būklės nepaprastumu. Kada šis muitų įstatymo projektas kabineto buvo priimtas, keturi ministeriai, jų tarpe Samuel ir Snowden, pareiškė norą atsistatydinti, nes jie nerado galima nešti dėl priimtojo projekto atsakomybės. Macdonald'ui ir Baldwin'ui primygtinai prašant, kuriems atėjo pagalbon ir likusieji kiti ministeriai, keturi opozicionieriai pareiškė sutinką vyriausybėje pasilikti viena sąlyga — kad jie turės teisės pasakyti kalbas ir savo atsakomybe balsuoti, tuo galėdami parodyti, jog jie nesutinką su šiomis muitų priemonėmis. Ši teisė kabineto jiems buvo suteikta.

Šio konstitucijos atžvilgiu ginčijamo akto yra ta didelė politinė reikšmė, kad jis mums ryškiai byloja, jog naujieji muitų įstatymai yra ne tik nepaprasta bėdos priemonė (Notmassnahme), bet kartu rodo esmingą Anglijos prekybos politikos krypties pakeitimą. Anglijos kabineto 4 narių nutarimu pasipriešinti vyriausybės, kuriai jie patys priklauso, pasiūlymams bus pažymėta šios krypties istorinė data.

Samuel ir kiti ministeriai, kurie, svarstant muitų įstatymą, dalyvavo kabinete, žinojo, kodėl jie negali suderinti atsakomybės dėl šių įstatymų su savo įsitikinimais, nors jie pr. m. lapkričio m. buvo sutikę su reikalingomis maito reformomis prieš „nenormalų“ įvežimą, Samuel tai aiškiai savo kalboj pažymėjo. Lapkričio mėn. jis buvęs įsitikinęs, kad turima reikalo su laikinomis bėdos priemonėmis, dabar jis regis įstatymą, kuris siekia įamžinti nusigręžimą nuo laisv. prekybos. Šiuos savo išvedžiojimus Samuel pagrindė nesugriaunamais argumentais.

Veltui stengėsi prekybos ministeris Runciman, kitas ir miklesnis vyriausybės pasiūlymo gynėjas, dalyką taip nušvietsti, kad čia būk turima reikalo su tokiomis bėdos priemonėmis, su kuriomis ir laisv. prekybos šalininkai galintys sutikti; veltui jis stengėsi priminti faktą, kad ir jis pats esąs jos šalininkas — faktą, dėl kurio Runciman ne be žumoro pastebėjo „atrodo, lyg pastarosiomis savaitėmis jis būtų tapęs užmirštas“. Nėra jokios abejonės, kad Anglija, pasisakydama už naujuosius muitų įstatymus, galutinai atsisveikino su laisv. prekyba.

Tenka pripažinti, kad nurodytos muitų priemonės prieš „nenormalų“ įvežimą, kurios įvairioms įvežamoms prekėms numato iki 50% jų vertės maitus, buvo išleistos tam tikslui, kad laikiną muitų

priemonę paversti nuolatine ir tuo „užsimūryti“ nuo įvežimo. Kas blogiausia, kad naujojo įstatymo konstrukcijoje reiškiasi, kaip tai Samuel'io aiškiai buvo nurodyta, tendencija užkirsti bet kuriuos galimumas grįžti į laisv. prekybą. Šioje įstatymo konstrukcijoje glūdi ne vien protekcionistinė, bet ir **imperialistinė idėja** tikriausia šio žodžio prasme. Mes turime galvoje tą nuostatą, kuris britų dominijoms užtikrina laisvę nuo visų prekių (su mažomis, bet esmingomis išimtimis) apdėjimu 10% muitu. Šis nuostatas galutinai turėsias būti patvirtintas imperijos š. m. liepos mėn. Otawa'oj įvykstančioje konferencijoje. Tikslas yra aiškus. Dominijos, prieš siūsdamos atstovus į konferenciją, jau bus kelis mėnesius pasinaudojusios šiomis lengvatomis ir jų reikšmę, kaip tai yra tikimasi, jau būsiančios supratusios. Konferencijoj teks pasirinkti: ar su savosiomis žemėmis pritari bendrai imperijos — visos Didž. Britanijos prekybos politikai, ar dominijoms numatyti išimtyse privilegijų visai netekti. Anglijos vyriausybė tikisi priversti dominijas pasiduoti šiai imperijos užsibrėžtai politikai. Jei tai pasiseks, tai ir šie numatyti 10% muitai įgys ypatingos reikšmės — taps sutartimis su dominijomis, pagrįstos muitų minimumu. Teisė šią muitų ribą keisti, kuri formaliai teks parlamentui, bus grynai iliuzorinė.

Iš šių tikimūsi sutartyse užfiksuoti 10% muitų plaukia labai rimtos pasėkos prekybos ir politikos santykiams su ne Didž. Britanijos kraštais. Kaip Chamberlain dar kartą pareiškė, prieš konferenciją Otwa'oj, Anglija su jokia valstybe į sutartis neįsileis. O jau po konferencijos, jei tik ji baigsis Anglijai pageidaujama kryptimi, muitų minimumas bus jau sutartimis nustatytas, taip kad 10% muitai nebegalės sudaryti jokių derybų objekto. Kitiems kraštams galimų koncesijų ribos ir represyvinės priemonės paskatinti kitus kraštus pasirūpinti sau iš Anglijos bet kurių lengvatų bus kitu keliu tvarkomos. Naujasis įstatymas numato, be bendrų 10% muitų, dar įvesti diferencinius muitus įvairioms prekėms, kurios turės būti ypatingos komisijos rekomenduojamos. Atitinkamai, jei šis muitų sistemos „antrasis aukštas“ sutartimis su dominijomis nebus žemiau nustatytas, sudarys jis kintamą faktorių ir kartu event. galimą derybų objektą. Trečiąja muitų grupe yra įstatyme numatyti dar išimtinai karo muitai iki 100% vertės, kaip kerštas prieš kitų kraštų kovos priemones. Tuo būdu kelias grįžt atgal į laisvą prekybą priklausys ne nuo už Didž. Britanijos kraštų politikos, kaip tai Runciman stengėsi išaiškinti, bet nuo Otawa'os konferencijos, jei ji leis Anglijos vyriausybės pageidaujamiems rezultatams pasireikšti, tiktai nutraukiant ryšius su dominijomis, pasibaigus sutarčių galiojimui.

Tik taip suprantama konstrukcija pateisina Neville Chamberlain'o jausmingą kalbos pabaigą, kurioje jis, be kitko, pažymėjo, kad

vyriausybės siūlomas naujasis muitų įstatymas tiesioginiai atspindi jo tėvo Joë Chamberlain'o idėjas. Tikrumoje ir nėra galima šio projekto kitaip pateisinti, kaip tik senaisiais imperialistiniais siekimais, nors šio įstatymo gynėjų pirmiausia buvo stengtasi nurodyti reikalus pataisyti mokomąjį balansą ir kiti finansiniai sumetimai.

Nenorime pasakyti, kad operuoti argumentai būtų buvę be jokios reikšmės. Panaikinus aukso standartą infliacijos išvengti galima tik balansuojant stropiausiai etatus ir mažinant kreditus. Be abejonės, muitai, iš kurių laukiama per metus apie 30 milijonų svarų naujų pajamų, nėra vienintelė priemonė palaikyti viešuosius finansus tvarkoje. Bet jie yra įvedami, turint tikslą sumažinti tiesioginius mokesčius ir tuo būdu praplėsti kapitalų formacijoms ribas, — žinoma, masių pragyvenimo sąskaiton. Taip norima sutikti Bank of England vis labiau mažinančios kreditus politikos pasireiškimus. Be abejo, daug paveikė ir nurodymas mokam. balanso pasyvumą, kuris, Chamberlain'o apskaičiavimu, pr. metais siekė 110 milijonų svarų. Esant tokiai būklei, buvo priverstas pats Runciman pastebėti, kad „10% muitų tarifas mokom. balanso negalės pataisyti“. Savo įrodinėjimais jis stengėsi pagrįsti muitų priemonių finansinę reikšmę: „Aš sakau atvirai: tai aš darau (įvedu muitus), kad gauti daugiau pajamų“.

Bet giliau įsigilinus, neliks jokių abejonų dėl tų tikslų, kurių Anglijos vyriausybė pasiryžo siekti. Pirmiausioj eilėj stovi bandymas paversti Didž. Britaniją vientysa prekybos politikos teritorija, visa kita turi būti šiam tikslui sukordinuota. Tai kartu reiškia, kad Anglija, norėdama įgyti dominijų pritarimą, turi būti pasiruošusi sutartimis nustatyti ir aukštesnius, kaip 10%, muitus įvairioms prekėms, kilusioms ne iš Didž. Britanijos kraštų; toliau ji turi būti pasiruošusi atsižvelgti į dominijų reikalaujamas privilegijas jų kviečiams, mėsai ir kitiems produktams. Taigi, matome dar tik kelio pradžia, bet, toli gražu, dar ne jo galas. Kiekviena protekcionistinė, o juo labiau imperialistinė politika turi savo logiką. Jeigu Anglijos užsimota politika nori sulaukti tikimų vaisių, ji turi persiformuoti į aukštąją protekcionistinę politiką.

II.

Mes stovime atgimstančio Anglijos imperializmo išvakarėse. Šis mūsų teigimas gali būti greitai blogai suprastas. Turime sugebėti atsakyti lengvai galimam priekaištui: Ar Anglija kada nors buvo tapusi neimperialistine valstybe? „Imperializmo“ žodis yra jau

nuo seno dažnai per laisvai vartojamas. Yra įprasta kiekvieną agresivinę, militaristinę ar tiesiog kapitalistinę politiką vadinti „imperialistine“. Jei taip, tai apskritai vargu ar bevarta ši atskirą žodį vartoti. Tuo mes nenorime reikalauti, kad imperIALIZMAS būtų savo kilmine prasme (pradedant nuo 80 mt. periodui) suprantamas, kada šis žodis buvo pavartotas Didž. Britijai, kaip „imperijai“. Bet turime atsiminti, kad imperIALIZMU, kada šis išsireiškimas gavo mokslinį turinį, buvo suprantama atitinkanti tam tikram kapitalistinio plėtojimosi laipsniui politika — **finansų kapitalo politika**. Smulku šios politikos aprašymą randame R. Hilferding'o veikale — „Finanzkapital“:

„Finansų kapitalo politika turi tris tikslus: pirmą, suradimą galimą didesnių ūkininkavimui plotų, kurie, antra, būna apsaugomosiomis muitų priemonėmis uždaromi nuo užsienių konkurencijos ir tuo būdu, trečia, tam pa nacionalistinių monopolistinių sąjungų eksploatacijos plotais“¹⁾.

Taip buvo Anglijoje suprastas Joseph Chamberlain žymiausias imperialistinės politikos atstovas. Hilferding'as savo knygą rašė Chamberlain'o kovos metu. 1903 mt. buvo pradėta akcija prieš laisvąją prekybą (už tarifų reforma), bet 1906 m. pralaimėjus konservatoriams rinkimus, liko ji be pasėkų. Po karo siekimas imperialistinės, Anglijoje *imperinės*, tikriausia šio žodžio prasme, politikos yra vėl virtęs Anglijos laisvosios prekybos likimo klausimu. Įvesti paskiri muitų nuostatai dar nereiškė esminio nusigręžimo nuo laisvosios prekybos. Negalima praėti nepaminėjus, kad visame pasaulyje tikrai protekcinė politika vis labiau buvo atkreipta į Angliją. Bet šia prasme klausimas, norint visas priemones pateisinti Anglijos pramonės konkurencijai suduotais pasaulio rinkoje smūgiais, negali būti svarstomas; dalykai yra daug daugiau komplikuoti, kaip tai dažnai (net pačioje Anglijoje) yra manoma. Mes turime prileisti, kaip tikrą faktą, kad Anglijoje yis labiau įsivyravo nuomonė, kad Anglijos, kaip laisv. prekybos krašto, būklė protekcionistiniame pasaulyje yra katastrofiška. Tie, kurie šį įsitikinimą reiškė, stovėjo prieš alternatyvą: arba vesti aktyvią kovą už laisvą prekybą ir šiam tikslui nustatyti tiktai sutarčių keliu multus arba laisv. prekybos atsisakyti ir įvesti savą maito sistemą, nusistačius tvirtai jos laikytis. Anglija nusprendė eiti antruoju keliu, ir jau nagrinėti naujieji muitų įstatymai mums parodė, kad tai buvo imperinės politikos sumetimai, pasirinkti antrąjį sprendimą.

Aiškios imperinės politikos programos Anglijos vyriausybė nėra ligi šiol patiekusi ir greičiausiai jos iki Ottawa'os konferencijos nepaskelbs. Be abejonės pagrindai liks tie patys, tiktai nau-

¹⁾ R. Hilferding. *Das Finanzkapital*, 412 ps.

joji programa turės būt daugiau konkretizuota dabarties sąlygomis. Tenka pažymėti, kad daugiausia sunkumų susilaukė, tiek seniau, tiek dar labiau dabar, trečiasis imper. politikos reikalavimo įgyvendymas — ne tik dėl to, kad Anglijos industrijos organizuotumas neatitinka šiuos reikalavimus (susiskaldymas, organiz. pasyvumas, palyginti su U. S. A. ir Vokietija silpnas monopol. sambūrių išsiplėtimas), bet ypač todėl, kad čia sutinkamas stipriausias dominijų pasipriešinimas. Dominijos laiko bėgyje yra pačios perėjusios į aukšto protekcionizmo kraštus, turi savąją pramonę išplėtusios ir yra pasiryžusios ginti ją prieš Anglijos industrijos konkurenciją.

J. Chamberlain'o imperinė programa buvo pagrįsta darbo padalinimu tarp Anglijos, kaip pramonės krašto, ir dominijų, kaip žaliavos kraštų. Tas tikrai atitiko tuometines sąlygas, bet jau ir tada neturėta teisės apie tai viešai kalbėti. Savo pirmojoje viešoj kalboj dėl tarifų reformos, kuri buvo 1903 m. spalio m. 6 d. pasakyta Glasgow'e, apeliavo jis šiais žodžiais į dominijas:

„Yra daug dalykų, kurių jūs dar negalite gaminti ir kurių gamybai mes daug didesniu produktyvumu naudojames. Duokite juos mums, kaip jūs tai praityje darėte. Palikite mus laisvus nuo betkurių muitų sienų“.

Šie žodžiai buvo sukėlę dominijose tokį siaubą, kad Chamberlain'as juos iš savo kalbos teksto visai yra išbraukęs ir niekuomet daugiau nėra pakartojęs. Nuo to laiko dominijose, ypač Kanadoje ir Australijoje, industrija smarkiai išsiplėtė ir nuolatos buvo lydima naujų maito sienų. O pačiai Anglijai pavyko vos iškovoti preferencinius maitus; taip Pietų Afrikos respublikos pakėlė už visų kraštų prekes 25% maito, o Anglijos prekėms paliko senąjį tarifą galioj. Tais pačiais metais N. Zelandija paaukštino 38 prekių rūšims tarifus 25—50% vertės, Anglijai padarė taip pat išimtį. Žodžių, jau tais laikais dominijos buvo pasiryžusios plėsti savąją pramonę muitų globos pagalba. Paskutinėje Empire—konferencijoje (1930 m. rudenį) Kanados minist. pirmininkas *Bennet* pareiškė, kad po pasiūlymų laiduoti Anglijai preferencinius maitus pagrindas esąs pakankama Kanados gamybos šakų apsauga, kurios jau egzistuoja ar būtų reikalingos įkurti. Australijos minist. pirmininkas *Scullin* pažymėjęs, kad Australija yra pasiryžusi savo gamybą plėsti, dar pabrėžė: „Mes pripažįstame, kad esama prekių, kurioms gaminti fabriku įrengimas dėl mūsų rinkos apyvartos nėra pateisinamas“. Žodžiu, dominijos yra pasiryžusios atsisaityti nuo tų pramonės šakų apsaugos, kurių jos pačios negali daugiau plėsti!

Esant tokioms sąlygoms, kyla klausimas, ar Anglijai pavyks pravesti savo sumanymus. Ar tikisi ji tokia didele savo represinių priemonių galia, kurią ji sau suplanavo? Be abejonės, dominijoms, keturis mėnesius paragavusioms lengvatų savo eksportui,

sunkiau bus nuo jų beatsisakyti. Silpnas Anglijos punktas, jos derybose su dominijomis pakol dar egzistavo laisvoji prekyba, buvo tas, kad ji negalėjo teikti jokių maito lengvatų. Jeigu vis dėlto preferencinių maitų sistema Anglijoje galėjo išsiplėsti, tai visų pirma tenka atminti kolonijų paskolų išganingą įtaką Anglijos kapitalo rinkai. Sulig 1900 m. „Colonial Stock Akt“ dominijų paskolos Anglijai buvo prilygintos vadinamoms „Trusstees securities“ paskoloms — kaip ypatingai globojamoms. Tuo būdu, paskoloms buvo užtikrinta privilegijuota rinka, o pačioms dominijoms tas reiškė žymų jų paskolos vertės sumažinimą. 1900—1926 m. tarpe tokių paskolų suma siekė 725 milijonus svarų. Bet tolimesnei preferencinės sistemos statybai jų jau nepakako. Dominijos dažnai reiškė pageidavimų, kad Anglija suvaržytų maitus toms prekėms, kurių išvežimui jos yra daugiausia suinteresuotos. Maitų laisve Kanados ir Australijos kviečiams ar Australijos ir N. Zelandijos mėšai įgytų atitinkamuose kraštuose visai kitokią vertę, jeigu Amerikos ir Argentinos kviečiai ar pastarosios mėsa netektų maitų laisvės Anglijoje. Atsimeriant, kad Anglija kviečių įvežimą numato sureguliuoti, o mėšą be maitų leido įvežti, galimas yra dalykas, kad jos planai konferencijoje galės pavykti.

Anglijos politika turi dar kitų kozyrių, kurių žymiausias — bendros valiutos įvedimas. Britijos imperijos ūkio teritorija turi sudaryti ne tik tai maitų uniją, bet dar ir sterlingo bendrą veikimo plotą. Visos dominijos dabar kenčia sunkų jų mok. balansų krizį, kurį stengiamasi pergalėti varžant įvežimą ir skatinant išvežimą. Gyvenamuojų laiku, kada vieni kraštai naudojami pilnavertėmis, kiti — nukritusiomis valiutomis, mok. balansų išlyginimo problema įgyja ypatingą charakterį. Kraštams su beverte ar svyrančia valiuta yra labai svarbu, kiek galint mažesnę kiekį jų mokom. priemonių paversti pilnavertė valiuta. Jei, pav., anksčiau Australijai, atsižvelgiant į mok. balansą, Amerikos įvežimas visai tą patį reiškė, kaip Anglijos, tai dabar Amerikon įvežimas pasidarė daug pavojingesnis, nes Australijos valiuta palyginus su doleriu daug aukščiau yra vertinama, kaip kad lyginant su svaru.

Visi Anglijos reikalavimai yra Australijai dabar daug pigesni, kaip kad Amerikos.

Pažvelkime dabar į Australijos ir Kanados prekybos santykius su kitomis dviejomis valstybėmis. Australijos prekyba su USA ir Anglija plėtėsi taip (milijonais dolerių):

	Su USA:		
	Įvežimas	Išvežimas	+ar—
Nuo 1926-7 m.	201	89	— 112
„ 1927-8 m.	171	43	— 128
„ 1928-9 m.	172	27	— 145

Su Anglija:

Nuo 1926-7 m.	329	233	— 96
„ 1927-8 m.	307	255	— 52
„ 1928-9 m.	278	265	— 12

(B. d.)

Tarptautinis žemės ūkio intelektualų bendradarbiavimo institutas

K. Strimaitis

Laiks nuo laiko tenka išgirsti apie naujų tarptautinių organizacijų susidarymą. Viena tokių organizacijų yra Tarptautinės žemės ūkio intelektualų bendradarbiavimo institutas (l'Institut international de la coopération des intellectuales agrikoles), kuris dar yra tik-tai formavimosi stadijoje. Tarptautinio pobūdžio organizacijas kurtis verčia nauja tendencija socialekonominiame gyvenime. Iki šiol buvo žiūrima į atskiras tautas bei valstybes kaip į izoliuotus organizmus, kurių santykiavimas sudaro visuomenės ūkio ir, apskritai, visuomeninio gyvenimo turinį plačia prasme. Dabar tenka daugiau kalbėti apie socialines klases ir jų santykiavimą kaip socialinio ir ekonominio gyvenimo stimulą. Trumpiau tariant, dabar yra tendencijos visuomenės pasiskirstymo į atskiras tautas bei valstybes virsti pasiskirstymu į atskiras socialines klases neturinčias jokių teritorinių ribų. Kai kam gali atrodyti šita mintis per daug drąsi, bet masinis tarptautinių organizacijų plitimas ir tendencija sudaryti pereinančius atskirų valstybių ribas junginius, kaip, pav. Europos valstybių s-gą arba per pasaulinę revoliuciją įgyvendinti proletarijato diktatūrą visame pasauly, kaip kad siekia komunistinė Sovietų Rusija, leidžia tai sakyti. Šios tendencijos šaknis galima pastebėti XVII-to amžiaus pradžioje, nors jau ir anksčiau, viduramžiuose rai-dame tarptautinių organizacijų: įvairias pirklių sąjungas, kurios veikė keletos ir net keliolikos valstybių ribose. Tačiau šios organizacijos turėjo visai kitą pobūdį. Jų susidarymo tikslas buvo išplėsti kuo didesniame plote savo veikimą. Jos neturėjo tokio ryškaus kla-sių bei profesijų kovos tikslo, kuris sudaro moderniškų tarptautinių organizacijų turinį.

XVII-tam amžiuje įvykusi taip vadinamoji ekonominė revoliucija, dėl padarytų išstisios eilės žymių išradimų technikos srityje ir dėl jų pritaikymo praktiškam darbui, pakreipė gyvenimą kita kryptimi. Vietoj atskirų amatininkų arba jų nedidelių s-gų—cechų pradėjo dygti stambios įmonės bei verslamonės, kurioms aptarnauti buvo rei-

kalinga didesnis kiekis žmogaus darbo jėgos, atsirado naujas socialinis reiškinyss — rankpelnių darbininkų klasė. Senoji aristokratija su naujai atsiradusia buržuazija iš vienos pusės ir darbininkija iš kitos pusės sudarė dvi atskiras klases. Kontrastas tarp šių dviejų klasių buvo medžiaga ištisai eilei socialekonominių teorijų. Dėl skirtingo atskirų reiškinių aiškinimo susikūrė atskiros mokyklos. Jų svarbiausios, kurios su pakitėjimais dar ir šiandien tam tikros reikšmės turi, yra klasiškoji arba liberališkoji ir socialistinė mokykla. Pastaroji greitu laiku dėl tyrinėjimo metodų skirtingumo ir atskirų faktorių nevienodo aiškinimo susiskaldė į atskiras mokyklas. Visų šių mokyklų kertiniu akmeniu yra gamyba, kaip naujų gėrybių kūrimo procesas ir paskirstymas, kaip atskirų socialinių klasių susidarymo stimulus. Liberalinė mokykla, kurios teorininkai buvo kilę iš buržuazijos, stengėsi ginti privatinę nuosavybę ir privatinę iniciatyvą. Jie klasių kontrasto didėjimo priežastimi laikė laisvos konkurencijos stoką. Laisvos konkurencijos varžtu tais laikais buvo atskirų valstybių vyriausybių merkantelistinė politika, kuri itin klesėjo Anglijoje Kromvelio ir Prancūzijoje Kolberto laikais. Klasiškos mokyklos atstovų įsitikinimus laisva konkurencija — tai būtų operacija ekonominiame gyvenime, kuri išvaduotų nuo ekonominės nelygybės, panaikintų turtinguosius ir skurdą, kuris tais laikais buvo įsigalėjęs. Aprioriškai galvojant, gal laisva konkurencija minėtas apystovas ir sudarytų, bet gyvenime nėra surasta priemonių šiai laisvai konkurencijai įgyvendinti. Dėl to ėjimas prie laisvos konkurencijos kaip tiktai sudarė apystovas vieniems žymiai ekonominiai sustiprėti, kitus priešingai, dar pastūmėjo į didesnę skurdą. Vėliau liberalinėms idėjoms ir liberalinei politikai pasipriešino nacionalinė politika, kuri daugumoje valstybių antroje praėjo amžiaus pusėj, ir itin po karo, rado sau pritarimo. Šios mokyklos teorininkai laikėsi principo, kad valstybės turtingumas glūdi jos gamybos jėgų išplėtojime. Norint išplėtoti krašte gamybos jėgas reikia imtis protekcioninių priemonių; apdėti importą muitais. Ir laisvai konkurencijai ribos pasiliko tiktai valstybės ribose.

Liberalinę ir nacionalinę politiką rėmė buržuazija, kuriai tai buvo naudinga. Atskiriems individams susidarė palankios sąlygos ekonomiškai iškilti. Tuo metu proletariato tarpe rado sau dirvą socializmas, kuris ekonominės nelygybės priežasčių ieškojo ne konkurencijos stokoj, bet kapitalo ir iniciatyvos priklausomybėj ir gamybos planingumo stokoj. Šios mokyklos vienu žymiausių atstovų yra K. Marksas. Jo mokslo pagrindų yra teorija: prekių vertę sudaro idėtas reikalingas jai pagaminti darbo kiekis. Bet darbininkas iš darbdavio negauna viso atlyginimo už savo darbą. Jis gauna tiktai algą, tą minimumą, kuris reikalingas gyvybei palaikyti (pav.,

jei daikto pagaminimas kaštuoja 8 val. darbo, tai darbininkas gauna tiktai 4 val.). Dėl to susidaro skirtumas, *kurį* Marksas vadina viršvertė (Mehrwert), kurį kapitalistas paima į savo kišenę. Dėl to gamyba, kuri remiasi private nuosavybe ir iniciatyva, yra darbininkų skriaudimas, yra eksploatacijos darbo įrankių savininkai ekonominiai stiprėja ir gaunasi kapitalo akumuliacija. Tarp atskirų verslmonių bei įmonių, kitais žodžiais tariant, tarp didėjančių ir didėjančių kapitalistų kyla konkurencija. Kiekvienas stengiasi tapti pergalėtoju ir dėl to kiekvienas stengiasi savo įmones aprūpinti kuo geriausiomis mašinomis, žaliava ir t. t. Tam reikalui kiekvienas privalo kuo daugiausia judomo kapitalo investuoti į šiuos dalykus ir vis mažinti ir mažinti skiriamą darbininkų atlyginimui kapitalo dalį. Dėl neproporcingo judomo kapitalo paskirstymo kyla nedarbas. Šita darbo nustojusi dalis sudaro gyventojų perteklių, Markso taip vadinamą „industrijos atsarginę armiją“ (industrielle Reservearme). Šią ydą galima pašalinti tik panaikinus gamybos įrankių nuosavybę ir juos suvisuomeninus. Tas galima įvykdyti per proletariato diktatūrą, einant prie „individų sąjungos“ (Assoziation der Individuen), prie „beklasinės visuomenės“, kurioje kiekvienas gaus pilną savo darbo vaisių. Tad „visų šalių proletarai vienykitės“.

Šis Markso mokslas svarbus tuo, kad jisai paneigia tautiškuumą, kuris jau tais laikais vaidino didelį vaidmenį. Tiktai klasių kova grynai dėl materialistinių priešasčių yra žmonijos istorijos stimulus (materialistinis istorijos supratimas). Dėl to interesų skirtumo tarp atskirų kraštų proletariato negali būti. Juos visus jungia vienas kovos dėl būvio interesas. Čion glūdi antra mintis: atskirų klasių bei profesijų jungimosi kovai dėl būvio.

Po Didžiojo karo ne vien tik darbininkai, bet ir kitos klasės bei sluoksniai pradėjo aktingai jungtis į tarptautines sąjungas. Valstybės ribos pasiliko per siauros, tautos interesas pasiliko beprasmiškas. Tiktai buržuazija ir dar gyvenantys tautinių romantizmu asmenys dar šiandien kalba apie tautą, kaipo nepaprastą žmonių junginį, kuris būtinas įpatingos apsaugos. Pasak jų, tautos garbė tai viskas, individas nulis, jis tiktai privalo tautai tarnauti. Bet kamgi reikalinga ta tauta, jei jai turi tarnauti atskiri individai, o ne ji atskiriems individams. Šis klausimas aiškėja, jei mes įsigilinsime į šių dienų nacionalistinį judėjimą, kurį atstovauja fašistai Italijoje ir hitlerininkai Vokietijoje. Šį judėjimą remia stambieji pramoninkai, o itin stambieji žemininkai, kuriems šiandien yra būtina valstybės parama. Kadangi moderninė valstybė yra suaugusi su tauta, tai jų tikslas aplinkiniu keliu, žadinant masių tautinį jausmą, prisiskverbti prie valstybės vyriausybės. Tikslas grynai materialistinis: kovojama dėl būvio. Tik kovos metodas yra netiesioginis, mas-

kuotas. Dėl to darosi aiškesnis formuluotas principas: individas tautai, bet ne tauta individui. Vadinasi, ta tauta, kurios garbę ir išdidumą kurią masės, privalo tarnauti saujelei tų, kurie savo socialinės padėties atžvilgiu atrodo taip pat garbingi ir dar daugiau to garbingo išdidumo trokšta.

Kai kam gal atrodyti, kad aš darydamas čia išvadas visiškai paneigiau tautos kaipo socialinio junginio reikalingumą. Aš čia neigiu tik troškimą tautą sudarančių individų apsiriboti pačia tauta, vien tik tautai tarnauti, nes mes, kaip Paryžiaus universiteto prof. Charles Rischet sako, „turime dvi tėvynes, kurias privalome branginti. Pirmiausia, tai mūsų gimtinė tėvynė, toji, kurios žmonės kalba ta pačia kalba kaip mes, kurie gyvena tais pačiais įstatymais ir kurie turi tuos pačius protėvius. Bet mes turime taip pat daug didesnę tėvynę — žmonijos tėvynę, kuri yra verta mūsų didžios meilės. Ji yra mūsų visų ant žemės paviršiaus gyvenančių žmonių bendra tėvynė. Tie žmonės yra mūsų broliai ir mes privalome žinoti jų sielvartus ir ko jiems trūksta“^{*)}).

Šis tautos supratimas palieka atviras rankas visiems eiti į tarptautines organizacijas, kiekvienam žmogui arba iš jų sudarytoms klasėms sudaryti sąjungas bendrų interesų gyvenimui, kaip pav., II-ras darbininkų internacionalas, III-čias darbininkų internacionalas, Tarptautinis agrarų biūras Prahoje, žmogaus teisių lyga, tarptautinis žemės ūkio intelektualų institutas ir t. t.

Pastarasis, kaip minėjau, dar tebėra formavimosi stadijoje. Jo atsiradimo priežastys glūdi nesenai pradėjusioje reikštis kovoje tarp kaimo ir miesto. Dėl pakitėjusių gyvenimo sąlygų susidarė dvi socialiniai, psichologiniai, etiniai ir ekonominiai skirtingos gyventojų dalys — miestiečiai ir kaimo gyventojai. Miestas šioje kovoje rodo tvirtesnis už kaimą, o itin industrinėse valstybėse su demokratiniumi režimu. Miestiečiai sudaro persvarą įstatymų leidžiamuose ir vykdomuose organuose, ir įstatymų turinys dažnai būna nepalankus kaimui. Šis dalykas privertė kaimą susirūpinti savo reikalais, organizuotis į didesnes organizacijas, kad turėtų lemiančios reikšmės. Prieš kelis metus įsisteigė minėtas Tarptautinis agrarų biūras Prahoje, kurioj priklauso beveik visų valstybių kaimo reikalus ginančios partijos. Praeitų metų birželio mėn. 3 d. Čekoslovakų žemės ūkio akademijos iniciatyva buvo įsteigtas Tarptautinis žemės ūkio intelektualų bendradarbiavimo biūras. Šio biūro tikslą aiškiai nurodė akademijos pirmininkas Milan Hodža savo atidarymo kalboje. Anot jo, institutas stigiamas tiems, kurie kreipia dėmesio į žemės ūkį arba į bet kurią jo šaką ir kuriems yra įdomus žemės ūkio

*) Histoire universelle des civilisations, publ. 3.

progresas. Visų pirmiausia šiam institutui rūpi žemės ūkio technikos ir ekonomikos klausimai, nes svarbu yra išstudijuoti žemės ūkio krizį ir surasti jo priežastis. Dabartinė žemės ūkio viršprodukcija, kurių priežastimi yra ne tik palanki klimatinė apystovom specializacija, bet taip pat ir ypatingos socialinės apystovos. Siaučiant krizei reikalinga rūpintis ne tik žemės ūkiu, bet ir pačiais žemdirbiais, t. y. tais, kurie verčiasi žemės ūkiu: žemės savininkais ir žemės ūkio darbininkais. Šis gyventojų luomas turi skirtingą socialogiją, savišką teisę, tam tikrą istoriją, tam tikrą psichologiją ir tam tikrą etiką.

Daugumas bando aiškinti žemės ūkio krizį viršprodukcija ir vartojimo sumažėjimo priežastimis. Mūsų civilizacijos evoliucija pastarojo šimtmečio bėgyje plėtėsi individualinių įmonių spekuliatyviniam žmogaus ir mašinų darbo jėgų eksploatavime. Šitas plėtojimas veda prie mechanizacijos, kuris savo pasėkomis yra priešingas žmonijos progreso principams. Žmogus privalo būti mašinos šeimininkas, bet ne jos aptarnautojas arba jos auka. Dėl to mašina ir žemės ūkyje neturėtų būti tuoju kaimo gyventojus bauginančiu baubu. Gamyba turi būti pritaikyta žmogui: ne tik vartotojams, bet ir gamintojams ir darbininkams. Žemės ūkis, būdamas žmonijos maitintojas, neprivalo atgrąsinti juo užsiimančius žmones. Amerikoje jau vieno darbininko pakanka apdirbti 50 hektarų. Kaštai pagaminti vieną centnerį (100 k.) kviečių sumažėjo 10—15 litų. Toks didelis progresas yra ne tik ekonominio, bet ir socialinio krizio, nes Europos smulkusis ūkis dėl to turi visiškai žlugti. Mechanizavimas veda prie kritiškų apsiereiškimų tautos ūkyje, socialinėje ir moralinėje evoliucijoje. Čion atsiranda dirva ekonominių doktrinų kritikai ir šis naujas civilizacijos fenomenas filosofijai.

Būsimos civilizacijos situacija žino du kraštutinius centrus, kurie veikia jos socialinę ir moralinę rezultatą. Pietų Amerikos kombinuotas stambus ūkis pasiekė mechanizacijos srityje savo epogėjų. Šis dalykas labai neigiamai atsiliepia į asmenybę. Stambių ūkių sistema ir jų mechanizavimas sukėlė ekonominių ir socialinių Kanados ūkininkų ir žemės darbininkų krizį. Ten stambus ūkis lygiai grąšo smulkiam, kaip Rusijoje grąšo smulkiems ūkininkams bolševizmas. Šitas svarbus fenomenas, kuris randasi žemės ūkyje kaip ir organinė gamyboje, kurio asmenis elementas yra individualizmas.

Šis kelias veda prie produkcijos ir žmonių mechanizavimo. Klausimas yra aktualus, nes Europa randasi tarp šių dviejų valstybių: Amerikos ir Rusijos. Šis dalykas grąšo jos civilizacijai, ir daugumai filosofų, pav. Spengleriui duoda prōgos kalbėti apie Europos civilizacijos dekadenciją. Šitas chaosas ir visos abejonės duoda manyti, kad bus tam tikras socialinis moralinis faktorius surastas,

kuris savo verte bus tinkamas naujai civilizacijai kurti. Europos Vakarų industrializmas ir komercializmas žiūri į žemės ūkį kaip į paprastą žaliavos tiekėją, kaimo mechaninį gamybos koeficientą. Ūkininkas yra kas tai daugiau: jis yra žmogus ir moralinis vertybių kūrėjas. Didžioji Europos Vakarų civilizacija, kuri jau yra pavargusi, yra papildoma centrinės Europos etinėmis vertybėmis, kur yra tiekiamas kaimo civilizacijos. Štai dėlko paskutiniuose dviejuose dešimtmečiuose prieš karą kaimas matomas kaip atstovas humanizmo greta miesto, kuris nevertina mechanizacijos, bet, priešingai, ją visose žmogaus veikimo srityse stengiasi prigydyti.

Privalome laikytis kaip moksle, taip ir valstybės politikoj principo, kad reikia žiūrėti ne vien tik gamybos, bet taip pat ir gamintojų. Tas veda mus prie platesnių kaimo socialogijos studijų. Miestas negali būti nei ekstensyviai nei intensyviai vienintėlis kūrėjas bei palaikytojas kultūros. Jei civilizacija privalo būti visų intelektualinio veikimo ir meniškumo išdava, tai kaimas privalo tapti miestams brangus bendradarbis. Taigi, reikia, kad kaimas nebūtų vien tik atsarginė medžiaga miestui, bet reikia, kad jie taptų bendrabiai. Miestai jau nuo senai yra civilizacijų žydiniu. Jau yra mažu-pamažu užmirštama kaimo kultūra ir moralinė ir fizinė sveikata. Amerikos socialogai jau prieš dvidešimt penkis metus nurodinėja tautai pavojų, kuris grėšia dėl skirtingumo tarp miesto ir kaimo. Europoj šis skirtingumas yra taip pat branginantis ne vien tik dėl humanizmo, bet taip pat ir dėl kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimo, nes kiekvieną metų kaimo gyventojai šimtais plaukė į miestus uždarbiauti.

Kaimo socialogija mums rodo, kad kultūrinei demokratijai sąlygos nesiranda vien tik miestų kultūroje, bet lygiai ir kaime. Kultūros atžvilgiu atsilikęs kaimas gali tapti progreso šaltiniu. Kaimo prisikėlimo kultūra yra garantuota.

Jau prieš K. Markso teoriją, kad žmonijos istorija yra ne kas kita kaip socialinės klasės ir jų tarpusavio kova, galima pastebėti, kad nuo senovės iki mūsų laikų kritiškiausia ir vaisingiausia pasaulinės istorijos dalis neišsivystė be aktingo ūkininko dalyvavimo ir jo principų. Yra per daug drąsu konstruoti filosofijos istoriją taip, kad būtų galima žiūrėti į kaimą ir valstiečius kaip į reakcinį elementą. Yra atsitikimų, kad mažai mokytos ir blogai informuotos kaimo masės leidžiasi priešintis naujoms gyvenimo pažiūroms. Tačiau šitie atsitikimai nustoja savo reikšmės prieš tuos kad visur kur kaimo masės stumemos savo tikslo, vadovaujamos jų vadų, arba dažnai net savo instinkto kovojo su neteisingumu, dėl apgynimo žmogaus ateities ir socialinio teisingumo. Jos kovojo ir tuomet, kai valstiečių revoliucijos metodai nebuvo toki garbingi, kaip kitų revoliucijų. Klystume,

jei nemanytume, kad valstiečių revoliucija Vokietijoje nebuvo emancipacijos baze. Vienas pagrindinių perversmų ir vienas didžiausių rezultatų didžiosios prancūzų revoliucijos tai buvo žemės reforma. Vieni kilniausių buvusių perversmų principų, kurie geriausių rezultatų davė, — tai 1848 m. revoliucijos, po kurios buvo panaikinta baudžiava.

Žemės ūkio intelektualai neprivalo žeminti kaimo ir ūkininkų istorijos, nes ši istorija duoda galimybės aktyviai dirbti jos būsimai civilizacijai. Žemės ūkio intelektualai neprivalo atsisakyti nuo istorijos parodymų taip, kaip jie negali atsisakyti nuo literatūros ir liaudies meno: žmogaus dirbančio žemę sritis nėra paprastas liaudies meno objektas, bet taip pat kūrybinis faktorius, nes žemės ūkis nekuria vien tik materialines vertybes, bet taip pat kuria ir moralines. Industrializmas ir miestiškas tiko žmonijos politikos ir ekonomijos kultūriniam ir moraliniam progresui. Netenka abejoti, kad kaimas atneš savo dalį kultūriniam ir moraliniam žmonijos iškilimui. Dėl to tik privalo derinti savo jėgas visų kraštų žemės ūkio intelektualai, nes šitas darbas laukia jų daromas.

P. Hodža savo mintimis daugiau palietė ideologinę žemės ūkio intelektualų bendradarbiavimo pusę. Savo kaimišku, šis institutas ir skiriasi nuo kitų institutų, pav., tarptautinio intelektualų bendravimo instituto Paryžiuje ir t. t. Užmirštas mūsų kaimas, valstiečių gyvenimas ir valstiečių intelektualinis pajėgumas prašosi būti keliamas aikštėn ir išreikšta šiam dalykui reikalinga pagarba, nes, pav., taip vadinamai miestų kultūrai daug medžiagos duoda kaimo gyventojai, kurie su didžiausiu entuziazmu keliasi gyventi iš kaimo į miestą įnešdami sveikos fizinės ir moralės jėgos. Gyvenimas reikalauja, kaip ministeris Hodža nurodo, susidomėti ne tik ta sveika medžiaga, kuri atvyksta į miestus, bet taip pat ir dar kaime gyvenančiais įtraukiant juos į aktingą civilizacijos tobulinimo darbą. Šis dalykas yra objektas tarp. žem. ūk. int. bendr. instituto. Šiam reikalui pirmas šio instituto steigėjų pasitarimas priėmė konkretesnius uždavinius sekančių darbų planą:

1) Įsteigimas tarptautinės bibliotekos ir žemės ūkio skaityklos (salles de lecture agricoles), kurioje būtų visų šalių žymiausi laikraščiai. Šios bibliotekos bus papildomos tampriame kontakte ir pasikeičiant su valstybinėmis bibliotekomis ir skaityklomis.

2) Tarptautinė žemės ūkio bibliografija yra būtinas dalykas, kuris duotų progos bendradarbiaujant su kitomis bibliotekomis susiorientuoti dabartiniame žemės ūkio moksliniame ir profesionaliniame darbe.

3) Prie šio priklauso vertimo gerų žemės ūkio reikalų klausimas; visų labiausiai tų, kurie sudarytų mažų tautų literatūros dalį.

4) Įsteigimas žemės ūkio intelektualams tarptautinio žurnalo, kuris plačiau nušviestų tolimesnio bendradarbiavimo programą ir nagrinėtų daugelį kitų klausimų.

5) Rūpintis geresniu išauklėjimu naujų mokslininkų neapsiribojant vien tik pasikeitimais profesorių ir studentų tarp įvairių aukštųjų mokyklų, bet siekti tam tikro specialaus intereso žemės ūkio aukštųjų mokyklų organizacijoms ir, apamai, mokslinių institucijų organizacijoms. Siekiama ne vien tik palengvinti studijas užsienio aukštosiose mokyklose, bet taip pat sudaryti palengvinimus įsigyti praktiką ir sudaryti galimybių bendradarbiauti su užsienio specialistais jų laboratorijose ir instituteuose ir sumažinti oficialius formalumus ir kitus sunkumas, kurie daro kliūtis tarptautiniam moksliniam bendradarbiavimui.

6) Didesnis vertinimas žemės ūkio mokslinio darbo turi tarptautinės reikšmės. Mokslininkai ir rašytojai žemės ūkio klausimais yra mažiausiai apmokami protinio darbo darbininkai.

7) Bendradarbiavimas mokslinių žemės ūkio institutų yra dar labai neįtobulas. Taip pat čia yra galimas tam tikras racionalizavimas, t. y., geresnis išnaudojimas priemonių, kurių vis trūksta, kurias ekonominis krizis liečia.

8) Dalyvavimas mokslo darbininkų ir specialistų profesorių svarbiose vietose žemės ūkio gyvenimo įvairiuose kraštuose: valstybės administracijoje, žemės ūkio sąjungose, profesinėje institucijoje ir organizacijoje nebuvo iki šiol niekieno studijuotas ir įvertintas.

9) Autoriaus teisių apgynimas esančiais įstatymais neduoda pilno pasitenkinimo žemės ūkio intelektualų veikalams. Jie turi liesti ne tik literatūrinius veikalus, iliustracijas ir įvairius techninius išradimus, bet taip pat naujas įvairenybes gautas dėka sunkios selekcijos, naujas žemės ūkio gyvulių rases ir t. t.

10) Žemės ūkio mokslo išvystymui būtina yra gili mokslinė kritika ir tarptautinio žemės ūkio progreso istorija.

Minėtai programai įvykinti steigėjai padarė taip pat atatinkamus pasiūlymus, t. y., numatė, kaip toliau minėtas institutas galės plėstis. Tam reikalui nutarta:

1) Įkurti viso pasaulio žemės ūkio intelektualų atskirą federaciją. Nenorima, kad ši organizacija būtų labai skaitlinga, bet reikalinga sąjunga žymesnių asmenybių, kurie įvairiose valstybėse atstovauja turintį svarbos moksle ir žemės ūkio darbų elementą.

2) Šita federacija sueina į kontaktą su visomis tarptautinėmis ir valstybinėmis institucijomis, kurios savo programose žemės ūkio intelektualų darbą ir gyvenimą pabrėžia. Pagrindinis tikslas darbo bus praplėtimas intereso šitiems klausimams ir aišku bendradarbiauti taip pat su minėtomis sąjungomis ir institucijomis.

3) Tolimesniu darbo išplėtimu pavedama rūpintis čekoslovakų žemės ūkio akademijos prezidiumui. Tam reikalui turėtų būti atskiruose kraštuose sudaryta atatinkami komitetai, kad per du, keturis metus XVI ar XVII Tarptautinio žemės ūkio kongreso proga būtų galima tinkamas nutarimas apie šios organizacijos įsteigimą padaryti.

Toki yra tikslai ir darbo metodai Tarptautinio žemės ūkio intelektualų bendradarbiavimo instituto. Šiuo klausimu suinteresuotiems asmenims reiktų ir Lietuvoje šiuo reikalu pasirūpinti.

TEATRAS, LITERATŪRA

Teatrui — „remonto“!

Kas nori išlikti gyvas, — turi žengti su gyvenimu į koją. Kiekviena prabėgusi diena palieka savo žymes ir reikalavimus rytojui. Kas to nesupranta ar nejaučia, būna pasmerktas mirti.

Teatro būtinumą mes visi jaučiame. Dėl to nieks neprikaišioja, kad jam yra skiriamos valstybės lėšos. Tuo pačiu Teatras yra įpareigojamas visa meile, nuoširdumu ir išmanymu skaidrinti mūsų gyvenimą, skleidžiant humaniškumą ir grožį. Dėl to Teatras turėtų būti savarankus, autonomiškas. Dėl ko mes pamėgom valstybinį Teatrą, nesuprantu. Gal kas nors pasakys, kad tas reikalo nekeičia. Mano manymu, tas suklystų. Mes nesame tiek tobulūs, kad galėtumėm pakęsti arba džiaugtis rodoma mūsų nuodėme. Jei tas nuo mūsų pareina, mes stengiamės uždrausti, paslėpti.

Pats gyvenimas irgi rodo, kad mūsų teatro ligšiolinis kelias nėra tiesus. Įvairūs nesusipratimai ir intrigos pasiekusios net viešąjį gyvenimą, būna likviduojama ne Teatro meno vadovybės, bet valdžios. Ar primestas Teatrui žmogus gali atnešti naudos. Ne. Jis visą laiką nešioja nuodėmę, kaip žiburį, kuris temdo visą pasiekąjį grožį. Be to, yra žmonių, kurie asmeniškai turėdami moralinės paramos valdžios pusėje nepasiduoda teatrališkajai — meniškai disciplinai, be kurios joks kūrininis darbas neįmanomas. Dėl to, turbūt suprasime mūsų Teatro stag-

nacija, apsnūdima. Daug kas daro išvadas, kad mūsų Teatras, ypatingai drama nedaro pažangos. Laimingesnė opera, kadangi ji nuo seniau turi prityrusių žmonių ir dėl to jos darbas yra lėjęs į tikras vėžes. Visą laiką šlubavęs baletas susilaukė tikrų menininkų Nemčinovos, Zvierievo ir Obuchovo, ir šiandien matom, kad mūsų baletas progresuoja gan sparčiu žingsniu. Džiuginantis reiškinys, kuris pateisina visas dedamas į Teatrą lėšas.

Atvykus p. Olekai-Žilinskiui buvo manoma, kad mūsų drama pakils. Deja p. Žilinskas tapo apkrautas pareigomis, būtent direktoriaus, ir jo kaip menininko pusė žmogaus dingo. Nežiūrint, kad po vieno kito p. Olekos-Žilinskio pastatymo, kaip „Varpai“, „Šarūnas“ ir „Sabatai Cevi“ Teatro dangus praskaidrėjo, bet to praskaidrėjimo nematyti kituose ne Žilinskio pastatymuose. Aiškiai matyti, kad mūsų dramos kolektyvas reikalingas nuolatinės, stiprios rankos, kuri mokytų ir rištų į krūvą siekti teatrališko grožio ir teisybės. Nesant tokios rankos junti, kad mūsų dramoms aktoriam neįaučia pasitenkinimo savo darbu, nemyli scenos, netiki jai. Žiūri kaip į pragyvenimo šaltinį, bet ne kaip į gyvenimą. Žinoma nekalbu apie visus, bet reikia pripažinti — jei būtų vienas toks, darbo našumas sumažėtų. Mes džiaugiamės Šiauliu Teatro pasisekimu ir laimėjimais. Klystam. Kurie tą daro apsirinka. Biznio atžvilgiu, žiū-

rovų skaičiumi gal ir labai gerai, bet menišku atžvilgiu Šiaulių teatras skęsta. Gaila jaunų aktorių, kurie reikalingi prityrusios režisieriaus rankos, bet neturėdami jos krypsta į mėgėjiškumą net chaltūrą. Šis dalykas reformuoti- nas, nemanykim, kad provincija ilgai grožio surogatu tikės. Skandina teatras pats save ir jei to laiku nesupras, gyvenimas parodys, kad taip eiti nėra galima.

Kad nėra prityrusių žmonių, sutinkam. Reikia eiti prie to, kad jų būtų. Savaiame neišdygs. Reikia mokyti ir mokytis. Jei mes negalime kasmet išsiųsti po vieną žmogų bent susipažinti su laimėjimais svetur, turime kviestis iš kur nors. Spaudoj buvo trumpai pranešta, kad manoma priimti į Teatrą pasaulinį artistą Čechovą režisorium. Kiek tas pamatuota nežinau, bet tai būtų didelis mūsų Teatro laimėjimas. Jei mes norime, kad mūsų Teatras, ypatingai drama, įeitų į vėžes — tokia jėga, kaip Čechovas, vieniems kitiems

metams būtinai reikalinga. Mes galime jo nematyti kaip aktorius, kaip režisoriaus, bet jį mes turėtumėm kaip pedagogą visam mūsų teatro kolektyvui. Žymiai pigiau kainuotų ir Teatro darbas pasistūmėtų pirmyn. Išmokyti mūsų Teatro kolektyvą pamilti sceną, o ne jos garsą, yra labai sunkus, bet skubus reikalas.

Kad mūsų Teatre yra žmonių, kurie nemylė scenos, aišku. Vos nepasibaigė Šiaulių Teatro gastrolės, tuoj susidarė iš to paties teatro grupė, kuri chaltūriniais dalykais vaišina provinciją, tyčio- jas iš žiūrovų. Būna atsitikimu, kad nepasisekus gastrolei neapmoma nuoma už salę, viešbutį ir t. t. Jei tokie pėdsakai paliekami atskirų teatro narių, tai labai nesmagu bus vėliau rodytis ir pačiam teatrui. Tokios gastrolės turėtų būti kuo griežčiausia uždraustos arba jei daromos, kad būtų tinkamas pasiruošimas. Jei pats Teatro kolektyvas nemylės scenos, žiūrovai tuo labiau. A. S.

Literatūriškos pastabos apie nepastebėtus

1. Supelėjusios dienu grandys.

J. Mikuckis jau šešto eilėraščių rinkinio autorius. Vienok mūsų literatūros skrynutėn labai maža deimantų — kad ir vaižgantiškų — teidėjo. Ir paskutiniajame, kuris knygų vitrinose pasirodė gegužės mėnesi, „Dienų grandys“ 80-ties puslapių, nors ir gražiai išleistame, V. Jomanto pieštu viršeliu, V. Bičiūno — autraštiniu lapu, rinkiny nieko naujo.

Išskiriant portretą ir 15-ka eilėraščių, kurių tuo tarpu nepasisekė patikrinti, viskas jau buvo spausdinta ankstyvesniuose („Aušros ramos“, „Laukuose“ ir „Vakaro kaukės“) rinkiniuose. O jei ir naujai būtų parašyti, vistiek Mikuckiui poeto vainiko nenupešno. Menkiausios pažangos nematyti. Kaip „varažijo“, — pradedant pirmuoju rinkiniu „Auštant“ 1912 mt., taip ir „tebevaražija“ tą patį. Ir „Dienų grandys“,

matyti, bus paskutinis, — buvusių kada gal ir artimų širdžiai, bet jau atsi- bodusių, — blizgučių dėstinėjimas. O vainiko, — B. Radzikausko („Skaitymai“ 1921 m. III kn. 125 pusl.) dovanoto, — „pradedančio poeto“ ir pasenu- siam Mikuckiui tikrai užteks.

2. „Linija“ be linijos.

Spaudoje pasirodė žinutė, kad išeina literatūros žurnalas. Ir tikrai. Gegužės pirmą daugelis vitrinose matė, kaip ir nusipirko neperijodinį literatūros žurnalą „Linija“ 1 nr.

Žurnalo leidėjai, drauge ir rašytojai — kūrėjai apie save sakosi, kad jie esą gyvi, kenčiant, su visais instinktais savotiški bijologiniai tipai, gimę iš gamtos persilaužimo. Aušą patys iš savės. *Stovį aukščiau socialės santvarkos.* Nemana, kad vienas ar kitas socialis persigrupavimas padarytu

žmogų laimingą. Tikslų sau neužsibrėžia. Kur nuplauksia, nedaug rūpi. Vienok plauksia, kaip upė, *niekadoms neišleidžianti savo vagas*. Kadangi mūsų krašte augančios girios, laukuose — derą javai, pievose — žalias šienas, tai pas mus turinti derėt ir poezija (!). Ir ji atsirandanti kaip plaučiuose kvėpavimas (!). — Toks „Linijos“ „kredo“. Išskyrus Banaičio ir Šukio, analoginė ir kūryba. Skundžiasi nemunais, pušimis, aimanuoja. Išterioję išteklius jausmo, susirgę ir parklupę po meilės stacija žlumbia bevilčiai. Nebežino ar „*kvėpavimas*“ iš viso to ar „*lengenda*“, net ar dar jie yra (Anglickis, Rutkauskas). Įvairiausiai kraiposi po malūną, kaip marijonetės pozuoja (Briedis). Tik!

Klaida, kaip konfiskuotoj „Eilėraščių krautuvėj“ (Brazdžionis, Babrauskas, Katilius).

Tikrai. Visa jų kūryba ir kritika „yra natūrali ir nėra naturalizmas“, o tik be prasmės Babrausko, Katiliaus ir ko trečiafrontiškai sulaužyta „Linija“.

3. Spauda, „Dienų grandys“ ir „Linija“.

Abu leidiniai pasirodė gegužės mėnesį. „Dien. gr.“ motto:

— *Aš sveikinu raudoną rytą,*

Aš sveikinu auksinę saulę,

Žinau, kad per pasaulį

Ateis dienų mano grandys kitos!

o „Linija“ net pačią pirmą (gimusi atrodytų lyg su pretenzijom. Taip manančius ir aplamai — apvylė. — Spauda, lyg susitarusi, nė pusės žodžio rimtesnio. Tik „atkreipė visuomenės dėmesį į literatūros judėjime vienintelį reiškinį“ — „Linija“ „Sekmadienio“ 22 nr. idėjęs 6 „linijiečių“ fotografijas. „Dienos Naujienose“ (102 nr.) sarkastiškai šyptelėjo Jul. Boks, o „Liet. Studente“ 8 nr. Ks. Žlabytė kolegiškai paspaudė ranką, pažiūrėjo gailestinoai į akis ir pasakė, kad nesuprantanti ko nori. Geriausiu atveju — ir patys autoriai — leidėjai vargu ar nuvokią ir suprantą ką sakosi ko nori.

Aišku — nepastebėto nėra kaip ir užmiršti.

V. S.

MŪSŲ ŽURNALUOSE.

Vairas, 1932 m. balandžio mėn. Nr. 4.

Iz. Tamošaitis ilgo rašinio „*Mūsų gyvenamasai laikas ir auklėjimo uždaviniai*“.

Mykolas Rōmeris str. „*Klaipėdos autonomijos priežiūros sutvarkymas*“ labai aiškiai ir įdomiai išnagrinėja valstybės suverenumo ir autonominio krašto teisių santykius, išdėsto valstybės vyriausias teises ir pareigas vykdam autonomijos Statutą.

Atitinkamų minčių apie kultūrinio mūsų bendravimo reikalingumą ir galimybes paberia dr. J. Tumas straipsny „*Mūsų santykiai su švedais*“.

Pr. Skardžiaus rašinys „*Naujų bendrinės kalbos pagrindų beięskant*“ žada panagrinėti kalbos žodyno ir gramatikos klausimas.

Vairas, 1932 m. gegužės mėn. Nr. 5.

Iz. Tamošaičio „*Mūsų gyvenamasai laikas ir auklėjimo uždaviniai*“ tęsinys nagrinėja modernizmo kilme, jo įtaką religiniam ir bažnytiniam gyvenimui ir apžvelgia bažnytinių reformų istoriją.

Išidėmetinas M. Barnėno straipsnis „*Politikos draugų beięskant*“, kurio autorius, susintetindamas palaidus mūsų spaudos balsus apie susidraugavimo su bet kuriais didžiaisiais mūsų kaimynais — Lenkija, Vokietija ir Rusija galimybes, paliečia Pabaltijo valstybių sąjungos (mažosios — trijų kaimynių: Lietuvos-Latvijos-Estijos ir didžiosios, įskaitant į sąjungą Suomiją ir Skandinavijos valstybes) problema.

Gale rašo, kad dėl to *šandien mūsų vyriausybei tenka ieškoti draugų krašto viduje, jo ūki ir finansus stiprinant, jo kultūrą keliant ir žadinant gyventojų energiją*“.

O ką?.. Aukso žodžiai!... Bet gyvenimo tikrovė nerodo autoriaus politinių draugų geros intencijos.

Kiti žymesni straipsniai: Kosto Meškausko „*Antanas Smetona ir mūsų inteligentai*“, Pr. Skardžiaus str. „*Naujų bendrinės kalbos pagrindų beięskant*“

tesinys, Pr. Meškauskio „*Laikraštinių kalbos trūkumai*“ tesinys (svarbus lygiai laikraštiniams, lygiai ir visiems, ištaisyti savo kalbos žodyną ir sintaksę).

Židinys 1932 m. kovo mėn. Nr. 3.

Šiame n-ryje originalės beletristikos duoda Vincas Romanas „*Dailininkas Rauba*“ tesinys.

Straipsnyje „*Tautinis auklėjimas*“ prof. St. Šalkauskis aiškina taip nūdien aktualų tautinio auklėjimo klausimą, aptaria jo supratimą.

Įdomi Jurgio Baltrušaičio autobiografija ir platus rusų poeto simboliko Viačeslavo Ivanovo straipsnis „*Jurgis Baltrušaitis — poetas lyrikas*“ supažindina mus su šio didžio žodžio menininko kūryba.

M. Krupavičius straipsniu „*Viešieji darbai ir darbininkai*“ supažindina su Vakarų Europos krikščionių demokratų darbais darbininkų socialinio aprūpinimo įstatymu srityje.

Židinys Nr. 4. 1932 m. balandžio mėn.

Vinco Romano „*Dailininkas Rauba*“ (pabaiga).

Prof. St. Šalkauskio straipsnyje „*Tarptautinis auklėjimas*“ aptariamas tarptautinis auklėjimas ir jo uždaviniai.

J. Štuopis rašiny „*Valančiaus „Antano tretininko pasakoјimas*““ nagrinėja idėjinį visiems žinomos knygelės foną, vėliau formaliai analizuoja knygelės stilių.

Paul de Kruif straipsny „*Robertas Kochas*“ (Dr. D. Jasaičio vertimas) pasakoja garsaus bakteriologo gyvenimą.

Žinių pluoštą apie mūsų išeivius Škotijoje duoda Jos. Cantius straipsny „*Škotijos lietuviai*“.

Fiziškas Auklėjimas 1932 m. kovo mėn. Nr. 1.

„*Sporto Lygos 10 m. veiklos proga*“ Žurnalo redakcija, trumpai peržvelgdama Lietuvos sportinio gyvenimo būklę, sveikina Sporto Lygą 10-ies m. veiklos sukaktuvių proga ir linki kitą dešimtmetį kuodaugiausiai racionalizuoto ir našaus darbo.

Kiti pažymėtini straipsniai: A. Jurgecionio „*Kovos instinktas*“, G. Heidriko

straipsnis „*Skraidymas planeriais*“, Juliaus Smetonos str. „*Tėnisas*“, V. Petronis duoda str. „*Fiziško auklėjimo materialinės priemonės mokyklos gyvenime*“ labai naudinga mokytojams ir mokyklų laikytojams, Dr. A. J. „*Susirūpinkime tobulinti priaugančių kartų sveikatą*“, K. Steponaitytės „*E. Jaques-Dalerozė ir jo sistema*“, K. Dineikos „*Kaip reikia vaikai auklėti žaidimais mokykloje*“, A. J. „*Moterų mankštos reikalai*“ ir kt.

Kosmos, XIII metai, 2—3 Nr. 1932 m. Vasario ir Kovo mėn. Turinyje: „*Kosmos*“ 33—104 pusl.:

P. Slavėno „*Būtinybė, tikimybė ir valia gamtos dėsniuose*“ straipsnyje atremiamas kai kurių mokslo populiarintojų tvirtinimas, būk tikslesji gamtos mokslai šiais laikais pergyveną „križį“ ar net „bankrotą“.

Doc. inž. T. Šulcas rašo str. „*Dirbtinis šaltis ir dirbtinis ledas*“.

J. Dagys duoda įdomų straipsnį „*Naujų rūšių kilimas ir evoliucija*“.

Populiaraus priedo „*Gamtos Draugas*“ Vasario-Kovo sasiuvinuose:

„*Lietuvos gintaras*“ (tesinys iš „G. D.“ 1932 m. Sausio m.). J. Kaškelio. Aiškinama, kaip gintaras apdirbamas ir kur jis pardodamas.

Pr. Dovydaičio str. „*Robinzono salos tragiška istorija*“ paskutinė dalis: „XIX ir XX šimtmetis“.

Direkt. J. Elisono str. „*Keletas paskaitų iš gyvulių biologijos*“ VI. Organai ir jų sistemos. VII. Dangos organai.

C. D. Stewart „*Kai kurie gamtos įpatentuoti išradimai*“ ir kt.

Kosmos 4 Nr. 1932 m. Balandžio mėn. Žurnalo 105—120 pusl. turinyje:

A. Gustaitis „*Šių dienų aviacijos problemos*“

„*Iš gamtinių gyvenimo ir darbų*“ Heinrich Hertz, gimimo 75 nr. sukakties proga, Henri Moissan, 25 m. mirties sukaktis — Ig. Končius.

„*Apvainikuotos mokslo žvaigždės*“ Nobelio premijos laureatai: Fridrich Bergius, Karl Bosch ir Otto Warburg.

„*Gamtos Draugo*“ 49—80 pusl. turinyje: T. Ivanausko „*Būtina globot Lietuvos laukinius paukščius*“.

Pr. Dovydaičio „*Keletas mūsų paukščių paveikslų*“ (su 5 paveikslais), J. Elisono „*Karveliniai*“ (Columbinae).

P. Slavėno „*Astronomo mėgėjo darbai*“.

J. Elisono „*Keletas pask. iš gyv. biologijos*“ (tesinys) VIII. Paramos organas.

„*Goethes „Fragmentas Gamtai*“ —

Vertė B. Pajiedaitė, ir kt. str.

V. Č-nas.

Aušrinė 4' nr. 1932 m., laisvos socialistinės minties žurnalas. Turiny visa eilė teoretinių, socializma liečiančių straipsnių, gražių eilėraščių ir šiaip straipsnių. Užkliuvo mūsų aušrininkams ir liaudininkai. Straipsnely — Liaudininkai ir J. Mantvilos „Principinės liaudininkų ideologijos idėjos“ — puola liaudininkus dėl jų veikimo. Šiaip numeris įdomus.

Pranešimas

1932 m. „Varpo“ 1(4) nr. spausdinant „*Aušros*“ atsiradimo istoriją“ praleista pažymėti vietos, kurios šiam straipsniui paimtos iš J. Gocento rašto apie „Aušrą“ ir aušrininkus.

Jn. Nk.

Korektūros klaidų atitaisymas

Straipsnyje „Kelios pastabos dėl liaudininkų ekonominės ideologijos“ 108 psl. pradedant 15 eil. iš apačios turi būti taip:

3. Socioekonominė santvarka, kur viena ūkio šaka (žemės ūkis) būtų organizuota vienokiais pagrindais (individualistiniais), antra (pramonė) — kitokiais (socialistiniais), o trečia (distribucija arba prekyba) — dar kitokiais (kooperavimais), — tokia santvarka būtų šiame pasaulyje ne tik dar niekur neišmėgintas eksperimentas, bet ir savaime turėtų vesti prie visos eilės naujų problemų. Pav., kas norėtų imtis rizikos socializuotos pramonės parduoti tiems gaminiams,

Gerb. „Varpo“ prenumeratoriai!

Kurie dar iki šio laiko esate nesumokėję „Varpo“ prenumeratos, prašome kaip galima greičiau atsilyginti, kad mums netektų be reikalo apsunkinti Gerb. Prenumeratorių siunčiant apdėtu mokesčiu.

„*Varpo*“ administracija.

**Visi Inteligentai visi susipratę lietuviai
prenumeruoja**

LIETUVIŠKĄJĄ ENCIKLOPEDIJĄ.

Lietuviškoji Enciklopedija

duos daug žinių iš gamtos, geografijos, istorijos, pedagogikos, psichologijos, geologijos, zoologijos, medicinos, astronomijos, visuomenės ir kt. mokslų.

Lietuviškoji Enciklopedija

duos daug žinių iš teisės mokslų ir bus praktišku patarėju teisi-
niuose klausimuose.

Lietuviškojoje Enciklopedijoje

rasime apie prekybą, pramonę, įvairius amatus ir kt.

Lietuviškojoje Enciklopedijoje

bus liečiama žemės ir miškų ūkis, sodininkystė, daržininkystė
ir bitininkystė.

Lietuviškojoje Enciklopedijoje

bus pažymėti visi mūsų miestai, miesteliai ir kaimai su aprašy-
mu jų įsikūrimo ir gyventojų skaičiumi.

Lietuviškoji Enciklopedija

bus pilniausias lietuvių kalboje svetimų kalbų žodynas.

Prenumeratos sąlygos labai lengvos. I tomo, 12 sąsiuvinių pre-
numeratos sąlygos tokios:

Vieno sąsiuvinio kaina, atskirai perkant — 4 litai.

III-sis prenumeratorių 1000-tis, 12 sąsv. à 4 lit. = 48 lit., gauna	10% ⁰ / ₁₀₀ nuolaidos	ir moka tik 43,20 lit.
TV-sis	7,5% ⁰ / ₁₀₀ nuolaidos	ir moka tik 44,40 lit.
V-sis	5% ⁰ / ₁₀₀ nuolaidos	ir moka tik 45,60 lit.

Šeštasis prenumeratorių tūkstantis pren. taikomų lengvatų negauna.

I-sis ir II-sis prenumeratos tūkstančiai jau pasibaigę. Sku-
bėkite užsirašyti bent į III-į tūkstantį.

Liuksusiniu popieriu „Liet. E-ja“ kainuoja 20%⁰/₁₀₀ brangiau.
Prenumeratos pinigus galima sumokėti ir dalimis.

Kas surinks 10 „L. E-jos“ prenumerat., vienuoliktą gaus veltui.

Pinigus ir pasižadėjimus siųskite —

„Spaudos Fondas“

Kaunas, Laisvės Alėja 62,
tel. 12-12.

„Varpo“ sp. Kaunas.
Karo cenzūros leista